

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Hendrik Tamp

**VÄGIVALLAKURITEGUSID ENNETAVAD MEETMED
EESTI VANGLATES**

Magistritöö

Juhendaja:
Uno Traat, MA

Tallinn 2022

ANNOTATSIOON

Sisejulgeoleku instituut	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2022
Töö pealkiri eesti keeles: Vägivallakuritegusid ennetavad meetmed Eesti vanglates	
Töö pealkiri võõrkeeles: Measures to prevent violent crimes in Estonian prisons	
Lühikokkuvõte: magistr töö pealkiri on „Vägivallakuritegusid ennetavad meetmed Eesti vanglates“. Magistr töö on kirjutatud eesti keeles, võõrkeelne resümee on inglise keeles. Töö koosneb 90 leheküljest, millest põhiosa moodustab 70 lehekülge. Töös on kasutatud 24 eesti keelset ja 87 inglise keelset allikat. Töö sisaldab 2 joonist, 30 tabelit ja 4 lisa.	
Magistr töö keskne uurimisprobleem on püstitatud küsimusena: kuidas on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates? Uurimisprobleemile vastuse saamiseks püstitati kolm uurimisküsimust: <ol style="list-style-type: none">1. Millised on vägivaldset käitumist esile kutsuvad riskitegurid vanglates?2. Milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks?3. Millised on spetsialistide ja vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate hinnangutel lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?	
Eelnevat tulenevalt on magistr töö eesmärgiks välja selgitada meetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates. Selle täitmiseks püstitati neli uurimisülesannet. Tegemist on kvalitatiivse empiirilise uurimisega, mille uurimisstrateegiaks on võrdlev juhtumiuuring. Empiirilise uurimise raames viidi intervjuud läbi 6 spetsialistiga, kes puutuvad vanglates kokku kinnipeetavate vägivallakuritegude lahendamiste või ennetamistega ning 7 vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavaga. Intervjuude tulemusi analüüsiti ja võrreldi ning läbi selle vastati püstitatud uurimisküsimustele.	
Magistr töö tulemusena esitati 7 võimalikku täiendavat ennetusmeedet vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosuse vähendamiseks Eesti vanglates.	
Lisad: -	
Võtmesõnad: vangla, kinnipeetav, vägivald, vägivallakuritegu, vägivalda riskitegurid, vägivallakuritegu ennetamine.	
Võõrkeelsed võtmesõnad: prison, prisoner, violence, violent crime, risk factors for violence, prevention of violent crime.	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Hendrik Tamp	
Olen koostanud magistr töö iseseisvalt. Kõik magistr töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemia tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.	
Allkiri:	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Uno Traat	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor / instituudi juhataja: Erkki Koort	Allkiri:

SISUKORD

TERMINITE JA LÜHENDITE LOETELU	4
SISSEJUHATUS	5
1. VÄGIVALDSE KÄITUMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	11
1.1. Vägivalla definitsioon, tunnused ja liigid.....	11
1.2. Vägivaldse käitumine riskitegurid.....	20
1.3. Vägivallakuritegude ennetamine vanglates	30
2. EESTI VANGLATES VÄGIVALLAKURITEGUDE ENNETAMINE	41
2.1 Uuringu meetod, protsess ja valim	41
2.2 Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamine	44
2.3 Järeldused ja ettepanekud	62
KOKKUVÕTE	70
SUMMARY	74
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	75
Lisa 1. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused spetsialistidele.....	86
Lisa 2. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused vägivallakuritegusid vanglates sooritanud kinnipeetavatele	87
Lisa 3. Nõusolek intervjuu andmiseks	88
Lisa 4. Intervjuude analüüsi kodeerimistabel	89

TERMINITE JA LÜHENDITE LOETELU

KarS - karistusseadustik

Kinnipeatav – kohtuotsusega süüdi mõistetud isik, kes kannab vanglas vangistust ning vahistatu, kellele on tõkendiga kohaldatud vahistamist ja kes kannab eelvangistust kinnise vangla eelvangistusosakonnas või arestimajas.

VangS – vangistusseadus

VEKO – Vägivallaennetuse kokkulepe 2021-2025

WHO (World Health Organization) – Maailma Terviseorganisatsioon

SISSEJUHATUS

Vangistuse täideviimise eesmärk on kinnipeetavate suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine (Vangistuseseadus, 2000). Õiguskuulekale käitumisele suunamise all on mõeldud isiku taasühiskonnastamist, mis tähendab kinnipeetava kaasamist sotsiaalsete kohustuste ja õiguste süsteemi, mis annaks talle teadmised ja oskused edaspidiseks õiguskuulekaks eluks ning seeläbi välistaks tema uuesti sattumist tagasi vanglasse (Abel, 2016, lk 284). Eelnevast tulenevalt on kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamine vanglakaristuse täideviimise keskseks eesmärgiks. Õiguskorra kaitsmine tähendab karistuse täideviimise eesmärgina, et süüdimõistetud ei pane karistuse kandmise ajal toime uut kuritegu. Seeläbi tagatakse nii vangla julgeolek, kuid ka väljapoole vanglat jäävate isikute turvalisus. (R. K. kaebus tunnistada õigusvastaseks Tartu Vangla toiming, millega keelduti võimaldamast ligipääsu Interneti-lehekülgedele www.coe.ee, www.oiguskantsler.ee ja www.riigikogu.ee, ning vanglale ettekirjutuse tegemiseks, 2009)

2021. aastal tõusis Eestis registreeritud kuritegude arv 0,6%, seega on registreeritud kuritegude arv püsinud viimasel kahel aastal praktiliselt samal tasemel (Justiitsministeerium, 2022a). Kuigi isikuvastaste kuritegude arv 2021. aastal vähenes, ületab aastas registreeritud juhtumite arv endiselt 7000 piiri, mis on nii olnud alates 2018. aastast. Isikuvastased kuriteod moodustasid 27% kõikidest 2021. aastal registreeritud kuritegude koguarvust (Justiitsministeerium, 2022b).

Samuti on isikuvastaste kuritegude arv kõrge Eesti vanglates. 2021. aastal algatati vanglateenistuses kokku 215 kriminaalmenetlust, millest 214 viidi läbi kinnipeetavate tegevuste kontrollimiseks (Vanglateenistus, 2022a). 2020. aastal algatati kinnipeetavate suhtes kriminaalasju 224. Mõlemal eelnimetatud aastal viidi läbi kõige rohkem kriminaalmenetlusi just KarS §-s 121 sätestatud kehalise väärkohtlemise alusel ja seda kõigis Eesti vanglates. 2021. aastal moodustasid vägivallakuriteod kõikidest kinnipeetavate suhtes teostatud kriminaalasadest 74,3%. 2020. aastal oli vastav näitaja 73,2%. (Saulep, 2022) Seega ligi kolm neljandikku vanglates kinnipeetavate suhtes läbi viidavatest kriminaalasadest moodustavad vägivallakuriteod (KarS § 118, § 120, §121 ja § 274), mis näitab, et hoolimata vangistuse eesmärgist kaitsta õiguskorda, jätkab teatud hulk kinnipeetavaid vanglas hälbivat käitumist, millega kaasnevad sageli ka uued kuriteod.

VangS § 105¹ lg 1 kohaselt on vanglateenistuse ülesanne vangistuse ja eelvangistuse täideviimine ning kriminaalhoolduse ja karistusjärgse käitumiskontrolli korraldamine. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt kuuluvad vanglateenistusse Justiitsministeeriumi koosseisus vanglateenistuse ülesannete täitmiseks ettenähtud ametikohad ning vanglad. Vanglana käsitletakse Justiitsministeeriumi valitsemisalas olevat valitsusasutust, mille ülesandeks on vangistuse ja eelvangistuse täideviimine. (Vangistuseseadus, 2000)

Eestis tegutseb kolm vanglat: Tallinna, Tartu ja Viru Vangla (Vanglateenistus, 2019). 23.05.2022 seisuga paikneb Eesti kolmes vanglas kokku 2135 kinnipeetavat (Tallinna Vanglas on 798, Tartu Vanglas on 696 ja Viru Vanglas 635 on kinnipeetavat), kellest süüdimõistetud isikuid on 1774 ja vahistatuid 361 (Vanglateenistus, 2022b). VangS § 2 kohaselt on süüdimõistetu isik, kes kannab vanglas vangistust. Sama seaduse § 4 kohaselt on vahistatu isik, kellele on tõkendina kohaldatud vahistamist ja kes kannab eelvangistust kinnise vangla eelvangistusosakonnas või arestimajas (Vangistuseseadus, 2000). Vahistada võib isiku prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel või kohtumääruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid (Kriminaalmenetluse seadustik¹, 2003). Kuivõrd ka vahistamise üheks eesmärgiks on ennetada isiku jätkuvaid kuritegusid, keskendub kavandatav uurimistöö lisaks süüdimõistetud isikutele ka vahistatutele, kes kannavad eelvangistust vangla eelvangistusosakonnas. Seega käsitletakse käesolevas magistritöös kinnipeetavana nii süüdimõistetud isikuid kui ka vahistatuid.

Antud magistritöös uuritakse lähemalt just füüsilist ja psüühilist vägivalda, mille kasutamine on Eesti karistusõiguse kohaselt kriminaalkorras karistatav. Need on ka vanglas kinnipeetavate poolt toime pandud vägivallakuritegude enim kasutatavad vägivalla tüübid.

Töö on aktuaalne, sest kuriteoennetus, sealhulgas vägivallakuritegevuse ennetamine, on olnud aastaid Eesti kriminaalpoliitika üheks põhisuunaks ning on seda ka edaspidi. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 kohaselt on kuriteoennetuse keskmeks just kuriteo toimepanemise ja kuriteo ohvriks langemise riski vähendamine, ühiskonna turvalisuse taseme tõstmine ja turvatunde loomine. Samuti on riigi erilise tähelepanu all korduvkuritegevus ja selle ennetamine nii kriminaaljustiitsüsteemis kui ka väljaspool. (Riigikogu, 2020)

Vägivallaennetuse poliitika ja tegevuste kavandamiseks ning elluviimiseks koostati 2021. aastal ka Vägivallaennetuse kokkulepe 2021-2025 (edaspidi VEKO). VEKO rõhutab vajadust tegeleda vägivalla sümptomite kõrval ka selle põhjustega, sest ainult nii on võimalik vägivallatsükkel katkestada ning vähendada vägivalla mõju erinevatele sotsiaalsetele gruppidele. Vägivallatseja käitumise muutmiseks vajab ta pikaajalist tuge ja nõustamist ning seda ka siis, kui ta on juba osalenud erinevates sotsiaalprogrammides. VEKO rõhutab ka ennetustöö tõhustamist vanglasüsteemi jõudnud vägivaldsete isikutega. (Justiitsministeerium, 2021, lk 2-19)

Seega on hetkel Eesti kriminaalpoliitika üheks peamiseks eesmärgiks vägivallakuritegude vähendamine ja ennetamine nii ühiskonnas kui ka vanglasüsteemis. Kui teatud hulk kinnipeetavaid jätkab vägivaldset käitumist vangistust kandes, on magistr töö autori hinnangul tõenäosus, et see isik lõpetab hälbiva käitumise ühiskonda naastes, madal. Sellest tulenevalt on oluline vägivallakuritegude ennetusega tegeleda ka vanglates.

Töö on uudne, sest varasemaid uuringuid vanglas toimepandud kuritegude, eelkõige vägivallakuritegude ja nende põhjuste osas Eestis läbi viidud ei ole. Samuti ei ole vanglates toimuvat kuritegevust uuritud kuritegude ennetuse osas laiemalt. Küll aga on koostatud lõputöid, mis on kaardistanud vanglates pakutavate sotsiaalprogrammide tõhusust. Viimase sellise koostas Lille (2020), kes kaardistas oma lõputööga „Sotsiaalprogrammi agressiivsuse asendamise treening mõju vägivaldse kuriteo toime pannud õigusrikkujatele“ vanglas pakutavate sotsiaalprogrammi Agressiivsuse asendamise treening mõju, nagu ka töö pealkiri on sõnastatud. Töös järeldati, et eelnimetatud sotsiaalprogrammi läbimine vähendab vanglasisest vägivalda. Seega võib see olla üheks ennetusmeetmeks mida vanglad rakendavad vägivallakuritegude vähendamiseks.

Kalju (2008) on oma lõputöös „Vägivalla subkultuur vanglas“ uurinud kinnipeetavate kriminaalse subkultuuriga seoses olevat süsteemi, mille normid nõuavad vägivalla kasutamist teatud situatsioonides. Uurimuse eesmärgiks oli selgitada välja, kas vägivalla subkultuur on isikuvastaseid kuritegusid sooritanud kinnipeetavate seas rohkem levinud kui varavastaseid kuritegusid sooritanud kinnipeetavate hulgas. Seega keskenduti selles uurimuses ainult ühele võimalikule põhjusele, miks vanglates vägivalda kasutatakse.

Aadel (2017) on oma magistritöös „Korduvkuritegevuse ennetus Eestis ja Euroopas“ uurinud võimalusi, kuidas muuta tänapäevast vangistussüsteemi nii, et oleks võimalik vähendada ja ennetada korduvkuritegevust ühiskonnas, kuid kuritegevuse ennetamist vanglas analüüsitud ei ole. Küll on töös järeldatud, et suurema korduvkuritegevuse riskiga on nooremad, meessoost, madala haridustasemega, katkenud või keeruliste perekonnasuhetega, ilma tööta ja sõltuvusprobleemidega isikud. Need tegurid võivad olla ka vanglates vägivallakuritegude riskiteguriteks.

Samuti on vangla kuritegevust oma lõputöös „Kinnipeetavate viktimisatsioon“ uurinud Solodov (2009), kuid tema keskendus oma töös kuritegusid sooritanud kinnipeetavate asemel kuritegude ohvritele. Uurimistöö tulemusel selgus, et uurimistöö valimi moodustanud 206-st kinnipeetavast 62,1% on sattunud elu jooksul kuriteoohvriks ning neist 29,6% vangistuse jooksul. Arvestades käesoleva magistritöö teemat, on oluline välja tuua ka uurimuses selgunud asjaolu, et 40,6% uuringu valimi moodustanud kinnipeetavatest tunnistas, et kuriteoohvriks sattumine andis neile tõuke kriminaalse karjääri kujunemisel. Seega võib vanglas toimuv kuritegevus olla ise üks riskitegur, mis suunab kinnipeetavaid vanglas kuritegusid sooritama.

Kuivõrd vangla on kinnine asutus, milles paiknevad isikud on ülejäänud ühiskonnast isoleeritud, siis paljud eelnimetatud asjaolud, mis tavaühiskonnas võiksid halvimal juhul viia vägivallakuriteoni, ei pruugi vanglas kuriteo toimepanemist soodustada. Seetõttu on arvestades vägivallakuritegude hetkeseisu Eestis, oluline ja aktuaalne uurida, millised kinnipeetavad kalduvad vanglas vägivalda kasutama, mis on vägivalda kasutamise põhjusteks, milliste meetmetega praegu vägivallakuritegusid vanglates ennetatakse ja kuidas neid täiendavalt ennetada. Kui läbi on töötatud teoreetilised allikad ning empiirilise uurimusega on ära kaardistatud hetkeolukord Eesti vanglates, on võimalik leida meetmeid, mille abil on võimalik vähendada vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates.

Eelnevast lähtudes on magistritöö **uurimisprobleem** sõnastatud küsimusena: kuidas on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?

Magistritöö teemast ja uurimisprobleemist lähtuvalt püütakse vastused leida kolmele uurimisküsimusele:

1. Millised on vägivaldset käitumist esile kutsuvad riskitegurid vanglates?
2. Milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates kinnipeetavate vägivallakuritegude ennetamiseks?
3. Millised on spetsialistide ja vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate hinnangutel lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?

Magistritöö **eesmärk** on välja selgitada meetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates. Selleks on püstitatud järgmised ülesanded:

1. Koguda ning analüüsida erinevaid teoreetilisi allikaid ja seisukohti ning luua ülevaade vägivaldse käitumise olemusest, selle riskiteguritest ning vägivaldset käitumist ennetavatest meetmetest vanglates.
2. Viia läbi intervjuud vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate ja valdkonna spetsialistide seas, et selgitada välja, milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks.
3. Analüüsida intervjuusid, et selgitada välja Eesti vanglates kinnipeetavate poolsete vägivallakuritegude põhjused ning võimalikud meetmed selle vähendamiseks.
4. Teoreetiliste allikate analüüsi ja intervjuude tulemuste sünteesi abil esitada täiendavad meetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates.

Magistritöö uurimisstrateegiaks on **võrdlev juhtumiuuring**, sest see võimaldab võrrelda spetsialistide seisukohti kinnipeetavate ja nende elukogemustega, mis käesoleva magistritöö mõttes annab objektiivse vastuse uurimisprobleemile. Andmekogumise meetodiks on poolstruktureeritud intervjuud, mis on oma olemuselt paindlikud ja võimaldavad koguda andmeid vastavalt olukorrale. Samuti loob see vastuste tõlgendamiseks rohkem võimalusi. (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 192) Kuna antud magistritöös on just inimene tähendusi loovaks ja aktiivseks osapooleks, siis võimaldab poolstruktureeritud intervjuu anda intervjuueeritavale võimaluse väljendada ennast võimalikult vabalt.

Intervjuude valimi moodustavad ühelt poolt vanglates vägivallakuritegusid sooritanud meeskinnipeetavad, kelleks on nii süüdimõistetud kui ka vahi alla viibivad isikud. Teiselt poolt moodustavad valimi valdkonna spetsialistid, kes puutuvad vanglates kokku kinnipeetavate vägivallakuritegude lahendamiste või ennetamistega.

Magistritöö koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk on teoreetiline ning see jaguneb omakorda alapeatükkideks. Esimeses peatükis luuakse ülevaade vägivaldse käitumise olemusest, vägivaldset käitumist soodustavatest riskiteguritest ning vägivalla ennetamisest. Teises peatükis kirjeldatakse uuringu meetodeid ja valimit. Seejärel antakse ülevaade intervjuude tulemustest ning sünteesides läbitöötatud teoreetilisi materjale ja võrreldes intervjuude tulemusi, pakutakse välja lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates.

1. VÄGIVALDSE KÄITUMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Vägivalla definitsioon, tunnused ja liigid

Vägivallast ülevaate loomiseks, keskendub esimene alapeatükk vägivalla defineerimisele. Samuti kirjeldatakse vägivalla tunnuseid ning luuakse ülevaade vägivalla peamistest liigitustest.

Selleks, et vägivalda mõista, tuleb seda **defineerida**. Sõna vägivald inglise keelne termin „*violence*“ tuleb ladina keelsest sõnast „*vio*“, mis viitab jõule. Sõnastike definitsioonid lisavad sellele terminid nagu „karm, ebaõiglane, põhjendamatu ja kahjustav füüsiline jõud või kohtlemine“, samuti „ülemäärane ägedus, põhjustades tavaliselt vigastusi, valu või tõsiseid moonutusi“. (Barash, 2001. p. VII)

Kriminoloogid Weiner, Zahn ja Sagi määratlevad vägivalda kui ühe või mitme inimese ähvardamist, katset või füüsilise jõu kasutamist, mis toob füüsilist või mittefüüsilist kahju ühele või mitmele isikule (Weiner, *et al.*, 1990 tsit Iadicola & Shupe, 2013, p. 25). Tulenevalt nende definitsioonist laiendavad sotsioloogia professorid Peter Iadicola ja Anson D. Shupe (2013, p. 26) omaltpoolt vägivalla definitsiooni ka loomadele, nende kohaselt on vägivald igasugune tegevus, tegevusetus või struktuuriline korraldus, mis põhjustab füüsilist või mittefüüsilist kahju ühele või mitmele loomale. Kriminoloogia ja sotsioloogia emeritprofessor Elizabeth Stanko (2001, p. 316) lisab omalt poolt vägivalla definitsioonile seksuaalse kahju tekitamise ning enesekahjustamise. Nimelt hõlmab tema definitsiooni kohaselt vägivald isiku mis tahes vormis käitumist, mis tahtlikult ähvardab või põhjustab füüsilist, seksuaalset või psüühilist kahju teistele või iseendale. (Stanko, 2001, p. 316)

Seega ei ole teoreetiliste allikate kohaselt vägivalla defineerimisel oluliseks komponendiks niivõrd konkreetne tegevus, vaid asjaolu, kas see tegevus tekitab või võib potentsiaalselt tekitada teisele inimesele või endale kahju. Lisaks ei pea kahju seisnema üksnes füüsilises, vaid vägivalla alla liigitatakse ka nii psüühilise kui ka seksuaalse kahju tekitamist.

Rahvusvahelisel tasandil defineeritakse vägivalda kui inimese tahtliku käitumist, mille käigus tehakse, püütakse teha või ähvardatakse teha kahju enda, teise inimese või grupi tervisele, mis põhjustab või võib põhjustada surma, psüühilist kahju, arenguhäireid ja muid tagajärgi (Dahlberg & Krug, 2002, p. 5). Kui rahvusvaheline definitsioon on üldpildis kattuv varem käsitletud teoreetiliste allikatega, rõhutatakse eraldi ka kahju tekitamise katse olulisust vägivalla defineerimisel.

Lähtudes eelnevalt käsitletud teoreetilistest allikate analüüsist ning rahvusvahelisest vägivalla definitsioonist, **loob autor omapoolse selles magistritöös kasutatava üldise vägivalla definitsiooni**: vägivald on igasugune tegevus või tegevusetus, millega tehakse, püütakse teha või ähvardatakse teha füüsilist või mittefüüsilist kahju teistele või iseendale.

Vägivalla mõistmiseks oleks vajalik seda eristada agressioonist. Agressioon ja vägivald käivad küll käsikäes, kuid mitte igasugune agressiivsus ei ole vägivaldsus (Bartol & Bartol, 2014, p. 136). Samas on vastupidiselt igasugune vägivaldsus agressiivsus. Levinuima teadusliku definitsiooni järgi on vägivaldsus agressiivsuse ekstreemne formuleering, mille eesmärk on kahju tekitamine. (Allen & Andreson, 2017, pp. 2-3) Agressioon, kas siis riigi või indiviidi poolt, viitab provotseerimata, ründavale tegevusele teise vastu, kuid see ei ole ilmtingimata kahjulik: mõni võib agressiivselt esitada oma seisukohta (nt viibutada rusikat), kuid seda ilma vigastusi tekitamata. Vägivallale võidakse isegi agressiivselt vastu astuda. (Barash, 2001. p. 7) Seega agressiooni kasutatakse sagedamini seoses inimese psüühilise mõju, käitumise ja mõtteviisiga, samas kui vägivalla eesmärk on konkreetsemalt hõlmata kahjulikku füüsilist käitumist. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 9)

Järgnevalt antakse ülevaade vägivalla **tunnusjoontest**, mis iseloomustavad vägivaldset käitumist. Sotsioloogia professorite Alexander Alvarezi ja Ronet Bachmani (2008, p. 7) sõnul on vägivaldsuse kontseptsioon suures osas seotud järgnevate faktoritega:

- Ohver ja ründaja;
- Vägivalla tüüp;
- Vägivalla asukoht;
- Vägivalla põhjendus.

Vägivalla analüüsimisel võetakse aluseks kaks osapoolt – ohver ja ründaja. Näiteks kui ohver on keegi, keda me teame või kellega me suhestume, siis me mõistame suure tõenäosusega vägivalla hukka. Siinkohal mängivad olulist rolli ka ohvri sugu, rahvuskuuluvus, religioon, seksuaalne orientatsioon ning kodakondsus. Kui ohver on nagu meie, tunneme me suurema tõenäosusega talle kaasa ja näeme situatsiooni läbi tema silmade. Samas vastupidiselt, mida suurem on distants ohvriga, seda väiksema tõenäosusega talle kaasa tuntakse. (Alvarez & Bachman, 2008. pp. 7-8)

Sama kehtib ka ründajaga. Kui me teame ja/või identifitseerime ennast kergemini ründajaga, ollakse valmis leidma rohkem viise vägivalla ratsionaliseerimiseks ja aktsepteerimiseks. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 8) Seega on vägivalla äratundmisel määravaks asjaoluks see, kuidas vägivalda pealt näinud isik suhestub kummagi osapoolega.

Vägivalla tüübi osas on kergemaid vägivallajuhtumeid üldiselt lihtsam aktsepteerida kui mõnda raskemat. Näiteks on palju kergem vähendada tõukamise või kõrvakiilu olulisust löögi omast. Samuti mõjutab selle aktsepteerimist teo õõvastavuse aste või kannatanute arv. Asjatut julmust või piinamist sisaldavaid vägivallategusid nähakse palju väiksema tõenäosusega positiivses valguses. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 8)

Samuti on vägivalla toimepanemise asukoht oluline muutuja. Vanasti oli vägivalla toimepanemine kodus palju rohkem aktsepteeritud, võrreldes avalikus kohas või töö juures toime pandud vägivallaga. Alvarez'i ja Bachmani esitatud viimane faktor ehk vägivalla põhjendatus on samuti oluline. Teo põhjendatus aitab ühiskonnal mõista agressiivse käitumise ratsionaalsust. Kui me nõustume ja/või saame aru teo motivatsioonist, muutub selle aktsepteerimine või heakskiitmine kergemaks. (Alvarez & Bachman, 2008. pp. 8-9)

Vägivalla põhjendus sõltub erinevatest asjaoludest. Näiteks kui isik kaitseb vägivalda kasutades ennast röövli või vägistaja eest, on vägivalla kasutamine õigustatud (Iadicola & Shupe, 2013, p. 27) Samuti kui inimene vigastab teist mittetahtlikult korvpalliväljakul kokkupõrke tulemusel, siis paljud ei pea seda vägivallaks, samas kui vigastamine leiaks aset tahtliku teo tõttu, peaksid enamus seda vägivallaks. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 6)

Jätkates vägivalla tunnusjoonte kirjeldamisega, siis Iadicola ja Shupe (2013, p. 26) hinnangul on nende eelnevalt välja toodud vägivalla definitsioonis seitse olulist punkti: 1) tegu või tegevusetus, mis päädib kahjuliku tagajärjega, peab olema tahtlik. Kahjulikud tagajärjed ei pea olema põhieesmärgiks, kuid tegevus, tegevusetus või sotsiaalsed suhted peavad jääma tema teostaja kontrolli alla. Vastasel juhul oleks tegemist õnnetusega. 2) on oluline, kas vägivald ise on selle teostaja poolt kavatsatud või mitte ehk kas tema eesmärgiks oli vägivalla toimepanemine. 3) on oluline vägivalla õigustatus. Asjaolu, kas vägivalda peetakse kellegi poolt õigustatuks, sõltub sellest, kelle poolt vägivalla kasutamist vaadeldakse. Kui keegi võidab vägivalla kasutamisest, peab ta seda suurema tõenäosusega õigustatumaks kui see, kes kaotab midagi vägivalla kasutamise tõttu. 4) vägivald ja selle kahjulikud tagajärjed peavad mõjutama inimese füüsilist, psüühilist ja/või sotsiaalset heaolu. Samas ei pea mõju olema otsene, vaid piisab kui tema heaolu on kahjustamise ohus. 5) rõhutavad nad vägivalla taju või selle teadlikkuse küsimust. Mõned vägivalla vormid on ühiskonna struktuuridesse selliselt sisse kirjutatud, et neid ei pruugita vägivallana ette kujutada. Näiteks enne naiste õiguste eest võitlemist 60ndatel ja 70ndatel ei peetud naise löömist juriidiliselt rünnakuks, vaid pigem distsiplineerimiseks. 6) rõhutavad nad, et vägivalla definitsioon peab olema universaalne, seda selleks, et maailma eri kultuurides kujuneksid välja ühesed standardid vägivalla osas. See aitab maailmas tagada ühise sotsiaalse süsteemi tekkimise ning seeläbi inimeste arengu ja heaolu. 7) toovad nad välja, et vägivald ei piirdu ainult inimestega. Ka loomad on vägivaldsed ja samuti ka vägivalla ohvrid. (Iadicola & Shupe, 2013, pp 26-30)

Alvarez ja Bachmani ning Iadicola ja Shupe käsitletud vägivaldse käitumise tunnusjoonte kirjeldustest tulenevalt järeldub, et vägivalla kontseptsioon ei ole niivõrd selge, kui see esialgu paistab. Seda, kas mingisugune käitumine moodustab vägivalla, toetub nii subjektiivsetele kui objektiivsetele aspektidele, mistõttu võib selle äratundmine olla keeruline ülesanne. Siiski on eelnevalt tulenevalt vägivalla määratlemisel olulisteks asjaoludeks kus, millal ja kelle poolt vägivalda kasutatakse ning kas seda tehakse tahtlikult.

Tulles **vägivalla liikide** juurde, siis neid on erialases kirjanduses välja toodud mitmeid. Näiteks võib vägivalla jagada järgnevalt (Galtung, 1990. p. 291; Jewkes, *et al.*, 2002, p. 149; Fawole, 2008, p. 168; The European Institute for Gender Equality, 2017, pp. 44-46; Fanaei, 2019. p. 6; Zakrison, *et al.*, 2019, p. 666):

- Füüsiline;
- Psüühiline;
- Religioosne;
- Seksuaalne;
- Struktuuriline;
- Kultuuriline;
- Majanduslik.

Füüsilise vägivallana defineeritakse ükskõik millist tegevust, mis põhjustab ebaseadusliku füüsilise jõu tagajärjel tekitavat kahju teisele. See võib seisneda väikesest kallaletungist kuni vabaduse võtmise ning tapmiseni. (The European Institute for Gender Equality, 2017, p. 44) Eesti vanglates on füüsilise vägivalla näol tegemist peamise vanglates aset leidva vägivalla liigiga (Saulep, 2022).

Psüühilist vägivallat defineeritakse kui mis tahes tegevust või käitumist, mis põhjustab teisele isikule psüühilist kahju. Selle vägivallaliigi kasutamine võib toimuda näiteks laimamise, verbaalse solvamise või ahistamise vormis. (The European Institute for Gender Equality, 2017, p. 45) Psüühiline vägivald on sarnaselt füüsilise vägivallaga samuti Eesti vanglates levinud ning seda kasutavad kinnipeetavad nii üksteise kui ka ametnike vastu (vt käesolevas töös lk 5). Sellest lähtuvalt on magistr töö suunatud just füüsilise ja psüühilise vägivalla uurimisele Eesti vanglates ja nende ennetusmeetmete tuvastamisele.

Religioosel vägivallal on kaks erinevat tähendust. Esiteks võib religioosne vägivald olla vägivalla tüüp, mis on toime pandud religioosse identiteediga isiku, grupi või institutsiooni poolt, eesmärgiga eristada seda teise religioosse identiteediga isikust, grupist või institutsioonist. Teiseks võib religioosseks vägivallaks nimetada „usulist vägivallat“, see mille religioon ise seadustab ja sanktsioneerib. Selle kohaselt ei ole vägivald religioosne seetõttu, et seda panevad toime usulised esindajad, vaid vägivald on õigustatud ja/või motiveeritud autentsete religioossete õpetustega. (Fanaei, 2019. p. 6) Antud magistr töö raames religioossele vägivallale ei keskenduta.

Seksuaalse vägivalda all mõeldakse igasugust tegevust, selle katset, soovimatuid kommentaare vms, mis on sunniviisiliselt suunatud inimese seksuaalsuse vastu olenemata enda suhteastmest kannatanuga (Jewkes, *et al.*, 2002, p. 149). Oluline on selle puhul ka kannatanu nõusoleku puudumine. Seksuaalne vägivald võib seisneda näiteks vägistamises või muus seksuaalses rünnakus. (The European Institute for Gender Equality, 2017, p. 45) Vanglates võib seksuaalne vägivald leida aset leida nii seksuaalse rahulduse kui ka võimu ning kontrolli saavutamise eesmärgil (Jones & Pratt, 2008, p. 282). On leitud ka, et seksuaalne vägivald võib viia mitteseksuaalsete rünnakuteni (Morash, *et al.*, 2010, p. 162), mis antud magistr töö seisukohalt võib olla eraldi vägivaldse käitumise riskiteguriks.

Struktuurne vägivald on vägivalda vorm, kus organisatsioonid kahjustavad inimesi seeläbi, et takistavad neil oma põhivajadusi rahuldama. Sellega takistatakse inimeste täieliku potentsiaali realiseerimist ja seega ka ühiskonna arengut. (Zakrisson, *et al.*, 2019, p. 666). See hõlmab ka rassilisele või etnilisele vähemusele suunatud vägivalda, mis loob, säilitab või laiendab hierarhiasüsteemi (Iadicola & Shupe, 2013, p. 35). Seega on struktuurne vägivald seotud diskrimineerivate sotsiaalsete korraldustega (Alvarez & Bachman, 2008, p. 12). Näiteks võib struktuurne vägivald seisneda esmastest elatusvahenditest ja õigustest ilmajätmises, samuti rõhuvate süsteemide kasutamises, mis orjastavad, ähvardavad ja ahistavad isikuid (Council of Europe, 2021).

Kuigi vanglad piiravad isikute vabadusi seadusest lähtuvalt, võib siiski ka vanglates struktuurset vägivalda leida. Näiteks on rahvusvaheliselt välja toodud, et vanglad võivad struktuurset vägivalda kasutada siis, kui nad ei võimalda vanglas viibivatele isikutele sisukaid rehabiliteerivaid programme, mis võimaldaksid isikuid vabanemiseks ette valmistada. Sellisel juhul soodustab struktuuriline vägivald uusi kuritegusid, kuivõrd isikud on vabanedes tavaühiskonnaga ebavõrdses seisus. (Ortiz & Jackey, 2019, pp. 489-490)

Kultuurilise vägivalda all mõeldakse aga meie eksistentsi, religiooni, ideoloogia, keele, kunsti, teaduse jms ärakasutamist selleks, et õigustada ja seadustada otseselt või struktuurilist vägivalda (Galtung, 1990, p. 291). Kultuuriline vägivald võib seisneda näiteks teatud identiteetide ja eluviiside alavääristamises, seksismis, rassismis ja muudes vaimse tõrjumise vormides (Council of Europe, 2021). Magistr töö seisukohast vanglates esinevat võimalikku kultuurilist vägivalda ei uurita, mistõttu ei käsitleta seda teemat laiemalt.

Majandusliku vägivallana käsitletakse seda, kui vägivalla toimepanijal on täielik kontroll ohvri raha ja muude majandusressursside või tegevuste üle (Fawole, 2008, p. 168). Kokkuvõtvalt võib selle alla tõlgendada igasugust tegu, mis põhjustab majanduslikku kahju teisele. Näiteks võib see seisneda lisaks rahalistele ressurssidele juurdepääsu piiramisele ka haridusele ja tööturule ligipääsu takistamises. Samuti vara kahjustamises. (The European Institute for Gender Equality, 2017, p. 46) Kuivõrd vanglates on kinnipeetavate täielik majanduslik vabadus piiratud, esineb seega majanduslikku vägivalda teatud mõttes ka vanglates. Siiski toimub see kooskõlas seadustega ning tulenevalt VangS neljandast jaost, vanglad pigem soodustavad kinnipeetavate poolt hariduse omandamist ja töötamist. Lisaks sellele, maksavad vanglad kinnipeetavatele tasu peale töötamise ka hariduse omandamise eest. (Vangistusseadus, 2000)

Eesti karistusõiguses on vägivalda defineeritud KarS-i 9. peatüki 2. jao 2. jaotises, mille kohaselt moodustavad vägivallateod KarS §-des 120 ja 121 sätestatud kuriteod. KarS § 120 lg 1 (ähvardamine) kohaselt on kriminaalkorras karistatav tapmisega, tervisekahjustuse tekitamisega või olulises ulatuses vara rikkumise või hävitamisega ähvardamine, kui on olnud alust karta ähvarduse täideviimist. (Karistusseadustik, 2001) Seega seisneb ähvardamine kahju tekitamise kavatsuse teadvustamises, mis on suunatud teisele inimesele hirmutunde tekitamiseks (Sootak & Pikamäe 2021, lk 481). Varem käsitletud vägivalla liikide osas tähendab ähvardamine seega psüühilist vägivalda.

KarS § 121 lg 1 (kehaline väärkohtlemine) kohaselt on karistatav teise inimese tervise kahjustamine, samuti valu tekitav kehaline väärkohtlemine (Karistusseadustik, 2001). Sama paragrahvi lg 2 sätestab kehalise väärkohtlemise enamohtlikud koosseisud, mille eest on võimalik määrata ka rangemaid karistusi (Sootak & Pikamäe 2021, lk 486-487). Seega sätestab KarS § 121 füüsilise vägivalla kasutamist, mis hõlmab endas teise inimese tervise kahjustamist ja/või valu põhjustamist.

Mõlema paragrahvi eesmärgiks on kaitsta inimese tervist ehk tema kehalist ja vaimset heaolu (Sootak & Pikamäe 2021, lk 481-484). Kuigi KarS-i kohaselt on vägivallakuriteod just §-des 120 ja 121 sätestatud kuriteod, siis hõlmavad mitmedki teised kuriteokoosseisud endas vägivallakomponenti, mistõttu võib neid käsitleda vägivallakuritegudena. Üheks selliseks on kindlasti KarS § 118 lg-s 1 sätestatud kuritegu ehk raske tervisekahjustamise tekitamine, mis on kehalise väärkohtlemise enamohtlik koosseis ja mis kaitseb samuti isiku

tervist (Sootak & Pikamäe 2021, lk 466). Teiseks selliseks kuriteoks ja mis on otseselt vanglate seisukohast oluline, on KarS § 274 lg-s 1 sätestatud (vägivald võimuesindaja vastu) kuriteokoosseis. Selle paragrahvi kohaselt on kriminaalkorras karistatav vägivalda kasutamine võimuesindaja vastu seoses tema ametikohustuste täitmisega. (Karistusseadustik, 2001) Kuigi antud koosseisu mõte on kaitsta avaliku võimu teostamise tõhusust ja avalikku korda, kaitseb see ka ametiisikute tervist (Sootak & Pikamäe 2021, lk 858).

Selliseid kuriteokoosseise, mis käsitlevad endast vägivalda komponente on veelgi, kuid vägivalda toimumise jaatamiseks, peavad antud koosseisude objektiivsed tunnused ikkagi vastama KarS §-des 120 ja/või 121 sätestatud koosseisudele (Kriminaalasi A. K. süüdistuses KarS § 142 lg 2 p 1 järgi, 2007). Antud magistr töö seisukohast käsitletakse vägivaldakuritegedena just §-des 118, 120, 121 ja 274 sätestatud kuritegusid, kuna vanglate statistika kohaselt on viimastel aastatel vanglates kinnipeetavad just neid vägivaldseid kuritegusid toime pannud.

On veel palju erinevaid viise, kuidas vägivalda klassifitseerida ja kategoriseerida. Vägivald on võimalik jagada ka **erinevateks tasemeteks**. Iadicola ja Shupe kohaselt moodustavad vägivalda tasemed inimestevaheline vägivald, institutsionaalne vägivald ja juba varem analüüsitud struktuurne vägivald. Nende sõnul muutub vägivalda kaal ja ulatus liikudes inimestevaheliselt vägivaldalt institutsionaalsele vägivaldale ja sealt edasi struktuursele vägivaldale suuremaks, kuid samal ajal nähakse palju väiksema tõenäosusega kõrgema taseme vägivalda üldse vägivaldana. Seetõttu ei tajuta neid ka nii problemaatiliseks. (Iadicola & Shupe, 2013, p 44)

Inimestevaheliseks vägivaldaks peetakse vägivalda, mis esineb inimeste vahel väljaspool organisatsioone, nagu näiteks baarikaklused või vägistamised. Institutsionaalseks vägivaldaks nimetatakse aga üksikisikute vägivalda, kelle tegevust reguleerivad rollid, mida nad mängivad organisatsioonilises institutsioonilises kontekstis. Selle alla kuuluvad näiteks poliitiliste institutsioonide ja riikide vägivald (sõjad, hukkamised jne), kuid ka religioosne vägivald, perevägivald ja koolivägivald. (Iadicola & Shupe, 2013, p 33-35) Vanglates toimuvat vägivalda saab liigitada mõlema taseme alla. Vägivald võib vanglas aset leida nii arvestamata vangla keskkonnast tingitud asjaolusid, kuid ka otseselt vanglaga seoses.

Üheks selliseks vägivalda põhjuseks võib olla näiteks vangla subkultuur (Reisig & Mesko, 2009, p. 50).

Vägivalda on võimalik klassifitseerida ka ekspressiivseks ja instrumentaalseks vägivaldaks. Instrumentaalsed vägivalda teod on need, kus vägivald on vahend eesmärgi saavutamiseks. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 12; Ray, 2011, pp. 9-10) Näiteks vägivalda kasutamine relvastatud röövi ajal (Alvarez & Bachman, 2008. p. 12) või hoidmaks teisi diilereid ära oma territooriumilt. Instrumentaalse vägivalda puhul kasutatakse seda seni, kuni eesmärk on täidetud. (Ray, 2011, p. 9)

Ekspressiivsed vägivaldteod seevastu on teod, kus teo motiiv väljendub teatud emotsionaalses seisundis nagu näiteks viha või kadetus (Alvarez & Bachman, 2008. p. 12; Ray, 2011, p. 10). Üldjuhul on see suunatud isikule keda tuntakse (Miller, *et al.*, 2005, p. 420) Nendel juhtudel täidab vägivald mingisuguseid sisemisi või loomumaseid soove ehk vägivald väljendab ennast (Alvarez & Bachman, 2008. p. 12). Näiteks võib selliseks vägivaldaks olla rassismist tingitud vägivald (Ray, 2011, p. 10). Eelnevast tulenevalt võib vanglates esineda nii instrumentaalset kui ka ekspressiivset vägivalda. Näiteks võib instrumentaalseks vägivalda juhtumiks vanglas pidada seda kui kinnipeetav kasutab oma kambrikaaslaste suhtes vägivalda eesmärgiga ta oma kambri lahkuma panna. Aga siis kui kinnipeetav ründab ametnikku näiteks põhjusel, et talle ei meeldi ametniku korraldus, on tegemist ekspressiivse vägivaldaga.

Kokkuvõttes on vägivalda defineerimine keeruline ülesanne (Alvarez & Bachman, 2008. p. 9). Vägivalda võib analüüsida liikidena, tasemetena, vägivalda kasutamise eesmärgi või hoopiski karistusõiguses sätestatu kaudu. See, kuidas inimesed vägivalda mõistavad ja tajuvad sõltuvad paljuski subjektiivsetest, sotsiaalsetest ja kultuurilistest asjaoludest. Samuti mängivad olulist rolli kus, millal, kelle poolt ning mis asjaoludel vägivalda kasutatakse. Just vägivalda tõlgendamise keerukus teeb selle tundmise raskeks.

Magistritöö kontekstist lähtuvalt on vägivalda liigituste koha pealt kõige olulistemaks kinnipeetavate poolt füüsilise ja psüühilise vägivalda kasutamine, kuivõrd magistritöö keskendub just kinnipeetavate poolt toime pandud vägivaldsetele kuritegudele. Religioossele, struktuurilisele, kultuurilisele ja majanduslikule vägivaldale keskendudes

oleks parem uurida vangla tegevust kinnipeetavate suhtes. Samuti aitab kindlate vägivaldaliikidele keskendumine hoida käesoleva magistritöö kompaktselt ja sihistatuna.

1.2. Vägivaldse käitumine riskitegurid

Selles alapeatükis defineeritakse kõigepealt riskitegureid üldiselt ning seejärel analüüsitakse magistritöö kontekstist lähtuvalt erinevaid riskitegureid, mis võiksid soodustada vägivaldakuritegude toimepanemisi vanglates.

Vägivalda võidakse kasutada mitmetel erinevatel põhjustel. Inimeste käitumist mõjutavad nii bioloogilised, psüühilised, sotsiaalsed, ajaloolised kui poliitilised tegurid. (Alvarez & Bachman, 2008. pp. 2-29) Tulenevalt eelnevast ei saa vägivaldse käitumise põhjusti enamasti selgitada ükski teooria omaette. Kinnipeetavate vägivaldakuritegevust võivad soodustada mitmed erinevad, aga samas ka omavahel seotud riskitegurid. Selleks, et vanglas ennetada vägivaldse käitumise inimlikke ja majanduslikke tagajärgi, on riskitegurite kindlakstegemine võtmetähtsusega (Arbach-Lucioni, *et al.*, 2012, p. 1220).

Kuritegude riskitegureid defineeritakse kui muutujaid, mis ennustavad või on seotud kuritegevuse toimepanemise tõenäosuse suurenemisega (Murray ja Farrington, 2010, p. 635; Andrews & Bonta, 2010, p. 20; Lab, 2014, p. 199). Kui riskitegur võib suurendada õigusrikkumise tõenäosust, ei tee see seda ilmingimata (Shader, 2001, p. 2). Siiski, mida rohkem inimesel riskitegureid on, seda suurem on tõenäosus ka kuriteo toimepanemiseks (Durrant, 2017, p. 58).

Teadlaste jaoks on hoopis olulisemaks väljakutseks eristada, millised riskitegurid on õigusrikkumiste tegelikud põhjused ja millised tegurid on pelgalt „markerid“, mis on korrelatsioonis tegelike põhjustega. Põhjusliku riskiteguri kindlaksmääramiseks on kolm kriteeriumi. Esiteks peab riskitegur olema seotud teo tulemusega. Teiseks riskitegur peab eelnema selle teo tulemusele ning kolmandaks peab see riskitegur ennustama teo tulemust ka peale kõigi teiste muutujate kontrollimist. (Welsh & Farrington, 2007, p. 19)

Riskitegureid on kahte tüüpi - staatilised või dünaamilised. Staatilised tegurid on sellised, mis ei muutu või muutuvad ainult ühes suunas. Üheks selliseks staatiliseks teguriks on vanus. (Bonta, 2002, p. 367) Dünaamilised riskitegurid on vastupidiselt sellised

karakteristikud (muutujad), mis võivad muutuda (Andrews & Bonta, 2010, p. 27; Hanson & Harris, 2000, p. 7). Kui neid muudetakse, võivad need kas vähendada või suurendada kuritegeliku käitumise riski (Hanson & Harris, 2000, p. 7).

Dünaamilisi riskitegureid jagatakse omakorda kaheks: stabiilsed dünaamilised tegurid ja akuutsed (teravad) dünaamilised tegurid. Stabiilsed dünaamilised tegurid on sellised, mis jäävad muutumatuteks kuudeks ja aastateks. Selliseks riskiteguriks võib pidada alkoholismi. Akuutsed dünaamilised tegurid seevastu võivad muutuda kiiresti päevade, tundide või isegi minutitega. Sellisteks võib näiteks pidada halba tuju, viha, alkoholi liigtarvitamist kui ka õhtu veetmist narkomaanidega. (Andrews & Bonta, 2010, p. 27; Hanson & Harris, 2000, p. 7) Uute kuritegude ärahoidmise seisukohalt, peetakse aga keskendumist dünaamilistele riskiteguritele võrreldes staatilistega efektiivsemaks, kuivõrd neid on kergem muuta (Andrews & Bonta, 2010, p. 28).

Riskitegureid klassifitseeritakse autorite poolt erinevalt. Üks võimalus on need klassifitseerida viite suuremasse kategooriasse – bioloogilised, psüühilised, perekondlikud, eakaaslastega seotud ning kogukondlikud (Lab, 2014, p. 199). David P. Farrington, keda peetakse üheks juhtivaks psühholoogiks ja kriminoloogia valdkonna peamiseks panustajaks (Hawkins & Kim, 2014, p. 1), jagab riskitegurid kolme kategooriasse – individuaalsed, perekondlikud ning sotsiaalsed riskitegurid (Farrington, 2015, pp. 321-323). Tulenevalt eelnevast loob magistr töö autor omapoolse liigituse, jagades riskitegurid kahte suuremasse kategooriasse – individuaalsed ja sotsiaalsed. Individuaalsete riskitegurite all käsitleb autor bioloogilisi ja psüühilisi riskitegureid ning sotsiaalsete riskitegurite osas perekondlike, eakaaslastega seotud ja kogukondlike riskitegureid.

Individuaalsed riskitegurid on tegurid, mis on inimestes endis ja mis aitavad mõista, miks osad inimesed kalduvad kuritegusid sooritama. Teadlaste tuvastatud peamised individuaalsed riskitegurid on madal intelligentsus, teatud temperamendi- ja isiksusetegurid, kindlad neuroarengulised häired ning sotsiaalsete ja kognitiivsete oskuste halvenemine. (Durrant, 2017, p. 59) Welshi ja Farringtoni (2007, p. 19) hinnangul on kõige olulisemateks teguriteks madal intelligentsus ja saavutused, isiksus ja temperament ning empaatia puudumine ja impulsiivsus. Seega on erinevate autorite arvamused kattuvad. Kui analüüsida vägivalla ja intelligentsuse vahelist seost, siis on uuringud näidanud, et nende vahel kindlat seost ei eksisteeri (Vitacco, *et al.*, 2008, p. 49).

Welsh ja Farrington (2007, p. 37) lisavad veel eelnevale, et kuritegelik käitumine usutavasti tuleneb just isiksuse ja keskkonna koosmõjust. Tulenevalt eelnevast mängivad kuritegelikul käitumisel olulist rolli seega nii bioloogilised kui ka psüühilised tegurid. Järgnevalt käsitletakse just neid individuaalseid riskitegureid, mida on seostatud vägivaldse käitumisega.

Lähtuvalt konkreetsetelt vägivaldse käitumise individuaalsetest riskiteguritest, on bioloogilises valdkonnas teadusuuringud keskendunud aju kahjustustele või kehas toodetud ainetele, nagu näiteks neurotransmitteritele ja hormoonidele. Need viitavad, et vähemalt osaliselt on vägivalda põhjusteks see, et kellegi aju ei tööta peatrauma tõttu korrektselt või et keha toodab liiga palju või liiga vähe mõnda ainet, mis käitumist mõjutab. Näiteks on seostatud vägivaldset käitumist serotoniini ja testosterooni tasemetega. Serotoniini puhul on leitud, et vägivalda kalduvad pigem kasutama isikud, kelle serotoniini tase on madal, sest siis on vähenenud isikute võime kontrollida agressiivseid impulsse (Alvarez & Bachman, 2008, pp. 34-35).

Testosterooni puhul ei ole seos vägivaldaga aga sugugi lihtne. Kuigi meedias leiab pidevalt nendevaheline tihe suhe kajastust, siis enamik teadlasi on jõudnud tänaseks selgusele, et seal ei ole lihtsat üks-ühele seost. Uuringud, mis on püüdnud leida seost vägivalda ja testosterooni taseme vahel, on andnud vastuolulisi tulemusi. (Durrant, 2017, p. 139) Kuivõrd antud magistr töö raames kinnipeetavate serotoniini või testosterooni taset mõõtma ei hakata, pole võimalik empiirilise uurimusega seostada neid ka vägivaldse käitumisega vanglas. Sellest tulenevalt ei käsitleta serotoniini ja testosterooni võimalikku mõju vägivaldsele käitumisele vanglas antud magistr töö raames süvitsi.

Samuti seostatakse sageli aju vigastusi vägivaldse käitumisega. Dementsus, vaimne alaareng ja sisuliselt kõik muud aju mõjutavad haigused või häired võivad kognitiivsete häirete tõttu esile kutsuda impulsiivse vägivaldse käitumise ja käitumusliku kontrolli ebaõnnestumise. (Volavka, 1999, p. 308)

Uuringud on toonud esile tugevaid seoseid ka vägivalda ja isiksusehäirete vahel. On leitud, et need on vägivaldaohu hindamisel olulised tegurid. Kõige enam on vägivaldaga seostatud antisotsiaalset isiksusehäiret ning piirialast isiksusehäiret. (Esbec & Echeburúa, 2010, pp.

249-255) Eriti ohtlikuks peetakse aga olukorda kui need kaks isiksusehäiret on omavahel kombineeritud (Howard, *et al.*, 2008, p 590).

Antisotsiaalse isiksusehäirega isikud on oma iseloomult nartsissistlikud, hoolimatud ning nad ei suuda omada teiste vastu kaastunnet (Alvarez & Bachman, 2008. p. 37; Esbec & Echeburúa, 2010, p. 253). Kuna nad on ekstreemselt enesekesksed, näevad nad teisi eesmärgi saavutamise abinõuna ja ei kõhkle vägivalda kasutada kui on vaja oma isekaid eesmärke täide viia. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 37) Piirialasest isiksusehäirest tingitud vägivald väljendub eelkõige intiimsuhetes ja tuttavate hulgas. Seda iseloomustab viha, impulsiivsus ning samuti kartus üksinda jääda. (Sarkar, 2019, p. 578)

Psüühiline faktor, mida seostatakse samuti vägivallaga, on impulsiivsus. (Durrant, 2017, p. 10; Welsh & Farrington 2007, p. 37) Impulsiivsust võib defineerida kui eelsoodumust reageerida kiiresti ja planeerimata nii sisemistele kui välimistele stiimulitele (Howard, 2017, p. 4). Seetõttu panevad nad toime tegusid arvestamata võimalikke tagajärgi nii endale kui teistele (Howard, 2017, p. 4; Welsh & Farrington 2007, p. 52). Impulsiivsusest tõusetuv vägivald kerkib esile just olukordades, kus on vaja ennast kaitsta või tekitada põnevust (Howard, 2017, p. 2). Vangla kontekstis võivad olla mõlemad aspektid vägivaldse käitumise üheks päästikuks.

Psüühikaga jätkates, võib agressiivse ja vägivaldse käitumise esile kutsuda ka psüühiline stress, mis võib olla tingitud erinevatest asjaoludest. Vangla kontekstis võib selleks olla näiteks vanglate ülerahvastatus või liigne kontroll isikute tegevuste üle. Vangla keskkond iseenesest on mitmel viisil stressirohke ja pingeid tekitav, mis omakorda võib viia eksspressiivse vägivallaaktini. (Wortley, 2002, pp. 4-40)

Samuti on olulisteks vägivalla riskiteguriteks isikute vanus ja sugu, millest mõlemat on otseselt seostatud ka vanglas toimepandavate kuritegudega (Harer & Langan, 2001, p. 529; Cunningham & Sorensen, 2007, p. 246). Vanuse puhul on mitmed uuringud järjepidevalt kinnitanud, et kinnipeetava vanus on üks suuremaid potentsiaalse vägivalla ennustajaid. Nimelt on leitud, et nooremad kinnipeetavad panevad suurema tõenäosusega vanglas toime vägivaldse rikkumise kui vanemad. (Cunningham & Sorensen, 2007, p. 246; Rocheleau, 2013, p. 364; Day, *et al.*, 2015, p. 144) Samuti on uuringud näidanud, et vägivaldsemad on just meessoost kinnipeetavad (Bottoms, 1999, p. 234; Harer & Langan, 2001, pp. 529-530;

Van der Laan & Eichelsheim, 2013, p. 433), kuid meeste ja naiste vägivaldsust ennustavad ühed ja samad riskitegurid (Harer & Langan, 2001, pp. 529-530).

Vägivalla riskiteguriks on ka alkoholi tarvitamine (Boden, *et al.*, 2012, p. 6). Uuringud on näidanud, et pidev alkoholi tarvitamine ennustab vägivallajuhtumeid, eriti kui alkoholi tarvitamist alustatakse noorukieas (Maldonado-Molina, *et al.*, 2011, p. 107). Samas on uuringud tuvastanud ka seda, et alkoholi tarvitamisel ei ole otsest seost surmavate vägivallajuhtumitega (Phillips, *et al.*, 2007, p. 79). Seega ei pruugi alkoholi tarvitamise suhe vägivallaga olla niivõrd sirgjooneline. Alkohol on vanglates küll keelatud, kuid see ei tähenda, et kinnipeetavad ei võiks seda omaile mingil viisil saada või valmistada, seega vägivalla riskiteguriks on alkoholi tarvitamine endiselt.

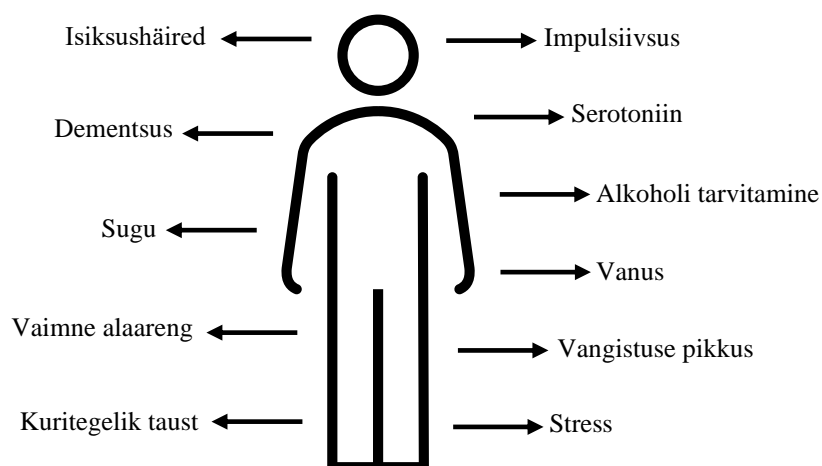
Jätkates individuaalsete vägivaldse käitumise riskiteguritega, siis otseselt vanglaga on seostatud veel vangistuse pikkust ja isiku kuritegelikkust tausta (Cunningham & Sorensen, 2007, pp. 247-248; Lahm, 2009, p. 135). Vanglas toimepandava vägivalla ja vangistuse pikkuse vahel on uuringud näidanud tugevat seost. Nimelt on tuvastatud, et lühema vangistusega isikud panevad suurema tõenäosusega vanglas toime vägivaldse teo. Näiteks 1-5 aastase vanglakaristusega isikud panevad enam kui kahekordse tõenäosusega toime vägivaldse teo kui isikud, kes kannavad üle 20 aastast vangistust. (Cunningham & Sorensen, 2007, pp. 247-248)

Samuti on leitud, et vägivaldse teo toimepanemise tõenäosus (sh ametnike vastu) kasvab just vangistuse lõpu lähenedes. Selle üheks põhjuseks võib olla kinnipeetavaid tabav reaalsus väljaspool toimuvast. Kuna mõned kinnipeetavad võivad vangla eluga olla niivõrd harjunud, siis võib ründav käitumine olla üheks viisiks enda karistust pikendada ning vältides seeläbi vabanemist. (Lahm, 2009, pp. 145-146)

Isikud, kes on varasemalt vanglakaristust kandnud, on samuti altimad teistkordset vangistust kandes suurema tõenäosusega vägivalda kasutama kui esmakordselt vanglas viibivad isikud. Samas on mõnevõrra üllatuslikult uuringud näidanud, et vanglasse vägivallakuriteo toimepanemise tõttu sattunud isikuid karistatakse vägivallakuriteo toimepanemise eest väiksema tõenäosusega kui mittevägivaldse kuriteo toimepanemise eest vanglasse mõistetud isikuid. (Cunningham & Sorensen, 2007, pp. 247-248) Kui aga isik on juba varasemalt vanglas vägivalda kasutanud, teeb ta seda uuesti suurema

tõenäosusega, kui isik kes vanglas varasemalt vägivalda kasutanud ei ole. (Cunningham & Sorensen, 2007, pp. 247-248; Butler, *et al.*, 2021, p. 17)

Vanglast tingitud individuaalsete riskitegurite teema lõpetuseks, saab uuringutest lähtuvalt tõdeda, et narkootikumide tarvitamised või enesevigastamised ei ole otseselt vanglates vägivallakuritegude riskiteguriteks (Butler, *et al.*, 2021, p. 17). Kokkuvõttes on individuaalseid riskitegureid, mis võivad esile kutsuda vägivaldse käitumise, mitmeid (vt joonis 1). Kuivõrd kõiki eelnimetatud riskiteguritest vanglate kontekstis uuritud ei ole, on need riskitegurid inimeses endas ning seega paljuski püsivad, mistõttu võivad need magistr töö autori hinnangul vägivaldset käitumist esile tuua ka vanglas.

Joonis 1. Individuaalsed riskitegurid, mis võivad soodustada vägivaldset käitumist vanglates (Harer & Langan, 2001, p. 529; Wortley, 2002, pp. 4-40; Cunningham & Sorensen, 2007, p. 246; Phillips, *et al.*, 2007, p. 79; Welsh & Farrington 2007, p. 19; Alvarez & Bachman, 2008. p. 37; Lahm, 2009, p. 135; Esbec & Echeburúa, 2010, p. 253; Maldonado-Molina, *et al.*, 2011, p. 107; Boden, *et al.*, 2012, p. 6; Day, *et al.*, 2015, p. 144; Durrant, 2017, p. 59; Howard, 2017, p. 2; Sarkar, 2019, p. 578; autori koostatud)

Minnes individuaalsete riskitegurite juurest üle **sotsiaalsete riskitegurite** käsitlemise juurde, tuleb arvestada, et kui bioloogilised ja psühholoogilised teooriad keskenduvad sisemistele tõugetele vägivaldse käitumise suunas, siis sotsioloogilised teooriad kalduvad uurima väliseid mõjutegureid. Need keskenduvad vägivalda selgitamisel suuresti

struktuurilistele ja kultuurilistele elu situatsioonidele, mis mõjutavad isikute käitumist. Üldiselt väidavad sotsioloogilised teooriad, et keskkonna tingimused või situatsioonid aitavad esile tuua vägivaldset käitumist. (Alvarez & Bachman, 2008. p. 42)

Paljude kriminoloogiliste teooriate tugisammas on idee, et majanduslik puudus on õigusrikkumise oluline tegur (Alvarez & Bachman, 2008. p. 42; Durrant, 2017, p. 67). Kuigi seda võib osaliselt seostada ka stressiga, siis on sotsioloogid seda rohkem lahti mõtestanud ning siiski ei saa vaesust kõrvutada otseselt vägivallaga. Enamik vaeseid elanikke ei ole vägivaldsed. Sellest tulenevalt on uuringud jõudnud järeldusele, et mitte vaesus ise ei ole seotud vägivallaga, vaid sellest tingitud ebavõrdsus. Sellest järeldub, et olla vaene ja elada vaeses piirkonnas, on palju vähem negatiivne kui elades vaesena jõukas kogukonnas (Alvarez & Bachman, 2008. p. 42).

Ameerika psühhiaater ja kirjanik James Gilligan (2001, p. 45) on seisukohal, et sellest ebavõrdsusest tingitud vägivalla faktoriks on häbi. Just majanduslikku ebavõrdsust ja töötust peab ta häbitunde stimulaatoriteks. Kui inimene on vaene, vähese haridusega, puudulike oskustega ja töötu ning kui ta tunneb häbi, siis ei ole neil piisavalt sisemisi ja välimisi enesehinnangu ressursse, millega seda kompenseerida. (Gilligan, 2001, pp. 37-43) Selliste seisunditega kaasneb sageli palju psüühilisi ilminguid, ulatudes jõuetuse ja jõhkuse tundest kuni viha, ärevuse ning võõrandumiseni (Williams & Flewelling, 1988, p. 423). Vägivald on siis viimane abinõu häbitunde kompenseerimiseks (Gilligan, 2001, pp. 37-43). Vangla kontekstis ei ole vaesus niivõrd aktuaalne, kuivõrd kinnipeetavatele tagatakse toitlustus ning eluase võrdsetel tingimustel. Samas muudavad võrdsed tingimused kõrgemaks staatuse saavutamise soovi (Michalski, 2015, p. 44) ning kui kõrge staatusega kinnipeetav võib sattuda häbi ohvriks, võib see olla vägivaldse käitumise üheks riskiteguriks.

Üheks potentsiaalseks riskiteguriks on ka kogukond, kus isik on kasvanud ja kus ta elab (Lab, 2014, p. 202). Näiteks on seostatud teatud piirkondades püsivalt kõrgeid kuritegevuse määrasid antisotsiaalsete väärtuste ja normide kultuurilise edasikandumise tõttu (Welsh & Farrington 2007, p. 84). Eraldi kogukonnaks võib nimetada ka vanglat. Uuringud on näidanud, et vangla keskkond nii tekitab kui ka võimaldab kinnipeetavate vahelist vägivalda (Wortley, 2002, p. 98). Samas ei saa vangla keskkonda võtta kui ühte tervikut,

sest selle moodustavad füüsiline keskkond, sotsiaalne keskkond ja institutsionaalne režiim, mis on kolm teineteisest erinevat aspekti (Wortley, 2002, p. 13).

Vangla füüsilise keskkonna moodustavad nii kujundus, planeeringud, ehitusstiil, materjalid, sisustus kui ka turvatehnika (Wortley, 2002, p. 36). Näiteks asjaolu, kas kinnipeetavaid majutatakse üksikkambrites, mitmekohalistes kambrites või ühiselamu laadsetes tubades, mõjutavad sotsiaalseid suhteid. Üksikkambrid aitavad pingeid vähendada ja tagavad privaatsusvajadusi. (Wortley, 2002, p. 83) Uuringud on näidanud, et füüsiliste tingimuste (müra, lagunemine, privaatsus jne) paranedes vägivald vanglas väheneb. Teisest küljest on ka nenditud, et karmis ja stressirohkes keskkonnas väheneb tõenäoliselt ka sotsiaalprogrammide tõhusus. (Bierie, 2012, pp. 346-350)

Liikudes edasi sotsiaalsest keskkonnast tingitud riskiteguriteni, on oluline märkida, et sotsiaalset keskkonda peetakse üheks suuremaks inimeste käitumise mõjutajaks. Esimene sotsiaalne keskkond, kuhu inimene sündides satub, on perekond. Vanemad omades lapse üle mõjuvõimu, võivad olla tema antisotsiaalse käitumise ühed suurimad modelleerijad ja tugevdajad (Andrews & Bonta, 2010, pp. 248-249). Seega kui vanemad on perekonnas vägivaldsed, võivad nad sellega suunata ka oma järeltulijat vägivalda toetavaid hoiakuid omaks võtma (Hurd, *et al.*, 2011, p. 325). Kui isik on õppinud probleeme lahendama vägivallaga, võib see sama hästi jätkuda ka vangistust kandes.

Jätkates perekonnasidemetega, siis uuringud ei ole leidnud tugevat seost vanglas toime pandud vägivaldsete tegude ja lähedaste külastuste vahel. Näiteks on leitud, et kinnipeetava abikaasa külastuste toimumine vanglas ei mõjuta oluliselt vägivalla toimepanemise tõenäosust teiste isikute suhtes (Hensley, *et al.*, 2002, p. 61; De Claire & Dixon, 2017, p. 192). Küll aga on leitud, et mida rohkem külastusi toimub, seda väiksem on vägivaldse teo toimepanemise tõenäosus (Butler, *et al.*, 2021, p. 15). Samas on uuringud näidanud ka vastupidiseid leide. Näiteks on leitud, et vägivalla toimepanemise tõenäosus vanglas tõuseb teatud määral külastuse lõppedes. Kui eelseisvad külastused vähendavad väärkäitumist, sest need aitavad leevendada eraldatusetunnet, siis lõppenud külastus suurendab seda taas, sest isoleerituse tunne tekib jõulisemalt esile. (Siennick, 2013, p. 432-437) Eelnevat kokku võttes on riskiteguriks seega pigem vähesed või harva aset leidvad kokkusaamised, sest kui järgmine võimalus kokkusaamiseks on kaugel, tekitab see eraldustunnet.

Liikudes perekonnasidemete juurest vangla sotsiaalse keskkonna juurde, ilmneb siin ühe vägivaldse käitumise riskitegurina vanglate rahvastatuse tase. Seda on seostatud vägivallaga kaheti. Esiteks, kui vanglad muutuvad rahvarohkemateks, siis tungitakse tihedamini inimese isiklikku ruumi, mistõttu tema privaatsus väheneb ning samuti tekib suurem konkurents ressursside pärast. Kuna need tekitavad psüühilist survet, on vägivaldne käitumine selle väljendusrikkaks ilminguks. Teine lähenemine on, et rahvastatuse tõus suurendab ohu esinemise tunnet, usaldamatust ning kaitsevajaduse teket. Sellisel juhul võib just vägivalla kasutamine olla üheks kaitsemeetmeks. (Wortley, 2002, pp. 44-45)

Ühe vägivalla riskiteguri esitavad Marvin E. Wolfgang ja Franco Ferracuti oma vägivalla subkultuuri teooriaga, mille kohaselt nõuavad teatud sotsiaalsed interaktsioonid vägivaldset ja füüsiliselt agressiivset käitumist kõikide isikute poolt, kes jagavad seda väärtuste süsteemi (Wolfgang & Ferracuti, 1982, p. 159). Ka vanglates esineb juba ammusest ajast kinnipeetavate poolt loodud subkultuur, kus on omad reeglid ja väärtused (Goffman, 1961, pp. 178-180) ja kui kinnipeetav on selle omaks võtnud, dikteerib see tema igapäevaelu kinnipidamisasutuses (Kaminski, 2003, p. 192), sealhulgas ka tema poolset vägivaldset käitumist. Näiteks õigustab subkultuur vägivalla kasutamist olukordades, kus kinnipeetaval on vaja ennast ja oma au kaitsta. (Reisig & Mesko, 2009, p. 50)

Eelnevast lähtuvalt, võib vägivaldse käitumise põhjuseks eraldi olla ka kõrgema staatuse saavutamise soov. Kuna kinnipeetavatel endil on vanglas suhteliselt väike majanduslik või poliitiline võim, tähendab kõrgem staatus vanglas võimu ja privileege ning vägivalla kasutamine on selle saavutamise üks tõhusamaid viise. Just võrdsed tingimused (samasugused riided, kambrid, toit jne.) suurendavad staatuse olulisust. (Michalski, 2015, p. 44) Kõrgema staatuse saavutamine vähendab omakorda ka tõenäosust ise ohvriks langeda (Dolovich, 2012, p. 1010). Kuna staatus on oluline, kasutatakse vajadusel ka selle kaotamise ärahoidmiseks vägivalda (Michalski, 2015, p. 44).

Liikudes edasi vanglate institutsionaalse režiimi juurde, siis see hõlmab endast sisuliselt kõiki vangla sisemisi tegureid, mis mõjutavad kinnipeetava elu. Nendeks on näiteks vangla juhtimisstrateegiad, töötajate-kinnipeetavate suhted, reeglid ja karistused, kuid samuti ka erinevad spordi- ja raviprogrammid (Wortley, 2002, pp. 47-48).

Uuringud on näidanud, et kinnipeetavate poolt esitatavate kaebuste hulk on positiivses seoses vägivaldse käitumisega (Butler, *et al.*, 2021, p. 15), mis tähendab, et suurem hulk kaebusi, mida ei lahendata või ei lahendata koheselt, suurendab vägivaldse teo aset leidmise tõenäosust (Bierie, 2013, p. 26). Seega kaebus iseenesest ei ole riskitegur, vaid vägivalda võib esile kutsuda kaebustega mittetegelemine. Samuti võib sellest tuletada, et kui isikute kaebuste hulk suureneb, tunnevad järelikult kinnipeetavad, et neid koheldakse valesti või ebaõiglaselt. Mure enda turvalisuse pärast vanglas võib olla ise üheks vägivaldse käitumise riskiteguriks (Rocheleau, 2013, p. 364; Day, *et al.*, 2015, p. 143). Näiteks võib vägivalda kasutamine olla ennetusmeetmeks, et vältida enda ohvriks langemist ehk vägivalda võidakse kasutada enda turvalisuse tagamiseks (Day, *et al.*, 2015, p. 143).

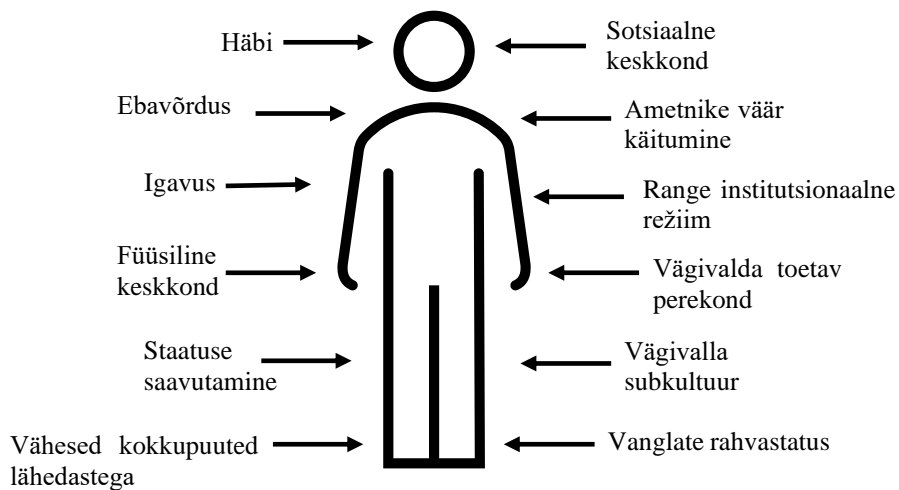
Eelnevast lähtuvalt on uuringud näidanud tugevat seost ka ametnike poolse füüsilise jõu kasutamise ja kinnipeetavate poolse vägivalda kasutamise vahel. See tähendab seda, et ametnike poolt kinnipeetava suhtes füüsilise jõu kasutamise korral suureneb tõenäosus, et nad langevad ise kinnipeetava poolse vägivalda ohvriks. Samas võib see olla tingitud asjaolust, et ametnikud tajuvad ära võimaliku eesseisva rünnaku ja kasutavad füüsilist jõudu, et see rünnak nurjata (McNeeley, 2021, p. 368) või siis kasutavad kinnipeetavad vägivalda enda turvalisuse tagamiseks, nagu eelnevalt analüüsitud. Oluline on ka märkida, et ametnike suulised kaitsemeetmed ehk verbaalsed korraldused vähendavad konflikti muutmist agressiivseks, mistõttu on oluline, et ametnikud saaksid pidevalt põhjalikke koolitusi, kuidas ja millal mingisuguseid meetmeid kasutada või vältida ning kuidas neid kõige ohutumalt kasutada (McNeeley, 2021, p. 368).

Üheks vanglate režiimist tulenevaks riskiteguriks võib olla ka igavus. Igavuse tundmine võib viia vägivaldse käitumiseni, sest puudub võimalus konstruktiivseks tegevuseks. Samuti paneb vaba aeg mõtlema minevikuprobleemidele, praegustele probleemidele ja ka võimalikele potentsiaalsetele probleemidele tulevikus ning annab võimaluse vägivallategude üle mõtisklemiseks. Eriti võib see mõjutada isikuid, kes on paigutatud eraldatud kambritesse. (Rocheleau, 2013, pp. 366-367) Uuringud on ka näidanud, et vägivald vanglas leiab aset pigem päeva teises pooles, kui kinnipeetavatel on rohkem vaba aega ja nad ei osale erinevates programmides ega tööta (McNeeley, 2021, p. 366).

Eelnevaga jätkates on uuringud näidanud, et vägivallareitingud on kõrgemad just rangema režiimiga vanglates. Samas võivad need andmed olla piiratud väärtusega, kuna rangema

režiimiga vanglasse paigutatakse ka keerulisema taustaga isikuid. (Bottoms, 1999, p. 232) Siiski on uuringud näidanud, et karmide karistuste ja/või ebaselgete reeglite kasutamine on seotud vägivaldse käitumise suurenemisega (Day, *et al.*, 2015, p. 137).

Sotsiaalsete riskitegurite teema kokkuvõtteks, tuleb tõdeda, et teoorias lähtuvalt on vanglas sotsiaalseid riskitegureid, mis soodustavad vägivaldset käitumist, erinevaid. Need ulatuvad kinnipeetavate ebavõrdsusest, perekonna ja kaaskinnipeetavate suhetest ning paljudest muudest teguritest kuni vangla füüsilise keskkonnani välja (vt joonis 2). Seega on palju asjaolusid, millele tuleb vägivallakuritegude ennetamisel, lisaks varem käsitletud individuaalsetele riskiteguritele, tähelepanu pöörata.

Joonis 2. Sotsiaalsed riskitegurid, mis võivad soodustada vägivaldset käitumist vanglates (Wolfgang & Ferracuti, 1982, p. 159; Bottoms, 1999, p. 232; Gilligan, 2001, pp. 37-43; Wortley, 2002, pp. 44-98; Reisig & Mesko, 2009, p. 50; Andrews & Bonta, 2010, pp. 248-249; Hurd, *et al.*, 2011, p. 325; Bierie, 2013, p. 26; Siennick, 2013, p. 432-437; Rocheleau, 2013, pp. 364-367, Day, *et al.*, 2015, pp. 143-137; Michalski, 2015, p. 44; Butler, *et al.*, 2021, p. 15; McNeeley, 2021, pp. 366-368; autori koostatud)

1.3. Vägivallakuritegude ennetamine vanglates

Kuivõrd magistristö eesmärgiks laiemalt on leida meetmed, mille abil on võimalik Eesti vanglates vägivallakuritegusid vähendada, keskendub käesolev alapeatükk just vägivallakuritegude ennetamisele vanglates. Kõigepealt luuakse ülevaade vanglate olemusest, seejärel analüüsitakse kuriteoennetust üldiselt ja lõpus keskendutakse

kuriteoennetuse teooriatele, mis on olulised käesoleva magistritöö seisukohast. Samuti esitatakse sealjuures näiteid erinevatest ennetusmeetmetest, mille rakendamisel on võimalik vanglate vägivallakuritegusid vähendada.

Vägivallakuritegude ennetamiseks vanglates on oluline mõista **vanglate olemust** ja selle iseärasusi. Vangla keskkond on justkui omaette maailm, kus kehtivad omad reeglid, arusaamad ja kombed. Vangla elu on reguleeritud nii eri tasandi õigusnormidega kui ka taunitavate kinnipeetavate vaheliste käitumisjuhistega. (Mets, 2015, lk 679) Samuti võib vanglat nimetada kui suletud keskkonnaks, kus elavad ja töötavad kaks ebavõrdset rühma – kinnipeetavad ja vanglatöötajad. Vanglatöötajad, kes on võimukandjad, toimivad otsustajatena ja mõjutavad otseselt kinnipeetavate elu. (Meško & Hacin, 2019, p. 708) Suure osa vanglaametniku tööst moodustab just kontrolli, turvalisuse ja korra säilitamine (Johnsen, *et al.*, 2011, p. 517).

Siiski ei seisne vangla töö enam üksnes kinnipeetavate valvamises ja nende kinnihoidmises, vaid ka sotsiaaltöös, mille kaudu suurendatakse ka kinnipeetava vastutust. Üheks selliseks meetodiks on kinnipeetavatele personaalsete kontaktisikute määramine, kelle ülesandeks on vangistuse ajal motiveerida ja abistada kinnipeetavat rehabilitatsiooniprotsessis. Samuti aidatakse seeläbi kinnipeetavat vangistuse jooksul üles kerkivate probleemide ja taotlustega. Just korra säilitamise ja hooldekande vahelise balansi saavutamine on üks vanglatel esinev keeruline ülesanne. (Johnsen, *et al.*, 2011, p. 517)

Vanglaid võib üldiselt jagada kaheks – kinnisteks ja avatud vanglateks. Kinnised vanglad on kohad, kus isikute vabadust on kõige enam piiratud, nad on eraldatud ühiskonnast ja neid kontrollitakse rangelt reguleeritud normidega. (Van der Helm, *et al.*, 2011, p. 168; Mjåland, *et al.*, 2021, p. 2) Tavarežiimist veel rangemad on aga supermax osakonnad või supermax vanglad, mida võiks nimetada justkui vanglate vanglaks. Neid rakendatakse kinnipeetavatele, kes käituvad äärmiselt häirivalt ja vägivaldselt. (Briggs, *et al.*, 2003, p. 1342) Need on suunatud igasuguse vastupanu mahasurumiseks (Vervaet, 2010, p. 33).

Avavanglad on seevastu minimaalse kontrolli ja vabama keskkonnaga, vähendades seeläbi vabaduse kaotusest tingitud valusid. Sealjuures on kinnipeetavatel võimalik päevasel ajal käia vanglast väljas näiteks töötamas või õppimas, mistõttu on nad rohkem välismaailmaga kontaktis. (Martí Barrachina, 2019, p. 212; Mjåland, *et al.*, 2021, p. 2) Selle eesmärk on, et

kinnipeetavad kannaksid oma karistust tavaelule võimalikult sarnastes tingimustes, mis aitaksid vabanemisel kaasa nende ümberkohanemisele (Mjåland, *et al.*, 2021, p. 2).

Liikudes edasi **kuritegude ennetuse** juurde, siis selle määratlus varieerub uuringute ja programmide lõikes (Lab, 2014, p. 27), mistõttu ei saa kuriteoennetust üheselt määratleda. See on ilmselt kõige läbitöötatuim, kuid samas kõige vähem mõistetavam kontseptsioon kriminoloogias (Brantingham & Faust 1976, p. 284). Rahvusvaheliselt on kuriteoennetust määratletud kui strateegiaid ja meetmeid, mis püüavad vähendada kuritegude riski ning nende kahjulikke mõjusid nii üksikisikutele kui ka tervele ühiskonnale. Sealhulgas püüab kuriteoennetus vähendada hirmu kuritegevuse ees. (United Nations, 2002)

Erialases kirjanduses määratletakse kuriteoennetust mitmeti. Ühe kõige laialdasema definitsiooni löid Paul J. Brantingham ja Frederic L. Faust (1976, p. 284), kes defineerisid kuritegevuse ennetamisena üksikisiku või grupi mis tahes avalikku või privaatset tegevust, mis välistab ühe või mitme kuriteo toimumise. Nende definitsioon hõlmab seega kõiki tegevusi, mis võivad viia kuritegeliku käitumise vähenemiseni (Durrant, 2017, p. 330). Jim Hilborn (2007, lk 38) seob kuriteoennetust konkreetselt kuritegude põhjustega, määratledes, et kuriteoennetus tähendab kuritegude ja korrarikkumiste tõenäosuse vähendamist nende põhjustesse sekkumise kaudu. Steven P. Lab (2014, p. 27) toob omapoolsesse definitsiooni sisse ka kuritegevuse hirmu vähendamist. Tema definitsiooni kohaselt hõlmab kuritegevuse ennetamine kõiki meetmeid, mille eesmärk on vähendada tegelikku kuritegevuse taset ja/või kuritegevuse tajutavat hirmu.

Võrreldes eelnevat kolme erialasest kirjandusest pärit definitsiooni rahvusvaheliselt aktsepteeritud kuriteoennetuse definitsiooniga, käsitlevad kõik kolm definitsiooni kokkupanduna sama. Seega kui kuriteoennetus on oma olemuselt tulevikule keskenduv (Hilborn, 2007, lk 38), saab kokkuvõttes eelnevast lähtuvalt öelda, et kuriteoennetus on tegevus või tegevuste kogum, mille eesmärgiks on vähendada (tulevikus) kuritegude toimepanemise tõenäosust.

Järgnevalt tuuakse välja ja analüüsitakse erinevaid kuriteoennetuse teooriaid ning seostatakse neid käesoleva töö teemaga. **Üks võimalus on jagada kuriteoennetus kolmeks tasemeks – esmaseks, teiseks ja kolmandaks** (Brantingham & Faust 1976, p. 284; Gilligan, 2001, pp. 20-23; Lab, 2014, p. 28). Need kõik ennetustasemed sisaldavad

endast palju erinevaid ennetusviise, kuidas mingile probleemile läheneda, ainukeseks piiranguks jääb vaid inimeste kujutlusvõime (Lab, 2014, p. 31).

Esmatasandi kuriteoennetus on suunatud kriminogeensete tingimuste muutmisele füüsilises ja sotsiaalses keskkonnas laiemalt (Brantingham & Faust 1976, p. 284; Durrant, 2017, p. 330) ehk see on suunatud tervele populatsioonile (Gilligan, 2001, p. 20). See hõlmab meetmete kasutamist selleks, et vältida proleemi esialgset tekkimist üleüldiselt (Lab, 2014, p. 28), seega ei ole esmatasandi kuriteoennetuse eesmärk tegeleda võimalike ohvritega, vaid üleüldisi elutingimusi parandades vältida kuritegevuse riskitegurite mõju.

Näiteks pööratakse esmatasandi kuriteoennetuses tähelepanu sellistele kuritegude toimepanemist mõjutavatele teguritele nagu elamurajooni planeering ning inimeste toimetulek. (Graham & Bennet, 1998, lk 20-21) Kuivõrd magistriröö teemast tulenevalt keskendutakse sellele, kuidas vähendada vanglates vägivallakuritegusid, on esmatasandi ennetustegevus ennast ammendanud, sest vanglas viibivad isikud on juba kuriteo toime pannud või neid kahtlustatakse selle toimepanemises. Seetõttu esmatasandi ennetus, mis on suunatud laiemalt kogu populatsioonile, ei täida vangla turvalisusega seotud eesmärke.

Teise tasandi kuriteoennetus keskendub võimalike kurjategijate varajasele tuvastamisele ning seejärel erinevate meetmete kasutamisele, mille eesmärgiks on vähendada nende isikute kuritegeliku käitumise riski (Brantingham & Faust 1976, pp. 291-292). Seega keskendub see isikutele, kellel on kalduvus saada kurjategijaks (Graham & Bennet, 1998, lk 20). Kuna näiteks alkoholi ja narkootikumide tarvitamine on tugevalt seotud kuritegeliku käitumisega, siis saab nende riskide maandamist, eesmärgiga ära hoida tulevasi kuritegusid, pidada teise tasandi kuriteoennetuseks (Lab, 2014, p. 31). Teise taseme kuriteoennetus on kuritegevuse ennetuse poole pealt kõige innukam, sest teise taseme kuriteoennetuse teadusuuringuid ja programme rahastatakse kõige enam. Sellega tegelevad kohtud, kriminaalhooldus, haridusasutused, politsei jne. (Brantingham & Faust 1976, p. 291). Lisaks konkreetsetele riskirühmadele, võib teise taseme kuriteoennetus olla suunatud ka kohtadele, milleks võivad olla näiteks kõrge kuritegevusega piirkonnad (Durrant, 2017, p. 330).

Vanglate kontekstis käsitletakse teise tasandi kuriteoennetusena programme või tegevusi, mis valmistavad kinnipeatavat ette vabanemiseks. Nende eesmärgiks on vähendada

kiusatusi, mis suunaksid kinnipeetava tagasi kuritegevuse juurde. (Augustyn & Sample, 2017, p. 327) Teoreetiliste allikate kohaselt aga ei nähtu, kas vanglad rakendavad teise taseme ennetusmeetmeid ka vangistuse kandmisega seoses. Meetmete rakendamine, mis ennetaksid mittevägivaldse kinnipeetava muutumist vägivaldseks, võiks magistritöö autori hinnangul kuuluda just teise taseme kuriteoennetuse alla.

Kolmanda taseme ennetus on suunatud retsidiivsuse ennetamisele, see tegeleb otseselt õigusrikkujatega ning nende ellu sekkumistega viisil, et nad hoiduksid järgnevatest õigusrikkumistest (Brantingham & Faust 1976, pp. 284-290). Seega on tegemist individuaalse lähenemisega, keskendudes juba õigusrikkumise toimepannud isikule. See hõlmab endas õigusrikkuja õiget kohtlemist, tema rehabiliteerimist või ka vajadusel tema isoleerimist järgnevate rikkumiste ärahoidmiseks (Graham & Bennet, 1998, lk 21). Enamus kolmanda taseme kuriteoennetusest kuulub kriminaalõigussüsteemi töösse. See hõlmab isikute arreteerimisi, vangistamisi, ravi, rehabilitatsiooni jne. (Lab, 2014, p. 31)

Vägivallakuritegude puhul keskendub kolmas kuriteoennetuse tase seega olukorrale, kui vägivald on juba aset leidnud (Dahlberg & Krug, 2002, p. 15). Antud magistritöö raames puudutab see isikuid, kes on vanglasse vägivallakuriteo tõttu sattunud või siis on vanglas vägivaldselt käitunud. Kolmanda taseme kuriteoennetuse eesmärk selliste isikute puhul on vähendada vanglates nende poolt uute vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust. Kolmanda taseme kuriteoennetuse hõlmab seega erinevate harivate ja rehabiliteerivate programmide kasutamist (Homel & Thompson, 2005, p. 7). On leitud, et kõige efektiivsemad on kombineeritud sotsiaalprogrammid, mis on terapeutilised ja suunatud konkreetsetele kriminogeensetele vajadustele (Auty, *et al.*, 2017, p. 140). Üheks sotsiaalprogrammiks, mida mitmete riikide (nt Saksamaa, Taani ja USA) vanglates muuhulgas vägivalla vähendamiseks rakendatakse, on SMART programm. See on suunatud kinnipeetavate mõtteviiside, hoiakute ja käitumiste muutmisele, eesmärgiga murda vägivalla ring ning vähendada seeläbi ka korduvkuritegevust. (Prison SMART Europe, 2022)

Kuriteoennetuse teooriatega jätkates, on üheks tuntud ennetusteooriaks ka **sotsiaalne kuriteoennetuse**, mis jaguneb omakorda **arenguliseks kuriteoennetuseks** ja **kogukondlikuks kuriteoennetuseks**. Sotsiaalse kuritegevuse ennetamise lähenemisviisid

on suunatud peamiselt kuritegevuse kaugematele põhjustele, nagu individuaalsed omadused, perekondlik keskkond ja kogukonnad. (Durrant, 2017, p. 331).

Arengulise kuriteoennetuse põhieesmärk on ennetada kuritegeliku käitumise kujunemist, mis seisneb individuaalsete ja perekondlike õigusrikkumiste ohutegurite vähendamises (Durrant, 2017, p. 331). Nimelt arenguline kuriteoennetus põhineb teadmisel, et indiviididel on võimalik oma käitumist vähe või mitte üldse mõjutada, sest käitumine on tingitud minevikukogemustest ja tõugetest teatud viisil tegutseda (Lab, 2014, pp. 160-161). Kuna arenguline kuriteoennetuse eeldab kuriteoriskide varajast avastamist, enne kui kujuneb välja hälbiv käitumine, siis vanglas paiknevate isikute puhul on see juba aset leidnud, mistõttu ei ole arenguline kuriteoennetus vanglates asjakohane.

Kogukondliku kuriteoennetuse puhul see päris nii ei ole. Kuigi see on suunatud samuti kuritegeliku käitumise kujunemise ennetamisele, on selle põhisihth eakaaslased, koolid, kogukonnad ja teised asutused. See keskendub sotsiaalse keskkonna ja sellega seotud institutsioonide muutuvatele aspektidele, mis mõjutavad kuritegelikku ja antisotsiaalset käitumist (Durrant, 2017, pp. 331-338). Selle peamine eesmärk on vähendada kuritegevuse taset ja selle hirmu (Lab, 2014, p. 92), mida püütakse saavutada sotsiaalsete sidemete ja sotsiaalse ühtekuuluvuse parandamise teel. Samuti vähendades eakaaslaste negatiivset mõju (Durrant, 2017, p. 338).

Kogukondlik kuriteoennetus võib seisneda näiteks kogukonna tegevuse organiseerimises, korra säilitamises ja haavatavate (nõrgemate) kaitsmises (Hope, 1995, p. 21). Kui näiteks naabrivalve on kogukondlikus kuriteoennetuses näidanud positiivset mõju kuritegevuse vähenemisel kogukonnas (Lab, 2014, p. 92), siis võib magistritöö autori hinnangul selle ennetusmeetme üle kanda ka vangla keskkonda, mis on omamoodi kogukond. Kuna vanglas teostatakse samuti isikute üle järelevalvet, siis võib suurenev või tõhus järelevalve (nt videojärelevalve) olla üheks vägivalgakuritegude ennetamise meetmeks. Samuti vägivaldsete kinnipeetavate eraldamine nõrgematest/haavatavamatest ehk nende isoleerimine. Kinnipeetavate isoleerimise mõte on vältida vanglates aset leidvate sündmuste (sh vägivaldsete) eskaleerumist. (Maculan, *et al.*, 2013, pp. 34-35)

Üheks viimaseks suureks arenguks kaasaegses kuritegevuse ennetamises on olnud **kuritegevuse situatsioonilise ennetamise** kasutuselevõtt, mis suunas tähelepanu

laiaulatuslikelt sotsiaalsetelt ja kogukondlikelt muutustelt, aja ning kohaspetsiifilistele jõupingutustele. See viis kuritegevuse ennetamise makrotasandilt mikrotasandile. (Lab, 2014, p. 26) Kui kogukondlik kuritegevuse ennetamine keskendus sotsiaalsest vaatest muuhulgas kogukondades ja asutustes kuritegude ennetamisele, siis situatsiooniline kuriteoennetus keskendub kuritegevuse lähematele põhjustele ja püüab muuta keskkonna iseärasusi viisil, mis vähendab kuritegude võimalusi. Situatsiooniline kuriteoennetus eeldab, et alati leidub inimene, kes on valmis kuritegu toime panema, mistõttu keskenduvad nad oma tähelepanu just füüsilise ja sotsiaalse keskkonna eripäradele, mis muudavad selle kuriteo toimepanemise tõenäolisemaks. (Durrant, 2017, pp. 331-340) Seega keskendub see pigem kuritegude toimepanemise oludele, mitte toimepanijale endale (Clarke, 2009, p. 259).

Situatsiooniline kuriteoennetus ei püüa likvideerida kuritegelikke kalduvusi kurjategijate vahistamise, sanktsioonide määramise või institutsioonide täiustamise kaudu. Selle laiem eesmärk on pigem muuta kuritegevus vähem atraktiivseks. (Wortley, 2002, p. 4; Clarke, 2009, p. 259) See toimub avalike kui ka eraorganisatsioonide muutmise kaudu, mille tingimused võivad luua võimalusi või ahvatlusi erinevate kuritegude toimepanemiseks (Clarke, 2009, p. 259).

Kuna situatsiooniline kuriteoennetus on olnud edukas tavakogukondades, ollakse veendunud, et samu põhimõtteid saab kasutada rünnakute, vägistamiste, enesevigastamiste ja muude rikkumiste vähendamiseks ka vanglates. See erineks vanglate tavapärastest terapeutilistest vahendite (näiteks nõustamine, viha juhtimise programmid jne.) kasutamisest kinnipeetavate käitumist mõjutada, vaid tähendaks vanglates keskkonna probleemsete komponentide või asukohtade tuvastamist. Samuti tähendab see ka erinevate vangla situatsioonide jagamist erinevateks käitumisliikideks, mis on oluline, kuna kinnipeetavate vaheliste rünnakute põhjused ja lahendused võivad erineda vanglaametniku vastu suunatud rünnakutest. (Wortley, 2002, pp. 3-5)

Situatsiooniline kuriteoennetus vanglates on tõhus kui isikute väärkäitumist esile kutsuvad faktorid on kontrolli all ja/või siis kui võimalused väärkäitumiseks on piiratud. Väärkäitumist esile kutsuvateks faktoriteks on asjaolud, mis võivad anda kinnipeetavatele vihjeid, mis kutsuvad esile väärkäitumise. Isegi kui isik on omaks võtnud teatud antisotsiaalsed käitumismustrid, on just olukorra tingimused need, kas ja millal isik

käitumise sooritab. Selleks, et kontrollida väärkäitumist esile kutsuvaid asjaolusid, on mitmeid erinevaid kontrollmeetmeid (vt tabel 1). (Wortley, 2002, pp. 58-65)

Näiteks võib kasutada meetmeid, mis heidutavad valesti käituma. Üheks selliseks heidutusmeetmeks võivad olla hoiatussiltide kasutamine. Need annavad kinnipeetavatele märku, kuidas tuleb teatud olukordades või kohtades käituda. (Wortley, 2002, pp. 59) Samuti on oluline ametnikest eeskujude loomine, mida on juba kaua aega rakendatud Norra vanglates ning mis on toonud edu kinnipeetavate taasühiskonnastamises (Johnsen, *et al.*, 2011, p. 517). Väärkäitumist heidutavateks meetmeteks võivad olla ka varem mainitud konfliktsete kinnipeetavate eraldamine (vt käesolevas töös lk 34) ning kodusema kambri sisustuse tagamine, mis paneks kinnipeetavaid kambri eest rohkem hoolt kandma (Wortley, 2002, pp. 60).

Kuna erinevad situatsioonid võivad kinnipeetavatele avaldada sotsiaalset survet väärkäitumiseks, on olulisel kohal ka meetmed, mis vähendavad isikutevahelisi pingeid. Kui üheks ennetusmeetmeks võib jällegi olla probleemsete isikute eraldamine, siis ennetusmeetmena võib töötada ka „vilepuhujate“ toetamine, mis aitab luua sobiva käitumise mudeleid. Samuti aitab vanglasisesid pingeid kontrollida mõlemapoolne (vanglaametnike ja kinnipeetavate) valmisolek läbirääkimisteks. (Wortley, 2002, p. 61)

Samuti on võimalik väärkäitumist vähendada isikutele lubatud asjade piiramisega, nagu näiteks alkohol (Wortley, 2002, p. 63), mida seostatakse otseselt vägivaldse käitumise riskitegurina (Maldonado-Molina, *et al.*, 2011, p. 107; Boden, *et al.*, 2012, p. 6). Samuti mõjuvad ennetusmeetmetena kindlate ja üheselt arusaadavate reeglite loomine, mis jätavad kinnipeetavatele vähe ruumi reeglite kahemõttelisust enda jaoks ära kasutada. Oluline on ka tagada, et vangla poolt sätestatud reeglid oleksid kinnipeetavatele lihtsasti kättesaadavad. (Wortley, 2002, p. 62),

Väärkäitumist esile kutsuvate faktorite üle kontrolli saavutamiseks on oluline ka provokatsioonide vähendamine. Selle juures on oluline vältida ametnike poolseid solvanguid ja füüsilise jõu väärkasutamist ning samuti nende poolseid provokatiivseid korraldusi. Samuti aitab väärkäitumisi vähendada rahvastatuse taseme ja vangla müra vähendamine. (Wortley, 2002, pp. 64-65) Müra ja privaatsuse paranemist on otseselt seostatud ka vägivaldse käitumise vähendamisega vanglates (Bierie, 2012, pp. 346-350)

Tabel 1. Kontrollmeetmed väärkäitumist esile kutsuvate faktorite üle (Wortley, 2002, pp. 58-65; autori koostatud)

Kontrollmeetmed väärkäitumist esile kutsuvate faktorite üle	Näited
Väärkäitumist heidutavad meetmed	Hoiatussildid, valvuritest eeskujude loomine, probleemsete kinnipeetavate eraldamine, kodusem kambri sisustus.
Pingete kontrollimine	Probleemsete kinnipeetavate laaliijaotamine, „vilepuhujate“ toetamine, avatus läbirääkimisteks.
Lubatavuste vähendamine	Kindlad ja üheselt arusaadavad reeglid, alkoholi keeld.
Provokatsioonide vähendamine	Ametnike poolne provokatiivsetest korraldustest hoidumine, rahvastatuse taseme vähendamine, müra vähendamine.

Liikudes väärkäitumise võimalusi vähendavate meetmete juurde, siis need võivad seisneda turvameetmete karmistamises, järelevalvemeetmete suurendamises, eeldatavate hüvede vähendamises või karistuste karmistamises (vt tabel 2) (Wortley, 2002, pp. 65-72).

Turvameetmete karmistamine võib tähendada kinnipeetavate liikumiste kontrollimist ja piiramist ning samuti struktureeritud tegevusi. Struktureeritud tegevused (nt sotsiaalprogrammid) tõrjuvad kinnipeetavad probleemidest kõrvale ja kehtestavad neile ajastruktuurid. (Wortley, 2002, p. 68) Kuivõrd igavus on üheks vägivaldse käitumise riskiteguriks (Rocheleau, 2013, pp. 366-367), siis on see ennetusmeede suunatud otseselt vägivalda vähendamisele. Kuna ka alkoholi tarvitamine on vägivalda üheks riskiteguriks (Maldonado-Molina, *et al.*, 2011, p. 107; Boden, *et al.*, 2012, p. 6), siis võib üheks ennetusmeetmeks läbi turvameetmete karmistamise olla ka puuviljamahlade keelustamine, mis välistaks selle, et kinnipeetavad pruulivad endale ise alkoholi (Wortley, 2002, p. 68).

Järelevalvemeetmeteks, mille suurendamisel on võimalik kinnipeetavate väärkäitumist (sh vägivaldset) vanglates vähendada, võib olla näiteks töökohtadelt lahkumisel kinnipeetavate läbiotsimine, mis aitab tuvastada, et nad ei kanna isevalmistatud relvasid. Samuti üksuste otsene videojärevalve. (Wortley, 2002, pp. 68-69)

Kinnipeetavatele pakutavate hüvede vähendamine ennetusmeetmena hõlmab endast kavandatava väärkäitumise tulemuse muutumist vähem soovitatavaks. Kuna suurem osa kuritegevusest on sihipärane ehk isikud püüavad endale mingil moel kasu saada, siis

eeldatavate hüvede vähendamine eemaldab selle motivaatori. See võib seisneda näiteks ühekohalistesse kambritesse paigutamises või manipulatsioonide eiramises, kus manipulatiivselt käituv isik jäetakse ilma teatud hüvedest. (Wortley, 2002, pp. 69-70)

Kuigi karistused saavad peale toimunud sündmusi, siis võib neil siiski olla ennetav mõju. Karistuste karmistamise juures võib ennetusmeetmetena toimida karistuste avalikustamine, mis pärsib edaspidi sama käitumise sooritamist kellegi teise poolt ja mõjub laiemalt heidutava meetmena. Sarnast mõju võivad avaldada ka ennetähtaega vabanemisest keeldumised ning isikute üksustest eraldamised. (Wortley, 2002, pp. 71-72)

Tabel 2. Väärkäitumise võimalusi vähendavad meetmed (Clarke & Homel, 1997 tsit Wortley, 2002, p. 66; Wortley, 2002, pp. 65-72; autori koostatud)

Väärkäitumise võimaluste vähendamise meetmed	Näited
Turvameetmete karmistamine	Kontrollitud liikumised, struktureeritud tegevused, puuviljamahlade keelustamine.
Järelevalvemeetmete suurendamine	Kinnipeetavate liikumisel läbiotsimiste teostamine, üksuste otsene videojärelevalve.
Eeldatavate hüvede vähendamine	Ühekohalised kambrid, manipulatsioonide ignoreerimine.
Karistuste karmistamine	Karistuste avalikustamine, ennetähtaegselt vabanemisest keeldumine, üksusest eraldamine.

Tulenevalt eelnevast, on meetmeid, mida rakendades võib situatsioonilise kuriteoennetuse raames vanglates väärkäitumist vähendada, mitmeid. Kuigi eelnevast erialasest kirjandusest välja toodud kõiki näiteid ei ole otseselt seostatud vägivallakuritegude vähendamisega, võivad nii mitmedki neist siiski olla otseses seoses vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosuse vähendamisega, sest need on osaliselt seotud käesoleva töö alapeatükis 1.2 käsitletud riskiteguritega.

Situatsioonilise kuriteoennetuse teema lõpetuseks, tuleb arvestada, et teatud juhtudel võivad väärkäitumist esile kutsuvate faktorite kontrollmeetmete rakendamine ning väärkäitumise võimalusi vähendavate meetmete rakendamine üksteisele vastu töötada. Näiteks võib liigne tähelepanu väärkäitumist esile kutsuvale faktoritele, välistada väärkäitumist esile kutsuvate võimaluste vähendamise strateegiate kasutamise ja seega

lubada soovimatut käitumist. Samuti võib strateegia, mis on suunatud võimaluste vähendamisele, olla liigse kontrolli tõttu ebaproduktiivne ja hoopis suurendada faktoreid, mis kutsuvad esile väärkäitumist. (Wortley, 2002, p. 56)

Kuriteoennetusest rääkides ei saa kõrvale jätta ka **karistusõigust**, mida viivad ellu õiguskaitse ja kriminaalõigussüsteemi asutused (Welsh & Farrington, 2007, p. 94), sealhulgas ka vanglad. Karistusõigus seisneb isikute heidutuses läbi nende karistamise, millel on palju erinevaid vorme - rahatrahvist kuni pika vangistuseni (Durrant, 2017, p. 354). Viimaste paarikümne aasta jooksul on samas hakatud kahtlema, kas karistusõigusel on üldse potentsiaali kuritegusid ennetada ja ohutust tagada. Selle üheks põhjuseks peetakse asjaolu, et karistused on tagasivaatavad, ehk need kehtestatakse selle põhjal mida kurjategija oma teo eest väärrib, mitte selle eest, mida ta võib tulevikus teha. (Hilborn, 2007, lk 38; Tilley, 2009, pp 26-27)

Siiski toetavad mõned uuringud ideed, et karistused võivad toimuda hoiatavana, kuid selleks peavad olema täidetud teatud tingimused. Esiteks peavad inimesed olema teadlikud süütegude eest mõistetavate karistuste suurustest. Teiseks nad peavad selle teadmise omaks võtma ning kolmandaks, peavad õigusrikkumistest tulenevad kahjud üle kaaluma kuritegudest saadavad kasud. (Durrant, 2017, p. 378) Kui eelnev on justkui suunatud üksikisikule (eripreventiivne meede), siis kaasneb sellega ka üldsust puudutav ennetusmeede (üldpreventiivne meede). Kui isikut karistatakse näiteks vangistusega, saadab see ka selge sõnumi ülejäänud ühiskonnale, et sellisele rikkumisele kaasneb kriminaalsüsteemi poolt selline ebameeldiv vastus, mis paneb inimesi hoiduma samasugusest saatusest (Durrant, 2017, p. 364). Seega hirm vangistuse ees võib olla küll ennetavaks meetmeks, kuid puuduvad otsesed andmed selle kohta, kas see ennetusmeede mõjutab ka juba vanglakaristust kandvat isikut.

Eelnevast lähtuvalt on erinevaid kuriteoennetuse teooriaid mitmeid, kuid kõik neist ei ole sobilikud vanglates vägivallakuritegusid ennetama. Kuriteoennetuse teooriatest on vanglatesse kõige sobilikumad kolmanda taseme kuriteoennetus ja situatsiooniline kuriteoennetus ning neile ka magistr töö empiirilises osas peaaegjalikult keskendutakse. Mõningal määral tuginetakse siiski ka kogukondlikule kuriteoennetusele.

2. EESTI VANGLATES VÄGIVALLAKURITEGUDE ENNETAMINE

2.1 Uuringu meetod, protsess ja valim

Käesolevas alapeatükis tutvustatakse empiirilise uuringu läbiviimiseks kasutatavat uurimisstrateegiat, andmete kogumise ja analüüsimise meetodeid ning uuringu valimit.

Magistritöös kasutatakse **kvalitatiivset uurimisviisi**, mis võimaldab läbi viia nii intervjuude, vaatluste kui ka dokumentide tõlgendusi, et leida sisulisi tähenduslikke mustreid ja teemasid käitumiste selgitamistel (Patton, 2015, p. 48). Kui kvantitatiivsed uuringud jäävad uuritavatest nähtustest sõltumatuks eesmärgiga üldistada järeldusi, siis kvalitatiivsed uurimused süvenevad uuringusse, need ei jää üldistavaks ning on konteksti- ja ajaspetsiifilised (Lapan, *et al.*, 2012, p. 3). Seega kvalitatiivsed uuringud selgitavad sotsiaalseid nähtusi seest poolt (Rapley, 2007, p. X).

Magistritöö uurimisstrateegiaks on **võrdlev juhtumiuuring**. Juhtumiuuring võimaldab juhtumist detailse ülevaate loomist ja selle tundma õppimist. Juhtumiteks võivad olla isikud, sotsiaalsed kogukonnad, organisatsioonid jne. (Flick, 2009, p. 135) Võrdlev juhtumiuuring annab võimaluse võrrelda spetsialistide seisukohti kinnipeetavate ja nende elukogemustega (Flick, 2009, p. 135), mis käesoleva magistritöö mõttes annab objektiivsema vastuse uurimisprobleemile.

Kuna kvalitatiivne uurimisviis võimaldab läbi viia muuhulgas intervjuude tõlgendusi (Patton, 2015, p. 48), valiti magistritöö andmete kogumise meetodiks **poolstruktureeritud intervjuud**. Intervjuud koos teoreetiliste allikate analüüsiga, võimaldavad leida vastused uurimisküsimustele ning seeläbi selgitada välja meetmed vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosuse vähendamiseks vanglates.

Poolstruktureeritud intervjuu on üks levinuim kvalitatiivse uuringu andmekogumise viis (Laherand, 2008, lk 181). Intervjuu eeliseks teiste meetodite ees on paindlikkus ja võimalus koguda andmeid vastavalt olukorrale ning vastuste tõlgendamiseks on rohkem võimalusi (Hirsjärvi, *et al.*, 2005, lk 192). Poolstruktureeritud intervjuu, mis on justkui avatud intervjuu, eeliseks standardintervjuu või küsimustiku ees on asjaolu, et selle käigus

väljendab intervjueritav oma enda seisukohta tõenäolisemalt (Flick, 2009, p. 150). Kuivõrd kõnealus uurimuses on just inimene tähendusi loovaks ja aktiivseks osapooleks, loob poolstruktureeritud intervjuu võimaluse intervjueritavale väljendada ennast võimalikult vabalt. Samuti loob see intervjuerijale suurema sõnaõiguse, mille kaudu ta saab suunata vestluse teemale, mis on uurimuse aspektist olulisem (Brinkmann, 2014, p. 286).

Intervjuude valim moodustati **eesmärgipärase valimi** alusel, mis seisneb sisulises ja konkreetse valimis (Flick, 2009, p. 142). See võimaldab valimi moodustada magistritöö eesmärkidest lähtuvalt ja tuginedes otseselt uurimistöö küsimustele (Teddlie & Yu, 2007, p. 77), mis tähendab, et eesmärgipärase valimi puhul valitakse isikud teadlikult nende teadmistest lähtuvalt, mida teised strateegiad ei võimalda (Maxwell, 1997, p. 87).

Intervjuude eesmärgistatud valimi moodustasid ühelt poolt **valdkonna spetsialistid** ning teiselt poolt **vanglates vägivallakuritegusid sooritanud meeskinnipeetavad**. Kahe valimi moodustamine tagab uurimistöö objektiivsuse, kuna see võimaldab kõrvutada intervjuude tulemusi ning loob ülevaate kas ja mis osas valimi moodustanud isikute hinnangud omavahel kokku langevad või hoopis lahknevad. Töös hoitakse valimisse kuulunud ja intervjuu andnud isikud anonüümsetena. Spetsialistide osas tuuakse välja üksnes nende ametikoht ning kinnipeetavate osas nende vangistuse kandmise asukoht.

Valdkonna spetsialistide valimi moodustasid kinnipeetavate vägivallakuritegude lahendamiste või ennetamistega kokku puutuvad vanglaametnikud ja prokurörid (edaspidi spetsialistid), kellel on antud valdkonnaga pikaajaline kokkupuude. Kokku intervjueriti kuute spetsialisti (vt tabel 3), kellest viis moodustasid vanglaametnikud ning üks oli prokurör. Kõikidel intervjueritud spetsialistidel on valdkonnaga kokkupuudet vähemalt 9 aastat. Intervjuude läbiviimiseks võeti ühendust nelja prokuröriga, kellel on pikemaajaline kokkupuude vanglas toimepandavate vägivallakuritegude menetlemisel, kuid nõusoleku intervjuerimiseks andis ainult üks. Spetsialistide intervjuerimiseks koostati avatud küsimused (vt lisa 1).

Vanglates vägivallakuritegusid sooritanud meeskinnipeetavate valimi moodustasid perioodil 2019-2021 vanglates vägivallakuritegusid toime pannud isikud, sest alates 2018. aasta lõpust, kui avati uus Tallinna Vangla, on kõik Eesti vanglad kaasaegsed. Seetõttu on

magistritöö autori hinnangul kõikides vanglates olevad tingimused sellest ajast alates võrdsemad. Selle tulemusel on võimalik tõlgendada teatud mõõndustega intervjuude tulemusi kõikide Eesti vanglate üleselt. Samuti olid kõik valimisse kuuluvad kinnipeetavad vanglas toime pandud kuriteo eest süüdi mõistetud ning eesti keelt kõnelevad. Kahe intervjueritud kinnipeetava jaoks oli eesti keel teiseks keeleks. Kokku intervjueriti seitset kinnipeetavat, kellest kaks olid Tallinna Vanglast, kaks Viru Vanglast ning kolm Tartu Vanglast (vt tabel 3). Valimisse kuulusid ainult meessoost kinnipeetavad, kuna naissoost kinnipeetavaid on vanglates alla saja ning naiste puhul ei ole vägivallakuritegude arv vanglates oluliseks probleemiks.

Kui paljud kinnipeetavad sobisid antud kriteeriumitesse, ei ole magistritöö autorile teada, kuivõrd ligipääs sellistele andmetele autoril puudus. Kinnipeetavate intervjuerimiseks pööruti kolme Eesti vangla poole, kes kaardistasid valimisse kuuluvad kinnipeetavad ja küsisid neilt esmased nõusolekud (vähemalt kolme isiku) intervjuu andmiseks. Enne kinnipeetavate intervjuerimist paluti intervjueritavatel täita intervjuu nõusoleku vorm, millega isikud kinnitasid, et nad on nõus intervjuu andmisega, selle heli salvestamisega ja salvestuse transkriptsiooni kasutamisega magistritöös (vt lisa 3). Kinnipeetavate intervjuerimiseks koostati teemapunktid ja avatud küsimused (vt lisa 2).

Tabel 3. Intervjuude valim (autori koostatud)

Intervjuu kood	Intervjueritav	Intervjuu toimumise aeg	Kestus (h:min:sek)
Spetsialist 1	Prokurör	18.03.2022	00:57:22
Spetsialist 2	Uuriija	19.03.2022	00:47:00
Spetsialist 3	Üksuse juht	19.03.2022	00:45:17
Spetsialist 4	Osakonnajuhataja	22.03.2022	01:18:16
Spetsialist 5	Direktori asetäitja	27.03.2022	00:43:00
Spetsialist 6	Üksuse juht	28.03.2022	00:45:30
Kinnipeetav 1	Tartu Vangla kinnipeetav	28.03.2022	00:47:23
Kinnipeetav 2	Tartu Vangla kinnipeetav	28.03.2022	00:16:35
Kinnipeetav 3	Tartu Vangla kinnipeetav	28.03.2022	00:56:23
Kinnipeetav 4	Viru Vangla kinnipeetav	29.03.2022	00:41:44
Kinnipeetav 5	Viru Vangla kinnipeetav	29.03.2022	00:39:10
Kinnipeetav 6	Tallinna Vangla kinnipeetav	30.03.2022	00:56:51
Kinnipeetav 7	Tallinna Vangla kinnipeetav	30.03.2022	01:20:27

Andmeanalüüsi meetodina kasutati **kvalitatiivset sisuanalüüsi**, mis muudab uuringu andmed tulemusteks. See hõlmab töötlemata teabe mahu vähendamist, olulise teabe eristamist muust ning oluliste mustrite ja raamistiku loomist. (Patton, 2015, pp. 1033-1034) Kvalitatiivne sisuanalüüs on üks klassikalisi viise tekstimaterjali analüüsimiseks, olenemata teksti päritolust. Selle üheks oluliseks tunnuseks on kategooriate kasutamine. Need tuletatakse teoreetilistest mudelitest ning viiakse empiirilisse materjali, mis samas ei tähenda, et neid ei võiks töö käigus muuta. (Flick, 2009, p. 323) Uurimistöö raames kogutud intervjuude sisuanalüüs teostati NVivo 20 abil. Eelnevalt transkribeeriti läbiviidud intervjuude heli salvestised analüüsimist võimaldavas vormingusse. Seejärel loodi intervjuude analüüsi jaoks magistr töö teooriast ja uurimisküsimustest lähtuvalt programmi kategooriad ning selle alla koodid ja alamkoodid.

2.2 Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamine

Magistr töö raames viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud vanglates vägivallakuritegude lahendamise või ennetamisega kokku puutuvate spetsialistide ning vanglates vägivallakuritegusid sooritanud meeskinnipeetavatega, et saada vastused kolmele uurimisküsimusele:

1. Millised on vägivaldset käitumist esile kutsuvad riskitegurid vanglates?
2. Milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks?
3. Millised on spetsialistide ja vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate hinnangutel lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?

Intervjuude läbiviimise eesmärgiks oli kokku koondada spetsialistide ning vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate arvamused vanglates aset leidvate vägivallakuritegude kohta. Täpsemalt seisnes see vägivalda soodustavate riskitegurite väljaselgitamises, praegu vanglates kasutusel olevate ennetusmeetmete kaardistamises ning uute võimalike ennetusmeetmete tuvastamises. Kahe intervjuu valimi kasutamine lõi võimaluse kogutud seisukohti omavahel võrrelda ja analüüsida, mis tagas uurimistulemuste suurema objektiivsuse.

Lähtuvalt uurimisküsimustest ja intervjuude analüüsist, moodustati kolm kategooriat ning nende alla koondati koodid, millest osad jagunesid omakorda alamkoodideks. Esimese uurimisküsimuse alla moodustati kategooria „Vägivaldse käitumise riskitegurid Eesti vanglates“. Teisele uurimisküsimusele vastuse saamiseks moodustati kategooria „Vägivallakuritegevust ennetavad meetmed Eesti vanglates“ ning kolmanda uurimisküsimuse alla kategooria „Lisameetmed Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks“. Intervjuude kodeerimistabel, millest nähtuvad uurimisküsimuste alla moodustatud kategooriad, koodid ja alamkoodid, asub käesoleva töö lisan nr 4.

Järgnevalt esitatakse intervjuude analüüsi tulemused uurimisküsimuste järgi analüüsiva tekstina, mille illustreerimiseks tuuakse välja intervjuueeritavate tsitaate. Nagu eelnevalt välja toodi, moodustati uurimisküsimuse „Millised on vägivaldset käitumist esile kutsuvad riskitegurid vanglates?“ alla kategooria „Vägivaldse käitumise riskitegurid Eesti vanglates“. See jaotati vastavalt intervjuude analüüsile kuueks erinevaks koodiks, millest osad koodid jagunesid omakorda alamkoodideks.

Vägivaldse käitumise riskitegureid analüüsides, tõusetuvad kõigepealt esile **suhted kaaskinnipeetavatega**. Selle koodi alla moodustati viis alamkoodi. Kõige enam toodi kaaskinnipeetavate suhetes vägivallakuritegude põhjusena välja **olmeprobleeme**, mida tõid välja nii enamus spetsialiste kui ka kinnipeetavaid. Mõlema võrdlusgrupi vastustest nähtub, et olmeprobleemid leiavad aset eelkõige kambrikaaslaste vahel. Kuid olmekonflikte on ka ühe elusektsiooni kinnipeetavate vahel. Uuringu tulemustest nähtus, et olmekonfliktid saavad alguse tühistest probleemidest, milleks võivad olla kambrikaaslase norskamine või tema hügieenipuudulikkus. Samas võivad konfliktiallikateks olla hoopiski tavaühiskonna elu puudutavad teemad (vt tabel 4).

Tabel 4. Kood 1.1 alamkood olmeprobleemid (autori koostatud)

<p>„Ta norskas üleval /.../. Ja, ja, ma võtsin ta, muidugi tõmbasin ta voodist alla, tead. Ma ütlesin niimoodi, et tead, et ma tahan magada. Et öö on, ma tahan magada ja, et sa norskad niimoodi ja ta ütleb, et aga mina norskam. /.../. Ma ütlesin, et no hea küll. Vaatasin, et näkku lüüa ei saa, et ma panin talle paar korda kõhtu talle tead, lõin siia kolmnurka ja oligi sinised plekid peal, jah.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</p>
<p>„Ta oli, magas all, istus voodi peal ja siis ma palusin tal, et ta võtaks jalad eest ära ja siis ta ei võtnud. Ma lihtsalt võtsin ja lõingi /.../.“ (Kinnipeetav 2, 2022)</p>
<p>„Kõige absurdsem oli siin see, et millal see Rail Baltic siis lõpuks valmis saab, et kas ühel või teisel aastal. Sellepärast mindi kaklema.“ (Spetsialist 2, 2022)</p>

Mõlemad võrdlusgrupid tõid riskitegurina esile ka **subkultuuri**. Küll leiavad mõlemad osapooled, et subkultuur on võrreldes varasemate aegadea vähenenud, kuid siiski eksisteerib see teatud määral vanglates endiselt. Vanglate subkultuur keelab teatud isikutega koos kambris olemise (näiteks seksuaalkurjategijatega) või siis teiste isikute vastu ütluste andmise, vastasel juhul võidakse ise kuriteo ohvriks langeda (vt tabel 5). Samuti ei luba subkultuur teatud juhtudel tekkinud konfliktist välja astuda, isegi kui selleks on võimalus. Üle poolte intervjueritud kinnipeetavatest tunnistas, et nad on subkultuuri järgijad.

Tabel 5. Kood 1.1 alamkood subkultuur (autori koostatud)

<p><i>„Esiteks on juba subkultuur see, et sa ei lähe sinna valvurile rääkima.“ (Kinnipeetav 6, 2022)</i></p>
<p><i>„/.../ pannakse kambrisse mingid inimesed, kes enda arvates on siis erineva staatusega ja, ja siis peab leidma mingisuguse lahenduse sealt kambrist ära saada. Kui normaalselt jutuga vangla administratsiooni poole pöördudes seda lahendada ei saa, siis viimases hädas nad siis nii-öelda kasutavad vägivalda.“ (Spetsialist 2, 2022)</i></p>

Spetsialistide hinnangul on vägivallakuritegude riskiteguriks ka **arvete klaarimised**, mida tõi esile ainult üks intervjueritud kinnipeetav. Arvete klaarimise põhjusteks võivad olla enne vanglat tekkinud probleemid, näiteks kui ühe kinnipeetava süü tõttu on teine vanglas või siis vangistuses tekkinud võlasuhted. Pooled spetsialistidest peavad vägivaldse käitumise riskiteguriks ka vanglas aset leidvat **võimuvõitlust**, mida pidas oluliseks ainult üks kinnipeetav. Võimuvõitluse all peetakse silmas just kinnipeetava soovi allutada teised enda kontrolli alla (vt tabel 6), või siis vastupidiselt püütakse näidata, et nad ei ole teiste poolt mõjutatavad.

Tabel 6. Kood 1.1 alamkoodid arvete klaarimised ja võimuvõitlus (autori koostatud)

<p><i>„/.../ katteta lubadused (1) mida antakse ja, ja noh, et ütleme seal võib-olla kahte kahte pidi ehk siis karistatakse füüsiliselt selle eest, et inimene ei ole täitnud oma lubadusi. Ja, ja teine, teine riskitegur ongi see, et inimene, et ise vältida peksta saamist, ründab kedagi, et ta paigutatakse sealt /.../ osakonnast ära.“ (Spetsialist 4, 2022)</i></p>
<p><i>„/.../ kaks kinnipeetavat tungisid valvurile sõna otseses mõttes kallale. Seal ei olnudki põhjus taga, seal oleks võinud olnud ükskõik milline ametnik tollel hetkel. (2) Nendel noortel oli vaja nii-öelda oma staatust tõsta /.../.“ (Spetsialist 5, 2022)</i></p>

Kaaskinnipeetavate suhete osas leidis ühe spetsialisti ja kahe kinnipeetava poolt mainimist veel ka isikute **erinevad väärtushinnangud**. Eelkõige selles mõttes, et erinevate

väärtushinnangutega isikute ühte kambrisse paigutamine tekitab probleeme. Need võivad tekkida just siis, kui ühte kambrisse paigutatakse suure vanusevahega isikud või erineva rahvusega isikud, kes ei räägi ühist keelt (vt tabel 7).

Tabel 7. Kood 1.1 alamkood erinevad väärtushinnangud (autori koostatud)

„/.../ära pane kuradi noort ja mingit vana nässi kurat kokku. See on nii-öelda põlvkondade konflikt võib tekkida.“ (Kinnipeetav 6, 2022)

Lisaks suhetele kaaskinnipeetavatega, peetakse väga oluliseks **isikust tulenevaid riskitegureid**, mille erinevaid tegureid nimetasid kõik intervjueeritavad. Kõige enam vägivalda ennustavaks riskiteguriks peetakse isiku **vägivaldset minevikku**, mida ei toonud välja mõlemast võrdlusgrupist ainult üks isik. Näiteks vanglas vägivallakuriteo sooritanud kinnipeetavatest ainult üks tunnistas, et ta ei ole enne vangistust olnud vägivaldne ega seda ka kogenud. Kõik teised intervjueeritud kinnipeetavad olid oma elus kasutanud vägivalda korduvalt ning vägivaldne käitumine on muutunud justkui õpitud käitumiseks (vt tabel 8). Üheks vägivalda kasvulavaks võivad olla ka erikoolid, kuivõrd mõlemad erikooli taustaga kinnipeetavad tunnistasid, et erikoolis tuli ennast kehtestada (sh füüsiliselt) juba esimesest päevast alates.

Tabel 8. Kood 1.2 alamkood vägivaldne minevik (autori koostatud)

„Kui me peksime üksteist onju, siis tavaliselt me peksimegi nii kaua kui üks teisele ei hakkagi enam vastu, onju. Sel juhul oli see, kas siis mina või tema löödi nokki. Väi siis nii veriseks, et juba hakkas inimesest kahju, onju.“ (Kinnipeetav 7, 2022)

„/.../ kui vaadata statistikat, siis päris paljudel-paljudel isikutel on see vanglas toime pandud vägivallakuritegu /.../ korduv, korduvkuritegu.“ (Spetsialist 4, 2022)

„/.../ väga paljud ikkagi tulevad juba kas kuskilt erikooli taustaga või kampade taustaga ja üldjuhul, jah, see muster kordub, et /.../ ta on juba varasest lapsepõlvest, koolipõlvest olnud vägivaldne.“ (Spetsialist 5, 2022)

Palju toodi esile ka **sõltuvusprobleeme**, millest enim mainiti alkoholisõltuvust. Kuigi vanglas on alkoholi kättesaadavus piiratud, ei pruugi see olla niivõrd aktuaalne riskitegur. Siiski tõid enamus spetsialiste välja, et kõige enam on see riskiteguriks just isiku vanglasse saabumisel, kui ta on veel joobes ja on oht deliiriumiks. Üks spetsialistidest tõi ka välja, et vanglas on olnud juhtumeid, kus kinnipeetavad leiavad viisi alkoholijoobe tekitamiseks ning joobega on kaasnenud ka vägivald (vt tabel 9). Valimisse kuulunud kinnipeetavatest

kuus ehk enamused tunnistasid, et alkohol on neid pannud vägivaldselt käituma ning ka oma kuritegusid on nad sooritanud alkoholijoobes.

Tabel 9. Kood 1.2 alamkood sõltuvusprobleemid (autori koostatud)

<i>„Et siin on olnud juhtumeid, kus joodi seda desoainet onju ja siis /../ ütleme, et nad on teinud ka ise /.../ alkoholi mahlast ja siis peale seda on joobes olekus, siis ütleme vägivalda kasutanud kaaskinnipeetavate suhtes.“ (Spetsialist 2, 2022)</i>
<i>„/.../ mina ütlen, et joomine ajab mul käed sügelema, jah.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</i>

Asjaolu, mis riskitegurina leidis märkimist kõikide kinnipeetavate, kuid ainult kahe spetsialisti poolt, olid **eraelulised probleemid**. Tervelt viis intervjuueritud kinnipeetavatest tõi välja, et nad on üksikud inimesed ja neid ei oota väljas mitte keegi. See tähendab, et neil ei ole vanglas olles väljaspoolset toetust. Ja isegi kui väljas kellegagi suheldakse, siis on need probleemsed isikud. Mõlemad spetsialistid tõi välja, et eraelulised probleemid tekitavad frustratsiooni ja võivad viia agressioonini (vt tabel 10).

Tabel 10. Kood 1.2 alamkood eraelulised probleemid (autori koostatud)

<i>„No alustame sellega, et pool elu kuni ma olen kaksteist, ma elan lastekodus.“ (Kinnipeetav 1, 2022)</i>
<i>„Ongi mingid eraelulised probleemid, ütleme suht sagedasti /.../ ju naine jätab vangistuses viibiva isiku maha ja siis /.../ noh meeleolu langus ja kerge ärritavus ja need asjad on selliste asjade puhul ju paratamatud. (Spetsialist 4, 2022)</i>

Spetsialistid peavad aga ühemeelselt suureks riskiteguriks **vaimseid häireid**, mille esinemise sagedus vanglates paiknevate kinnipeetavate seas on nende hinnangul hakanud suurenema (vt tabel 11). Samuti liigitati selle koodi alla stress, mida vangla keskkond paratamatult tekitab ja mis võib päädida vägivalda kasutamise või hoopiski enesetapuga. Üks spetsialist tõi ka välja, et kui aastaid tagasi ei olnud vanglates surmaga lõppevaid enesetapujuhtumeid, siis viimasel ajal on nende arvukus kasvanud.

Siinkohal tõi probleemidena spetsialistid välja nii selle, et vanglad ei pruugi osata isikuid õigesti diagnoosida või nad on üldse diagnoosita. Samuti on täheldatud, et vägivalda toimepanemise tõenäosus suureneb asjakohase ravi lõpetamisel. Kinnipeetavate seas tunnistas vaimseid häireid ainult üks intervjuueritavatest, kellel oli diagnoositud hüperaktiivsus. Tema kuriteod vanglas olid sooritanud ametnike vastu.

Tabel 11. Kood 1.2 alamkood vaimsed häired (autori koostatud)

„Kui mina täna võtan siis oma üksuse põhjal, kui mul on täna nelikümmend kaks isikut, siis kümme isikut on meil täna ikkagi regulaarselt psühhiaatri vaateväljas erinevate probleemidega.“ (Spetsialist 5, 2022)

Noh muidugi kui sinna tulevad veel noh, natukene vaimselt ebastabiilsem tüüp ka, et siis /.../ teatud puhkudel käibki, käibki nipsust see asi ära, et vahel vahel on /.../ konflikti tekitavad olukorrad, et ma ei tea noh, päris noh stiilis, et vaatas /.../ mulle kurja näoga mulle otsa.“ (Spetsialist 4, 2022)

Seitsmest intervjuueeritud kinnipeetavast kuus olid vähemalt teistkordselt vanglas. **Varasemat vangistust** või vangistuse pikkust ei pidanud spetsialistid vägivallakuritegude puhul oluliseks. Eelkõige nähtus nende intervjuudest, et kui isik on juba vägivaldselt harjunud käituma, siis on korduvad ja pikad vangistused neile Eestis loomulikud. Küll aga märkis üks spetsialist, et **vangistuse mitteaktsepteerimine** võib viia probleemideni, kuna ei võeta omaks vanglas kehtivat korda ja seetõttu ametnike korraldustele ei alluta. Üks kinnipeetavatest tunnistas, et teda vangistus ei kõiguta ega murra, mistõttu võib ta veel kümneid aastaid vanglas veeta.

Küll aga tõid pooled spetsialistid vägivaldse käitumise riskiteguritena välja **impulsiivsuse ja sotsiaalsete oskuste puudulikkuse**. Selliseid riskitegureid nähtus neljast kinnipeetavast. Probleemiks on just see, et isikud ei mõtle oma tegude tagajärgedele ning nad ei püüa asju suuliselt lahendada (vt tabel 12). Kuna paljud isikud on probleemsetest peredest, siis ei ole neil olnud häid eeskujusid, kelle pealt õppida konfliktide lahendamist. Kuna konfliktid võivad olla isiku tavapärase elu osaks, siis ei osata neist eemalduda või kompromisse teha. Samuti ärritatakse kui keegi püüab nende käitumist kontrollida.

Tabel 12. Kood 1.2 alamkood impulsiivsus ja sotsiaalsete oskuste puudulikkus (autori koostatud)

„Nad ei aktsepteeri vastaspoole seisukohti ja selleks, et ennast võib-olla vastaspoolele mõistetavaks teha, siis nad ei oska neid asju suuliselt lahendada. Nad arvavad, et aktsepteeritav viis on neid asju füüsiliselt lahendada.“ (Spetsialist 6, 2022)

„/.../ no ei saa mõne inimesega kuskile eemale, mõni tuleb sulle järgi ja ja sõimab sind ikka. Tuleb, tuleb kogu aeg järgi, sa lähed tast eemale, tema tuleb sulle järgi. No tahes-tahtmata lõpuks käib see klõps ära ja sa lähed ja paned talle pasunasse ära.“ (Kinnipeetav 6, 2022)

Kaks spetsialisti tõid riskitegurina välja ka **hariduse**, mis taandub ikkagi haridusega omandatud sotsiaalsetele oskustele, sest spetsialistide arvates tähendab väiksem

haridustase suurema tõenäosusega isikul esinevaid puudulikke sotsiaalsed oskuseid. Intervjueritud kinnipeetavatest olid kõigil vähemalt põhiharidus. Ainult ühe kinnipeetaval, kes omandas põhihariduse vanglas, täheldati probleeme haridusega, kuna põhihariduse omandamiseks käis ta viies erinevas koolis, milles kõigis esinesid probleemid. Samuti püüdis ta kolmel korral kutseharidust omandada, kuid õpingud katkesid probleemide tõttu. Eelnimetatud kinnipeetav on intervjueritavatest vanglas ka kõige rohkem vägivallakuritegusid (4) toime pannud ning osalenud peale nende enda sõnul veel erinevates vägivallaintsidentides.

Liikudes edasi **vangla töötajatest** lähtuvate riskitegurite juurde, siis nii spetsialistid kui ka kinnipeetavad leiavad, et teatud vägivaldse käitumise riskitegurid peituvad **vanglaametnike kvaliteedis**. Vanglaametnike kvaliteet on kõikuv, mis toob kaasa selle, et osad ametnikud nõuavad kinnipeetavalt rohkem kui teised, mis omakorda võib viia selleni, et nõudlikumad ametnikud langevad kinnipeetavate agressiooni ohvriks. Samuti tõid mõlemad võrdlusgrupid esile ametnike suhtlemisoskust, mis on kohati halb. Ametnikud ei ole valmis avatud suhtluseks ja kinnipeetavate ärakuulamiseks, mille üheks põhjusteks võib olla nii keelebarjäär kui ka oskamatus näiteks vaimsete häiretega isikutega suhelda (vt tabel 13).

Tabel 13. Kood 1.3 alamkood ametnike kvaliteet (autori koostatud)

<p>„Ütleme, ma usun, et see taandub ikkagi suuresti nii-öelda selle konkreetse vanglaametniku nii-öelda kvaliteedile, et kuidas ta /.../ mingisuguses konfliktisituatsioonis suudab käituda ja kas ta suudab jääda nagu professionaaliks ja rahulikuks, ei lase ennast nii-öelda kaasa tõmmata seal kinnipeetava mingisugusest räuskamisest ja solvangudest ja muust sellisest.“ (Spetsialist 1, 2022)</p>
<p>„Kõik probleemid saavad lahendada dialoogiga ka, siin ei ole seda.“ (Kinnipeetav 1, 2022)</p>
<p>„Kes ei oska suhelda, kes ei taha suhelda ja kes ei viitsi.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</p>
<p>„Tal on keel suus, aga ta ei hakka öeldma, ta hakkab koheselt puutuma. Sellepärast ma hakkank ka närvi minema kohe.“ (Kinnipeetav 4, 2022)</p>

Võrdselt nii spetsialistide kui ka kinnipeetavate hulgas toodi riskitegurina esile **ametnike väärkäitumist**, mis osaliselt taandub jällegi ametnike kvaliteedile. Küll vähem kui vanasti, aga siiski leidub vanglates endiselt ametnikke, kes on alati kinnipeetavaid provotseerima, mis võib seisneda näiteks ühe kinnipeetava kuuldes teise kinnipeetava halvustamises või siis konkreetselt ühe kinnipeetava pidevas jälgimises ja konkreetselt tema tegevuse

detailises kontrollimises. Sellised asjaolud võivad tingida kinnipeetava poolse antipaatia ametniku vastu, mis viib vägivalda kasutamiseni. Samuti võib väär käitumine seisneda selles, et ametnik ei võta kinnipeetava poolset märkust konflikti esinemise kohta tõsiselt ja jätab sellest ülejäänud vangla teavitamata ning selle tegevusetuse tõttu leiabki aset vägivaldne juhtum kinnipeetavate vahel (vt tabel 14).

Tabel 14. Kood 1.3 alamkood ametnike väär käitumine (autori koostatud)

<p>„/.../ näitlikult ta teeb luugi lahti, kutsub sind luugi juurde, tahab sulle ajalehte anda. /.../ Sa lähed luugi juurde seda ajalehte võtma, siis ta lööb selle luugi nagu kõvasti kinni, /.../. Siis ta teeb selle silmaava lahti, ütleb, et sa ei saa ajalehte, siis paneb silmaava kinni.“ (Kinnipeetav 7, 2022)</p>
<p>„Ja siis on nagu teine seltskond, kellel on mingisugune sügav antipaatia mingi konkreetse ametniku vastu tekkinud, siis kas mingisuguse toimingu või korralduse pinnalt. Ja siis see nii öelda kerib, kerib, kerib ja siis peamiselt nendel juhtudel tulevad siis ähvardused.“ (Spetsialist 2, 2022)</p>
<p>„/.../ kui mingisugune võimalik kannatanu, kas siis tulevane või juba olnud, onju, läheb räägib valvurile, et tal on seal probleem, tal on konflikt onju, et siis, et siis on olnud juhtumeid, kui valvur nii-öelda oma peas lahendab selle ära, ütleb, et ahaa, et et ei ole hullu midagi, /.../, et kahe päeva pärast tuleb mingi ametnik tööle ja siis lahendatakse need, aga tegelikult kahe tunni pärast toimub mingi konflikt, /.../. Tegelikult ta peaks nagu peavalvet teavitama ja siis sealt edasi meid või üksuse juhti mida iganes, et lihtsalt see valvur lihtsalt seal ühe jutu peale tegelikult ei saa hinnata seda, et, et kas oht seal, siin on reaalne või mitte.“ (Spetsialist 2, 2022)</p>

Vägivallakuritegude riskiteguriteks on spetsialistide hinnangul ka **personali puudus**, mida ükski kinnipeetav välja ei toonud. Spetsialistide hinnangul ei puuduta see üksnes vanglaametnikke vaid ka tugipersonali (psühholoogid, psühhiaatrid, sotsiaaltöötajad jne). Eelkõige tähendab see seda, et kinnipeetavate rikkumisi ei suudeta kiiresti või mitte üldse menetleda, millega võib kaasneda karistamatuse tunne. Samuti ei jõuta tegeleda kinnipeetavate isiklike probleemidega või neile sisulist huvitegevust pakkuda. Teatud määral võib see tähendada ka isikute üle järelevalve tõhususe vähenemist.

Jätkates juba varem mainitud tugipersonaliga, siis poolte spetsialistide hinnangul on riskiteguriks ka **tugipersonali kvaliteet**. Intervjueeritud kinnipeetavad selles üldiselt probleemi ei näe. Ainult üks isik märkis, et vangla meditsiiniosakond ei tööta ja abi peab pikalt ootama. Spetsialistide hinnangul ei ole tegemist ainult vanglate, vaid üle Eestilise probleemiga, sest igal pool on puudu kvaliteetsetest psühhiaatritest, kes annaksid asjakohast nõu.

Mõningad riskitegurid ilmevad ka **vanglate režiimist**. Kaks spetsialisti ja kolm kinnipeetavat töid välja **kambris paiknemise aja**, mis teatud juhtude on väga suur. Näiteks siis, kui isik on paigutatud lukustatud kambrisse või kui ta on vahistatu. Vahistatud viibivad enamuse ajast kambrites ja kui isik viibib kambris koguaeg ühe isikuga, siis tahes-tahmata lõppevad ära ühised jututeemad ja algab üksteise tüütamine, mis võib taaskord viia vägivallani (vt tabel 15).

Tabel 15. Kood 1.4 alamkood kambris paiknemise aeg (autori koostatud)

„/.../ kui sa oled kambrikaaslasega kogu aeg koos onju, siis jututeemad saavad mingil hetkel läbi, siis hakatakse üksteist sööma ehk siis see nagu tekitab omakorda siukest õhkkonda.“ (Kinnipeetav 7, 2022)

Samuti võib vägivallakuritegusid esile kutsuda **keelatud esemete eemaldamine**, millele viitasid kaks kinnipeetavat ja üks spetsialist. Üks intervjueeritud kinnipeetavatest on sellest tingitult vägivallakuriteo toimepanemise eest ka süüdi mõistetud. Kuna vanglas on enamus esemeid keelatud, siis tekitab see kinnipeetavates negatiivseid tundeid. Negatiivseid tundeid võivad tekitada ka vangla poolt määratud **karistused**. Vägivaldse käitumise riskiteguritena töid selle välja üks spetsialist ja üks kinnipeetav. Samas on karistused isikute karistamiseks, mistõttu negatiivsete tunnete omamine on selle loomulik protsess, vastasel juhul ei oleks tegemist karistusega. Samuti leidis riskitegurina märkimist, kuid vähesel määral, **kinnipeetavate arvukus seksioonis** - kui kinnipeetavaid on seksioonis palju, siis on ka vähem võimalusi konfliktist väljumiseks.

Liikudes edasi vangla **füüsilise keskkonna** juurde, siis seda peavad riskiteguriteks üle poole mõlemasse võrdlusgruppi kuuluvatest isikutest. Probleemiks on näiteks see, et isikutel ei ole võimalik konfliktide eest nii-öelda ära kõndida või nendest lahkuda, sest füüsiline keskkond seab selleks piirangud. Isegi kui minna oma kambrisse, ei tähenda see alati, et seal saab üksi olla. Kambris võib olla kambrikaaslane ja kui isegi kambrikaaslasega konflikti ei ole, siis on konflikti teisel osapoolel võimalus kambrisse järgneda.

Samuti on vanglate (v.a Tallinna Vangla) osakondades vähe ruumi, Viru ja Tartu vanglates on kitsad koridorid, kuhu on kohati paigutatud üle neljakümne kinnipeetava. Lisaks sellele on osakondadesse mahutatud köögi, televiisori vaatamise, mängude mängimise ja sportimise ala. Kuivõrd väikestele aladele on ära mahutatud niipalju erinevaid võimalusi, loob see keskkonna konfliktide tekkimiseks. Valimisse kuulunud Tallinna Vangla

kinnipeetavad ruumi puuduse üle ei kurtnud. Samas toodi spetsialisti poolt Tallinna Vangla puhul välja riskitegurina suuri osakondade vahelisi aatriume, kuhu teatud ajal võib kokku tulla suur hulk kinnipeetavaid. Selle tulemusel võivad kokku sattuda ka isikud, kes on omavaheliste konfliktide tõttu eraldatud (vt tabel 16).

Tabel 16. Kood 1.5 füüsiline keskkond (autori koostatud)

<p>„Et üldjuhul nad on ikkagi täiskasvanud, kahekesi kambrites meil täna, et kui mul tulebki konflikt, siis mina saan eemalduda, kui ma isegi tollel hetkel võib-olla ei oska lahendada, ma lahkun sellest olukorrast, saan järgi mõelda. Noh, väga palju neil täna neil seda võimalust ei ole.“ (Spetsialist 6, 2022)</p>
<p>„Aga tänu sellele, et meil on sellised suured aatriumid, kus teatud ajahetkel võib viibida korraga väga palju vange /.../, siis lisaks tööstuses, kus ju töökohal viibib väga palju vange, sööklas ühel ajahetkel väga palju vange. Et noh, need on ikkagi need riskiohud, mis meie enda keskkonnast tingitult võivad neid konflikte esile kutsuda. Et me ise loome olukordi, kus mingi hetk on väga suur osa vange üheskoos ja meil kaob endal see järg ära, et kes seal siis need olid, kes võisid kokku puutuda omavahel, kes mitte /.../.“ (Spetsialist 3, 2022)</p>
<p>„No ütleme niimoodi kui tuleb mingi konflikt, ma olen agressiivne, impulsiivne, mul ei ole võimalik kuskil seda panna.“ (Kinnipeetav 1, 2022)</p>

Vähem kui pooled mõlemast võrdlusgrupist tõid riskitegurina välja ka **kinnipeetavate tegevusetuse**. Vanglates on paljud meelelahutusvahendid keelatud, mis tavaühiskonnas on lubatud (näiteks PlayStation), mis võib tingida selle, et otsitakse muud tegevust, mis ei pruugi olla õiguskõlbas. Samuti ei võimalda tegevusetus negatiivseid mõtteid ära hoida, vaid pigem kasvatab neid (vt tabel 17).

Tabel 17. Kood 1.6 kinnipeetavate tegevusetus (autori koostatud)

<p>„/.../ vaba aega on nagu liiga palju ja väga igav on, siis see tõenäoliselt toob ka kaasa sellised. Et noh, inimesed leiutavad endale siis tegevust, mis alati ei pruugi olla õiguskõlbas.“ (Spetsialist 1, 2022)</p>
<p>„Ei noh, igav on siin, eriti /.../ veel kui sul endal, ütleme, televiisorit ei ole /.../ ja (2) noh seda sektori telekat saad sa, pilt, pilt on, aga häält ei ole praktiliselt. Sellepärast, et seal see taustamüra on nii suur ja, ja sa ei saa lihtsalt seda häält nii tugevaks panna, sellepärast see häirib juba telefoniga rääkimist, /.../. Et nad ütlevad kohe, et /.../ võta heli maha.“ (Kinnipeetav 6, 2022)</p>

Uurimisküsimusele „Milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks?“ vastuse saamiseks, moodustati kategooria „**Vägivallakuritegevust ennetavad meetmed Eesti vanglates**“. Antud kategooria alla moodustati kolmteist koodi, millest osad jagunesid omakorda alamkoodideks.

Enne kui liigutakse vanglate vägivallakuritegusid ennetavate meetmete juurde, on oluline märkida, et seitsmest intervjueeritud kinnipeetavast kolm väljendasid selgelt, et realselt ei takista neil vanglas vägivallakuritegu toime panemast mitte miski (vt tabel 18). Ka kaks spetsialisti märkisid, et vägivallakuritegusid tõenäoliselt ära ei kao, kuid neid on võimalik vähendada.

Tabel 18. Kategooria 2.0 vägivallakuritegevust ennetavad meetmed Eesti vanglates (autori koostatud)

<i>„Siin ei hoiu mitte miski tead. Lihtsalt tuleb endal käed taskus hoida ja kõik tead.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</i>
<i>„Tegelikult ausalt öelda ega, ega ei takista ega ei ennetu mitte miski minu arust, kui mõtlema hakata.“ (Kinnipeetav 6, 2022)</i>

Kõige enam toodi mõlemast võrdlusgrupist Eesti vanglates vägivallakuritegusid ennetava meetmena välja **kinnipeetavate eraldamist**. Peamisena meetmena peetakse selle all silmas **konfliktsete kinnipeetavate eraldamist**, mis leidis võrdselt kajastust mõlema võrdlusgrupi liikmete poolt. Kinnipeetavate eraldamine võib toimuda juba vanglasse tulles ehk siis kui tuvastatakse, et kahe isiku vahel on varasemalt esinenud või esinevad endiselt probleemid. Samuti rakendatakse eraldamist olukordades kui isikute vahel on konfliktid kohe tekkimas või juba toimunud, näiteks on aset leidnud vägivallajuhtum (vt tabel 19). Kokkupuute ennetamiseks sisestatakse isikute vahele isolatsioonid, mis peaksid tagama, et isikud vangistust kandes või kuni isolatsioonide eemaldamiseni kokku ei puutu. Osa spetsialiste tõid ennetavate meetmetena välja ka **vaimsete probleemidega isikute eraldamise** ja **jobbes isikute eraldamise**, mille põhjused on samad - vältida vägivallajuhtumite tekkimist.

Eraldamise osas leidub ka probleemkohti. Näiteks ei pruugi vanglad seda teha õigeaegselt, mille tõttu leiab konflikt siiski aset. Selle üheks põhjuseks on asjaolu, et vanglad ei soovi anda kinnipeetavatele mõista, et nad saavad endale kambrikaaslasi valida, sest sellisel juhul hakatakse konflikte välja tooma ettekäänatena. Samuti võib pärssida isikute eraldamine hõivetegevust, sest kui isolatsioonid seatakse kahe kinnipeetava vahele, kellest mõlemad osalevad ühes ja samas hõivetegevuses, siis peab üks osapool sellest hõivetegevusest loobuma (vt tabel 19). Lisaks eelnevale ei pruugi isolatsioonid täielikult välistada isikute kokkusaamist vanglas, sest kinnipeetavad liiguvad vanglas ning alati ei pruugita märgata või teada isolatsioonide olemasolu.

Tabel 19. Kood 2.1 alamkood konfliktsete kinnipeetavate eraldamine (autori koostatud)

<p>„Alguses ma olin kinni sellepärast, ma olin paha /.../.“ (Kinnipeetav 4, 2022)</p>
<p>„Isolatsioonide puhul miinuseks on võib-olla nende enda edasine tegevus seal vanglas, ütleme erinevad /.../ kiriku külastused, kooligrupid, mingisugused töökohad, mis on siis ütleme välistatud /.../, kui on mingisugune tõenäosus, et puututakse kokku sellega.“ (Spetsialist 2)</p>
<p>„/.../ selline kõige suurem ja aktuaalsem probleem täna vanglates on see, et et aru saada, kust maalt jookseb selline reaalne vangi, kahe vangivaheline konflikt, mis võib jõuda siis /.../ füüsiliste arveteklaarimiseni ja kus kus kohas on see selge vangi poolne manipulatsioon.“ (Spetsialist 6, 2022)</p>

Oluliseks vägivalldakuritegusid ennetavaks meetmeks on ka **hõivetegevus**, mida tõid esile enamus mõlemast võrdlusgrupist. Vanglad pakuvad vägivalldakuritegudest hoidumiseks või üldse kinnipeetavate tegevuses hoidmiseks mitmeid erinevaid huvitegevusi nagu näiteks töötamine, hariduse omandamine (üld- ja kutseharidus), eesti keele õppimine, spordi harrastamine, raamatute lugemine, lauamängude mängimine ja muusikaringid (vt tabel 20). Siiski leiavad nii spetsialistid kui ka kinnipeetavad ühiselt, et huvitegevust tuleks suurendada, sealhulgas korraldada erinevaid huviringe ja spordivõistlusi. Samuti selgus, et paljud kinnipeetavad ei käi tööl ega omanda haridust. Selle põhjuseks on kas töökohtade puudus või isikute vähene huvi hariduse vastu. Samuti käiakse spordisaalis heal juhul korra nädalas. Viru Vangla osas toodi välja huviringide läbiviimise takistusena esile personalipuudust, mis teiste vanglate osas kajastust ei leidnud.

Tabel 20. Kood 2.1 hõivetegevus (autori koostatud)

<p>„Noh kasuliku tegevuse all ma ei pea ainult silmas tööhõivesse suunamist /.../. Et noh, aga pigem kasuliku hõive alla pean silmas õppimist, huvitegevust, (1) noh ka selle huvitegevuse all pean ka sportimist silmas. Kindlasti /.../ tuleks neid, neid tegevusi soodustada. Et noh ütleme ka kui vang päeval on töö, siis õhtul käib spordisaalis ära ja siis lihtsalt suunab oma energia kasulikku tegevusse ja siis noh ütleme, ei olegi nagu aega seal, seal konfliktidesse sattuda. Noh ongi tuleb töölt või sportimast ja siis, siis ongi magama minek ja, ja see kindlasti aitaks vägivalda vanglas, üldse kuritegude toimepanemist vähendada“. (Spetsialist 4, 2022)</p>
--

Hõivetegevuse kõrval on vägivalldakuritegude ennetamisel vanglas oluline roll ka **individuaalsetel nõustamistel**, mida tõid välja kõik spetsialistid ja kolm kinnipeetavat. Vanglates on nii psühhiaatrid, psühholoogid, kaplanid kui ka sotsiaaltöötajad, kellega saavad isikud individuaalselt suhelda. Siiski ei tähenda nende olemasolu igakülgset abi ning oluliseks peetakse nende panuse suurendamist. Intervjueeritud kinnipeetavatest kaks tunnistasid, et nad käivad iganädalaselt individuaalsel nõustamisel (vt tabel 21).

Siiski nähtub spetsialistide hinnangutest, et individuaalne abi ei ole alati vahetu, vaid abi saamiseks läheb aega, mis võib olla tingitud ka varem käsitletud personali puudusest ja kvaliteedist. Selle kinnituseks ilmes ka, et vaimsete häiretega isikud ei pruugi alati saada asjakohast ravi. Samuti ilmnes, et isikutega hakatakse tegelema alles siis, kui ilmnevad probleemid, sest paljud isikud ei pruugi olla diagnoositud ning abi saamine eeldab üldjuhul isiku enda poolset abipalvet (vt tabel 21).

Tabel 21. Kood 2.2 individuaalsed nõustamised (autori koostatud)

<i>„Ma käin psühholoogi juures iga nädal. Äää, see on aidanud mul, minul isiklikult siis mingites olukordades ära tunda minu enda käitumismuster, et mis on mul kuskilt algstaadiumist olnud.“ (Kinnipeetav 7, 2022)</i>
<i>„/.../ noh tänasel päeval meil hakatakse või tegeletakse vangiga siis, kui tal mingid vaimse tervise probleemid, et näiteks on enesevigastamised või suitsiidile kalduv. /.../ siis hakatakse temaga individuaalselt tegelema, aga keegi (1) ma ei tea kas, ütleme paljudel juhtudel ma arvan, et nendel spetsialistidel ei olegi teavet selle kohta üldse olemas, et see inimene on vanglas toime pannud vägivallakuritegusid.“ (Spetsialist 4, 2022)</i>

Vägivallakuritegude ennetamiseks kasutatakse vanglates ka kinnipeetavatele suunatud **sotsiaalprogramme**, mida pidasid oluliseks märkida enamus spetsialiste. Vanglad pakuvad vägivalda vähendamisele suunatud programme nagu „Viha juhtimine“ ja „Agressiivsuse asendamise treening“. Samuti programme „Sotsiaalsete oskuste treening“ ja „EQUIP“ (noortele suunatud), millest mõlemad on suunatud sotsiaalsete oskuste parandamisele. Eraldi programmid on ka naistele ja paarissuhtevägivalda vähendamisele (vt tabel 22). Kuigi tegemist on peamiselt grupiprogrammidega, võimaldavad vanglad vajadusel neid läbida ka individuaalselt.

Kolm kinnipeetavat tunnistas, et nad on vanglas vägivalda ennetava sotsiaalprogrammi läbinud, kuid ainult üks väitis, et tal oli sotsiaalprogrammist kasu, aga sedagi peale teistkordset läbimist ja kui ta tegi seda individuaalselt. Sotsiaalprogrammide puudustena töid intervjuudes nii spetsialistid kui ka üks kinnipeetavetest välja, et tegemist on universaalsete programmidega ja kui programmi läbival isikul ei ole soovi ennast muuta, siis ei ole need ka tõhusad. Samuti nähtus, et kinnipeetavad võivad programme läbida üksnes selleks, et näidata ennast heas valguses. Spetsialistide seas rõhutati ka seda, et programmi tõhusaks läbimiseks peavad isikul olema ikkagi teatud sotsiaalsed oskused, mis võimaldaksid programmist ka aru saada (vt tabel 22).

Tabel 22. Kood 2.3 sotsiaalprogrammid (autori koostatud)

<p>„Et vanglas on päris nagu palju neid tõendus põhiseid programme, et siin ainuüksi selle agressiivse käitumise muutmisele suunatud ongi agressiivsuse asendamise treening, siis emotsioonide juhtimiseks viha juhtimine, siis täiesti eraldi on ju veel paarisuhtevägivalla programmid, programmid naistele ja noortele, mis käsitlevad samamoodi seda vägivallakomponenti.“ (Spetsialist 3, 2022)</p>
<p>„/.../ see on nagu mingisugune maleraamat, et sulle näidatakse maleraamatus mingeid peatükke. Aga sa nagu ei kasuta neid, eks sa pead ikkagi mängima malet, et aru saada, kuidas see mäng tegelikult käib, lihtsalt et sa istud tooli peal ja sulle räägitakse male mingisugustest asjadest, siis nagu, kuidas ma ei oska sõnastada, ma ei ütle et see halba on, aga ta ei ole nagu sihuke (1) kõige tõhusam.“ (Kinnipeetav 7, 2022)</p>

Vägivallakuritegude ennetamisel on oluline roll ka **vägivallajuhtumite menetlemisel**, mida tõid välja enam kui pooled mõlemast valimist. Vanglad on võtnud seisukoha, et kui vähegi alust, algatakse vägivallajuhtumite osas kriminaalmenetlused ning isegi kui need ei vii isiku karistamiseni, mõjuvad need hoiatavalt. Seda tõid välja ka neli kinnipeetavat, kes tunnistasid, et põhimõtteliselt igale teole järgneb tänapäeval menetlus, mis ei olnud nii varasemalt (vt tabel 23).

Tabel 23. Kood 2.4 vägivallajuhtumite menetlemine (autori koostatud)

<p>„/.../ see on oluline, et me iga juhtumiga tegeleme, ei ole sellist kinni mätsimist /.../ või teadlikku probleemi eiramist, kui probleem on, siis tegeleme.“ (Spetsialist 4, 2022)</p>
<p>„/.../ nüüd on muidugi teine süsteem, et kedagi puutuda ei tohi, et siin kohe karistatakse /.../.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</p>

Üle poolte spetsialistide tõi ennetusmeetmena välja ka **kinnipeetavate avatuse ja tahte muutada**, mida vanglad püüvad kinnipeetavates esile tuua, motiveerides neid ja tagades, et probleemidest rääkiva isiku elu kuidagi vanglas keerulisemaks ei muutuks. See tähendab seda, et kui kinnipeetav on ametnikega avatud ja on aru saada, et tal on tõsine soov probleemidega tegeleda, siis on vangla vastutulelik ja abivalmis. Ka kolm kinnipeetavat tõid välja, et eelkõige on oluline isiku tahe muutuda, vastasel juhul ei ole üheski meetmest kasu.

Enamike spetsialistide seas leidis suurel määral ennetusmeetmena kajastust **kaasaegsete kambertüüpi vanglate** kasutusele võtt. Suur osa vägivallakuritegude langusest on spetsialistide hinnangul tingitud just sellest (vt tabel 24). Rahulolu vangla keskkonnaga tõi samas esile ainult üks intervjuueeritud kinnipeetavatest.

Tabel 24. Kood 2.7 kambertüüpi kaasaegsed vanglad (autori koostatud)

<p>„/.../ selles mõttes saab nagu selge piiri saab tõmmata jah, selle detsember 2018, kui oligi täielikult kambertüüpi süsteemile üleminek, ehk siis kinnises vanglas maksimaalselt kaks inimest kambris /.../.“ (Spetsialist 4, 2022)</p>
--

Kambertüüpi vanglate üleminekuga on suurenenud ka **kontrollitud keskkond**, ehk kinnipeetavate üle teostatakse tõhusamat **videojärelvalvet** ja nende **liikumine on kontrollitud**. Mõlemat ennetusmeedet rõhutasid neli spetsialisti, kuid kinnipeetavate hulgas toodi mõlemat meetet esile korra. Videojärelvalve tagab korrarikkumistele kiire reageerimise ja süüdlaste tuvastamise, mistõttu on ka juhtumite menetlemine kergem. Kontrollitud liikumise puhul toodi esile just seda, et kinnipeetavatel puuduvad võimalused vanglas vabalt ringi käia, mis võis nii olla vanades laagertüüpi vanglates (vt tabel 25).

Tabel 25. Kood 2.8 alamkoodid videojärelvalve ja kontrollitud liikumine (autori koostatud)

<i>„Nüüd oli hiljuti, kunagi oli siin väike toksimine /.../. No ta ei saanudki toksata veel tead ja juba korrapidaja jooksis. Nüüd on need kaamerad, vaadatakse pealt ja, ja juba jooksid jah.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</i>

<i>„/.../ ei toimu mingisugust nii õelda vangla territooriumil nii õelda suvalist nagu liikumist, nagu keegi ise tahab /.../.“ (Spetsialist 1, 2022)</i>
--

Vägivallakuritegude paremaks ennetamiseks toimub pidevalt ka **ametnike erialane väljaõpe**, mida rõhutasid enamus spetsialiste, kuid mitte üksi kinnipeetav. Vanglaametnike koolitatakse isikutega suhtlema, nende probleeme märkama ja nendest teavitama. Samuti pannakse rõhku füüsilise jõu ja erivahendite kasutamise oskuste parandamiseks, et vältida olukordi, kus toimub liigne või ebaseaduslik sunni kasutamine, mis võib viia vägivallajuhtumini.

Ainult spetsialistid rõhutasid ennetusmeetmena ka **info kogumist**, mis seisneb kinnipeetavate **riskide hindamises** ja **operatiivinfo kogumises**. Riskide hindamine algab juba isiku vanglasse saabumisel, kui selgitatakse välja, mis ohtu võib ta ametnikele, endale või kaaskinnipeetavatele põhjustada. Näiteks ründeohu korral ametnikele, teavitatakse sellest kogu vanglat, sest siis on kõik, kes isikuga võivad kokku puutuda, ohtudest teadlikud või vähemalt peaksid olema. Kui selgub, et isikul on vanglas näiteks vihavaenlasi, siis võimaldab riskide hindamine juba võtta kasutusele täiendava ennetusmeetme ehk eraldada ta võimalikust konfliktiallikast.

Operatiivinfo kogumine puudutab eelkõige vanglates asuva teabe- ja uurimisosakonna tööd, kelle ülesandeks on pidev kinnipeetavate ja nende eluosakondades toimuva kaardistamine, et tuvastada võimalikke konfliktiohte nagu näiteks kinnipeetavate võlasuhteid. Küll aga tõid mitu spetsialisti välja, et info kogumine tervikuna võiks

vanglates paraneda, sest vanglates paiknevaid isikuid ei õpita piisavalt tundma, kas siis läbi otseste vestluste või läbi erinevates infosüsteemides kajastatud andmete.

Vähesel määral, kuid siiski, leidis nii kinnipeetavate kui ka spetsialistide hulgas ennetusmeetmena kajastust **omavahel sobivate isikute kokku paigutamine**. Vanglad püüavad seda küll teha, kuid ka seal esineb teatud probleeme, mis võivad tuleneda eelnevalt käsitletust, et kui isikuid ei tunta piisavalt hästi, siis ei pruugi ka paigutused olla sobivad ja võivad tekkida näiteks olmetülid (vt tabel 26). Samas püüavad vanglad isikutele ka selgitada, et ei ole olemas normaalseid ja ebanormaalseid kinnipeetavaid.

Tabel 26. Kood 2.11 omavahel sobivate isikute kokkupaigutamine (autori koostatud)

<i>„/.../ kui on nii suur vanuste vahe, et siis neil lihtsalt ei ole omavahel nagu praktilisest midagi rääkida. Nad räägivad teineteisest mööda, /.../ nende mõtlemine, mõttemaailm on hoopis teistsugune juba.“ (Kinnipeetav 6, 2022)</i>
--

Ennetusmeetmena toodi vähesel määral spetsialistide poolt veel välja **ainete ja esemete keelustamist**, mille alla kuuluvad nii mõnuainete leviku piiramine kui ka kehavigastusi tekitada võivate esemete keelustamine. Samuti leidis ennetusmeetmena kahe spetsialisti poolt mainimist **avavangla võimalus**. Kuna spetsialistide hinnangutel soovivad paljud kinnipeetavad avavanglasse ning pooleliolev kriminaalasi on seda välistavaks asjaoluks, siis võib avavangla võimaluse esinemine, hoida intervjueritud spetsialistide hinnangutel ära vägivaldse käitumise.

Uurimisküsimusele „Millised on spetsialistide ja vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate hinnangutel lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?“ vastuse saamiseks, moodustati kategooria „**Lisameetmed Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks**“. Antud kategooria alla moodustati kümme koodi, mis pealkirjastati välja pakutud meetme järgi. Seega tõid intervjueritud spetsialistid ja kinnipeetavad välja kümme uut võimalikku meetet kinnipeetavate vägivallakuritegude ennetamiseks Eesti vanglates. Järgnevalt tuuakse meetmed välja nende esinemissageduse järgi.

Peamine meede, mis kõikide intervjueritud spetsialistide ja kahe kinnipeetava hinnangul aitaks vähendada vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates, on kinnipeetavate paigutamine **ühekohalistesse kambritesse**. Spetsialistid ka tunnistasid, et

vanglateenistuse suund on liikuda ühekohaliste kambrite suunas (vt tabel 27), kuid tulenevalt kinnipeetavate arvukusest vanglates, ei ole see veel täielikult võimalik. Noorte kinnipeetavate puhul seda näiteks juba rakendatakse. Üksikvangistus annaks spetsialistide hinnangul võimaluse tunda ennast kodusemalt, isikul oleks koht, kus ennast stressiolukordades maha rahustada, mis kokkuvõttes mõjuks positiivselt vaimsele tervisele. Samuti hoiaks ära see suure hulga olmeprobleemidest.

Mõlemad kinnipeetavad, kes üksikkambritesse paigutamise ennetusmeetmena välja tõid, ka tunnistasid, et sellest ajast alates, kui nad üksi kambri viibivad, ei ole neil probleeme (vt tabel 27). Mõlemad kinnipeetavad olid vanglas vägivallakuriteo varasemalt toime pannud just kambrikaaslase suhtes.

Tabel 27. Kood 3.1 ühekohalised kambrid (autori koostatud)

<p>„Täna on kambrid valdavalt kahekohalised, mis tähendab seda, et kinnipeetav peabki paratamatult kellegiga mingisuguseid kokkuleppeid sõlmima, et kui kui vangid viibiksid kõik üksinda elukambri, siis see kindlasti vähendaks erinevate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust. Puhtalt sellepärast, et tal on vaja vähemate inimestega tema elu puudutavaid kokkuleppeid sõlmida.“ (Spetsialist 5, 2022)</p>
<p>„Nüüd kui ma üksi olen kambri, nüüd mind ei häiri mitte miski tead, absoluutselt. Ma istun nagu oma kodus tead.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</p>
<p>„/.../ üksik kambrid ja pooled kuriteod jäävad tegemata.“ (Kinnipeetav 4, 2022)</p>

Intervjuueritud kinnipeetavate hinnangul aitaks täiendava meetmena vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust vähendada **ametnike avatud suhtlus kinnipeetavatega**. Tegemist on meetmega, mida ei nimetanud spetsialistid, kuid viie kinnipeetava poolt sai see oluliselt kajastust. Kinnipeetavate hinnangul peavad ametnikud muutuma rohkem avatuks, see tähendab, et nad oleksid valmis dialoogiks, mis praegusel hetkel kaldub pigem olema monoloog. Kinnipeetavate hinnangul tekitaks avatud suhtumine neis rohkem inimese tunnet ning annaks mõista, et ka nende arvamus on oluline. Praegusel hetkel tuntakse, et nende arvamus ei ole oluline, sest neile on jäänud mulje, et ametnikud arvavad, et kinnipeetavad soovivad ainult halba, mis tegelikult ei ole kõikide kinnipeetavate puhul nii (vt tabel 28).

Tabel 28. Kood 3.2 ametnike avatud suhtlus kinnipeetavatega (autori koostatud)

<p>„/.../ esimene, mis peab olema, on see dialoog /.../ ametniku ja kinnipeetava vahel.“ (Kinnipeetav 1, 2022)</p>
<p>„Põhiline on suhtlemine, et on tunda, et sa oled ka inimene, et sul on hing sees /.../.“ (Kinnipeetav 3, 2022)</p>
<p>„/.../ kinnipeetav saab ametnikuga rääkida onju, siis kinnipeetav saab aru, mida ametnik mõtleb onju. See ei ole see, et kuidas ma nüüd sõnastan, osad kinnipeetavad on oma mõttemaailmas kinni, et ametnikud on pahad ja kõik ametnikud tahavad mulle halba. Teistpidi on osad ametnikud täpselt sama moodi, et kõik kinnipeetavad on kriminaalid kurjategijad ja neid peab võimalikult palju huiama /.../. Et, et seda nüüd ära</p>

hoida, oleks see, et kinnipeetavad ametlikult räägivad üksteisega või siis suhtlevad mingil tasandil. Ja see siis tekitab sihkest, kuidas ma ütlen, samastumist.“ (Kinnipeetav 7, 2022)

Kahe spetsialisti ja ühe kinnipeetava poolt toodi täiendava ennetusmeetmena välja veel **rinnakaamerate kasutuselevõtt**. Meede seisneb selles, et ametnikud hakkaksid enda küljes kandma rinnakaameraid, mis salvestavad nii heli kui ka pilti. Rinnakaamerad aitaksid tuvastada õigusrikkumisi, mis eelkõige on suunatud ametnike vastu, kuid sellel oleks ka rünnakut heidutav meede. Kinnipeetava, kes tõi selle meetme välja, hinnangul kaitseb see ka kinnipeetavaid, sest läbi selle on võimalik tuvastada ka ametniku väärkäitumist (vt tabel 29). Samuti selgus intervjuudest, et tänasel päeval katsetatakse rinnakaameraid juba Tallinna Vanglas, mistõttu ei pruugi selle meetme rakendamine vanglate üleselt olla enam kaugel.

Tabel 29. Kood 3.3 rinnakaamerate kasutuselevõtt (autori koostatud)

„/.../ üks asi, mida vanglad täna testivad, on kehakaamerad, mida hakatakse varsti tõenäoliselt kasutusele võtma. Mis siis vähendaks väga selgelt ametnike vastu suunatud kuritegusid, sest kinnipeetav teab, et ükskõik, kus ta ametnikuga kokku puutub, isegi kui see on koht, kus statsionaarsed valvakaamerad ei ole, siis kõik jäädvustatakse ja on võimalik ära tõendada, et kinnipeetav sellise teo toime pani.“ (Spetsialist 6, 2022)

„/.../ no praegu on väga hea, et ametnikudel on kaamerad nüüd loenduse ajal. See on ülisuper, lihtsalt ülisuper /.../. See on nagu selles mõttes väga hea, et kui sa ametnikuga räägid või midagi ja hiljem on ametnikul endal ja kinnipeetaval endal kergem tõestada, mida sa täpselt rääkisid ja kuidas see vestlus oli.“ (Kinnipeetav 7, 2022)

Ühe spetsialisti ja ühe kinnipeetava poolt toodi võimaliku täiendava ennetusmeetmena välja ka **rahnemisruumi** kasutusele võttu, mis seisneks selles, et isikutel oleks võimalik ärrituse korral kuhugi rahunema minna või siis ohutus keskkonnas oma agressioon välja elada, sest praegu ei ole võimalik kuskil seda teha.

Järgnevalt tuuakse välja meetmed, mis leidsid vähesel määral kajastust, kas spetsialistide või kinnipeetavate poolt. Kaks spetsialisti tõid eraldi ennetusmeetmena välja **uued vägivalda vähendavad sotsiaalprogrammid**. Vanglad on aastaid kasutanud samasuguseid programme, mida mõned isikud on läbinud juba kolm või rohkem korda ehk tuleks mõelda uute sotsiaalprogrammide kasutuselevõtu peale. See annaks võimaluse ühe programmi ebaõnnestumise korral teise katsetamiseks.

Kahe kinnipeetava poolt märgiti ennetusmeetmena ära **rohkem avatud režiimi rakendamine**, et kinnipeetavad ei peaks nii palju kambrites viibima ja saaksid rohkem

eluosakonna raames liikuda. Samuti tõid kaks kinnipeetavat ennetusmeetmena välja **kokkusaamiste suurendamise**, mis motiveeriks kinnipeetavaid õigusrikkumistest vanglas hoiduma. See parandaks peresuhteid ja suurendaks kinnipeetavates tunnet, et nad on vanglast väljaspool oodatud. Mõlemad kinnipeetavad tõid ühe kokkusaamise lahendusena välja ka videokokkusaamised. Samuti tõi üks kinnipeetav välja, et kinnipeetavaid tuleks rohkem **materiaalselt toetada**, paljudel kinnipeetavatel ei ole raha ning see võimaldaks parema ligipääsu esmatarvetele.

Üks spetsialistidest tõi välja ka **stressi maandavad tegevused**, ehk kinnipeetavatele võiks jagada näiteks stressipalle või muid esemeid, mis aitaksid midagi lõhkumata või rikkumata oma ärritust maandada. Samuti tõi üks spetsialist välja **taastava õiguse rakendamise**, mis võiks vägivallakuritegusid vähendada. Tema hinnangul ei pea alati tõendatud vägivallakuritegudele järgnema kriminaalkaristus, vaid isikuid tuleks proovida rohkem riikliku lepitaja poolt lepitada. Seda küll ei peaks kõikide juhtumite puhul rakendama, aga näiteks tühiste olmekonfliktide osas, mis said kambris alguse näiteks televiisori vaatamise tõttu.

2.3 Järeldused ja ettepanekud

Magistritöös läbiviidud uuringu põhjal selgitati välja vastus uurimisprobleemile, kuidas on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates? Käesolev uuring põhines teoreetiliste allikate analüüsil ja intervjuudel, mille valimisse kuulusid vanglates vägivallakuritegude lahendamistega või ennetamistega kokku puutuvad spetsialistid ning vanglates vägivallakuritegusid sooritanud meessoost kinnipeetavad. Töö teoreetilises osas kirjeldati lahti vägivaldse käitumise olemus, analüüsiti vägivaldset käitumist soodustavaid riskitegureid, kirjeldati vanglate ja kuriteoennetuse olemust ning selle teooriaid vanglates vägivallakuritegude ennetamise vaatest. Töö empiirilises osas kaardistati vanglates esinevaid vägivalda soodustavaid riskitegureid, esitati meetmed, mida praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks rakendatakse ning selgitati välja täiendavad meetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada vanglates vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust.

Esimesele uurimisküsimusele, millised on vägivaldset käitumist esile kutsuvad riskitegurid vanglates, leiti vastused teoreetiliste allikate ja intervjuude võrdleva

analüüsiga. Tuginedes eelnevale järeldab magistr töö autor, et vanglates soodustavad vägivallakuritegude toimepanemist nii individuaalsed kui ka sotsiaalsed riskitegurid. Individuaalseteks vägivalda riskiteguriteks, mis ilmnesid mõlemast analüüsist, saab pidada isiku kuritegelikkuse tausta, eriti vägivaldset tausta. Kuigi teoreetilise analüüsi käigus selgus, et varasem vägivaldne taust ei ennusta ilmtingimata vägivallakuriteo toimepanemist vanglas (vt käesolevas töös lk 23), siis ilmnes käesoleva empiirilise uurimuse valimi kohaselt seal siiski tugev seos, kuivõrd valimisse sattunud kinnipeetavatest peaaegu kõik olid varasemas elus vägivalda kasutanud. Samuti pidasid seda oluliseks riskiteguriks spetsialistid. Kuivõrd analüüsitud teoreetilised allikad olid välismaised, siis võib tegemist olla just Eesti vanglate kontekstis olulise riskiteguriga.

Samuti on individuaalseteks vägivallakuritegude riskiteguriteks mõnuainete tarvitamine. Kui narkootiliste ainete tarvitamist ei seostata vägivaldaga, siis alkoholi tarvitamist kui võimalikku vägivaldse käitumise riskitegurit esitavad nii teoreetilised allikad (vt käesolevas töös lk 24), kuid see leidis kinnitust ka empiirilise uurimusega. Vaimsed häired ja impulsiivsus ning sotsiaalsete oskuste puudulikkus on samuti nii teoreetiliste allikate (vt käesolevas töös lk 22-23) kui ka uurimustulemuste kohaselt olulisteks individuaalseteks riskiteguriteks vanglates. Eelnimetatud riskitegureid tingivad olukorrad, kus vägivalda kasutatakse ükskõikselt, hoolimatult ja läbi mõtlemata.

Kui teoreetiliste allikate põhjal on vanglates vägivalda alimad kasutama nooremad kinnipeetavad (vt käesolevas töös lk 23), siis antud intervjuude valimist seda ei nähtunud. Vanglates vägivallakuritegusid sooritanud isikute valimisse kuulusid kinnipeetavad vanusest 19-75 eluaastat, mis ei olnud taotluslik. Samuti ei toonud ka ükski spetsialist välja, et noored on vanglas kindlasti vägivaldsemad.

Sotsiaalsed riskitegurid, mis ennustavad nii teoreetiliste allikate kui ka empiirilise uurimuse kohaselt vanglates vägivallakuritegude toimepanemist, on suhted kaaskinnipeetavatega, eraelulised probleemid, vangla töötajad, vangla režiim ja füüsiline keskkond. Suhteid kaaskinnipeetavatega võib pidada olulisimaks. Selle alla liigituvad olme probleemid, subkultuur, arvete klaarimised, võimuvõitlus ja isikute erinevad väärtushinnangud. Vangla töötajatest tulenevad riskitegurid on vanglaametnike kõikuv kvaliteet ja väärkäitumine, personali puudus ning ka tugipersonali (psühhiaatrid, psühholoogid, sotsiaaltöötajad) kvaliteet. Vanglate režiimist tulenevateks peamisteks riskiteguriteks on liigne kambri

paiknemise aeg ja kinnipeetavate tegevusetus. Teoreetiliste allikate kohaselt paneb tegevusetus mõtlema muuhulgas vägivallale (vt käesolevas töös lk 29). Füüsilisest keskkonnast tingitud riskiteguriks on eelkõige asjaolud, et konfliktide korral ei ole kinnipeetavatel võimalik sellest eemalduda, kuna keskkond seab selleks takistused. Kui teooria kohaselt müra suurenemine ja privaatsuse vähenemine võib olla vägivallakuritegude riskiteguriteks (vt käesolevas töös lk 28), siis ka uurimistulemustest selgus, et väikesed alad, kus on palju kinnipeetavaid loovad keskkonna konfliktide tekkimiseks.

Teisele uurimisküsimusele, milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks, leiti vastused intervjuude analüüsiga. Üks peamisi meetmeid, mida vanglad rakendavad vägivallakuritegude ennetamiseks, on kinnipeetavate eraldamine. Eelkõige mõeldakse selle all konfliktsete kinnipeetavate eraldamist. Seda ennetusmeetmet peetakse oluliseks ka situatsioonilise kuriteoennetuse puhul (vt käesolevas töös lk 35). See võib toimuda juba isiku vanglasse saabumisel või siis, kui vanglas olles tekivad isikute vahel konfliktid. Isikute eraldamine tähendab nende vanglasisest paigutamist selliselt, et nad ei puutu vangistust kandes omavahel kokku. Selle tagamiseks sisestatakse nende vahele isolatsioonid, mis annavad vanglaametnikele märku, et need kaks isikut ei tohi omavahel kokku puutuda. Siiski ei välista isolatsioonid alati isikute kokkupuudet, sest kui isolatsioonid on sisestamata või jäävad tähelepanuta, on see endiselt võimalik. Samuti võivad isolatsioonid teatud juhtudel pärssida isikute hõivetegevust, seda juhul kui kaks isolatsioonidega isikut soovivad osaleda ühes ja samas hõivetegevuses. Ennetusmeetmena rakendatakse ka vaimsete probleemidega isikute eraldamist ja joores isikute eraldamist.

Oluliseks vägivallakuritegusid ennetavaks meetmeks on ka kinnipeetavate rakendamine hõivetegevusega, mille alla kuuluvad nii töötamine, õppimine, sportimine kui ka muud huvitegevused. Kindlaid struktureeritud tegevusi peetakse süütegude ärahoidmiseks vanglates oluliseks ka teoreetiliste allikate kohaselt (vt käesolevas töös lk 38). Siiski nähtus intervjuude analüüsist, et paljud kinnipeetavad ei ole hõivatud erinevate tegevustega, mistõttu on oluline suurendada hõivetegevusest osa võtvate isikute arvu ning samuti laiendada pakutavate tegevuste ringi.

Olulisel määral rakendatakse ennetusmeetmetena ka kinnipeetavate individuaalseid nõustamisi ja sotsiaalprogramme, mille olulisust rõhutab kolmanda taseme kuriteoennetus (vt käesolevas töös lk 34). Siiski leidub ka nendes puudujääke. Kõik kinnipeetavad ei pruugi saada õigeaegset abi ning tihti ei märgata isikuid enne, kui on tekkinud probleemid või kui isik ise pöördub abi saamiseks vangla administratsiooni poole. Sotsiaalprogramme on vanglates erinevaid, mille hulgas on ka programmid konkreetset vägivallakuritegude ennetamiseks – viha juhtimine ja agressiivsuse asendamise treening. Siiski võib probleem seisneda selles, et kinnipeetavad ei ole motiveeritud programme läbima või nad ei suuda programmis räägitut vajalikul määral omandada.

Vanglad panevad olulist rõhku ka vägivallajuhtumite menetlemisele, millel on nii üld- kui eripreventiivne mõju, mida mõõnsid osaliselt ka intervjueritud kinnipeetavad. Ka situatsioonilise kuriteoennetuse teooria rõhutab, et juhtumitega tegelemine ja isikute karm karistamine võib heidutada järgmisi samasugusest käitumisest hoiduma (vt käesolevas töös lk 39). Vägivallajuhtumite kõrval on olulisteks ennetusmeetmeteks ka võimalike konfliktide varajane märkamine, mille jaoks hindavad vanglad kinnipeetavate riske ja koguvad operatiivinfot kinnipeetavate tegevuste kohta. Siinkohal püüavad vanglad kinnipeetavaid ka motiveerida, et nad oleksid avatud ja julgeksid pöörduda abi saamiseks vangla administratsiooni poole. Eelnev võimaldab kambritesse paigutada omavahel sobivaid kinnipeetavaid ja konfliktiohu tekkimisel ennetavalt eraldada konfliktse isiku. Varem mainitud toetab ka situatsioonilise kuriteoennetuse teooria (vt käesolevas töös lk 37). Siiski on ka siinkohal paranemisvõimalusi, eelkõige, mis puudutab kinnipeetavate tundma õppimist ja operatiivinfo kogumist.

Oluliseks vägivallajuhtumite ennetusmeetmeks peavad spetsialistid ka üleminekut kaasaegsetele kambertüüpi vanglatele, millega kaasnesid ennetusmeetmetena suurenenud videojärelevalve ja kinnipeetavate kontrollitud liikumine. Ka teorias peetakse neid meetmeid olulisteks (vt käesolevas töös lk 38), sest need tagavad, et kinnipeetavad ei tegele keelatud tegevustega varjatult. Samuti hõlbustavad need nii vägivallajuhtumite avastamist ja süüdlaste vastutusele võtmist, kuid mõjuvad ka heidutusmeetmena.

Samuti pannakse intervjueritud spetsialistide hinnangutel Eesti vanglates olulist rõhku ametnike erialasele väljaõppele, mille käigus koolitatakse ametnikke kinnipeetavatega suhtlema ja oskama probleeme tähele panna. Ametnike suhtlemisoskusel on

vägivallakuritegude ennetamisel oluline roll, sest läbi selle on võimalik hoida ära konfliktide eskaleerumine vägivallaks (vt käesolevas töös lk 29). Oluline rõhk on ka füüsilise jõu ja erivahendite oskuse parandamisel, mille eesmärgiks on vähendada liigse või ebaseadusliku jõu kasutamist. Ametnike oskusi rõhutatakse ka teoreetilistes käsitlustes (vt käesolevas töös lk 29 ja lk 37). Kuigi ennetusmeetmena mõnuainete keelustamist olulisel määral uurimustulemustest lähtuvalt ei rõhutatud, ei saa siiski intervjuude analüüsist ja teooriast (vt käesolevas töö lk 37) lähtuvalt selle olulisust väikseks pidada, sest enamus valimisse kuuluvatest kinnipeetavatest tunnistasid, et nad on oma kuriteod, mille eest neile karistusena vangistus määrati, sooritanud alkoholijoobes. Seega kui vanglates peaks mõnuainete kättesaadavus suurenema, võib see kaasa tuua vägivallakuritegude suurenemise.

Kolmandale uurimisküsimusele, millised on spetsialistide ja vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate hinnangutel lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates, leiti vastused intervjuude analüüsiga. Kokku nimetati spetsialistide ja kinnipeetavate poolt 10 võimalikku lisameedet kinnipeetavate vägivallakuritegude tõenäosuse vähendamiseks, kuid neist esitletakse 7 meedet, sest need leidsid kajastust vähemalt kahe isiku poolt.

Kõige olulisemaks lisameetmeks, mis vähendaks Eesti vanglates vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust, on kinnipeetavate paigutamine ühekohalistesse kambritesse. Kui intervjuudest selgus, et peamiseks vägivallakuritegude põhjuseks on kinnipeetavate olmetülid, mis leiavad eelkõige aset kambrikaaslaste vahel, siis on kinnipeetavate majutamine ühekohalistes kambrites just suunatud selle riskiteguri vähendamiseks. Spetsialistid ka kinnitasid, et vanglad liiguvad selles suunas, kuid hetkel takistab täielikult ühekohalistesse kambritesse paigutamist kinnipeetavate arvukus. Ühekohalised kambrid annavad kinnipeetavatele võimaluse tunda ennast kodusemalt ning neil oleks koht, kus stressi situatsioonides ennast maha rahustada. Ka teoreetiliste allikate kohaselt aitavad üksikkambrid pingeid vähendada ja tagavad privaatsuse (vt käesolevas töös lk 27 ja lk 39).

Intervjueeritud kinnipeetavate hinnangul peaksid vanglad liikuma selles suunas, et ametnike ja kinnipeetavate vahel toimuks avatud suhtlus. Kuigi spetsialistid seda eraldi ennetusmeetmena välja ei toonud, siis selgus, et vanglad tegelevad aktiivselt ametnike

kvaliteedi tõstmisega ehk koolitamisega, mille raames suunatakse muuhulgas neid ka rohkem kinnipeetavatega suhtlema. Siiski on intervjueritud kinnipeetavate ootuseks, et ametnikega saaks rääkida ka muust kui vangistusega seotud küsimustest, näiteks arutada tavaühiskonna elu puudutavaid teemasid. See tekitaks kinnipeetavates tunde, et nad on ka inimesed ja et nendega arvestatakse. Samuti aitaks see ära lõhkuda barjääri, kus kinnipeetavad arvavad, et ametnikud on halvad ja vastupidi. Ka situatsioonilise kuriteoennetusteooria kohaselt tuleks vanglates süütegude ennetamiseks luua valvuritest eeskujud ning liikuda selles suunas, et valvurid oleksid kinnipeetavatele ka ise moraalseks toeks. Norra vanglates on valvurite ja kinnipeetavate suhted hoitud juba aastaid soojana ning see on andnud tulemusi ka kinnipeetavate taasühiskonnastamise protsessis (vt käesolevas töös lk 37).

Vägivallakuritegusid ennetaksid vanglates ka rinnakaamerate kasutuselevõtt. Intervjuude analüüsist selgus, et rinnakaameraid katsetatakse juba praegu Tallinna Vanglas ning see meede sai positiivset tagasisidet ka intervjueritud kinnipeetava poolt, kes kannab karistust Tallinna Vanglas. See tõhustaks järelevalvet, mida peavad kuritegude ennetuse poole pealt oluliseks nii kogukondlik kuriteoennetus kui ka situatsiooniline kuriteoennetus (vt käesolevas töös lk 35 ja lk 38). Lisaks suurendaks see ka süütegude tuvastamist.

Vägivalda võiks vanglates vähendada ka kinnipeetavate eluosakondades asuv rahunemisruum, mis võimaldaks kinnipeetaval ärrituse korral rahunemiseks omaette minna. Praegune süsteem (kahekohalised kambrid) ei võimalda isikutel konfliktidest väljuda. Kui noored kinnipeetavad paiknevad juba tänasel päeval üksinda kambrites, siis eluosakonna lahtiolekuajal, on nende kambrid suletud, mille tõttu rahunemiseks neil kohta ikkagi ei ole. Kui noorte puhul jätta kambri ukse avatuks ja kui vanglad lähevad ka ülejäänud kinnipeetavate puhul täielikult üle ühekohalistele kambritele, kaotab samas väljatoodud meede oma võimaliku väärtuse.

Kuna vanglates kasutuses olevad sotsiaalprogrammid on aastast aastasse olnud samad, siis võiks täiendava ennetusmeetmena katsetada ka uusi vägivalla ennetamiseks mõeldud sotsiaalprogramme. Paljud kinnipeetavad on samu sotsiaalprogramme läbinud korduvalt ning sellest hoolimata pole nende käitumises muutust tekkinud. Uued sotsiaalprogrammid annaksid vanglatele valikuvabaduse ning võimaluse rakendada isiku suhtes programmi, mis on talle kõige sobilikum. Siinkohal on oluline ka kinnipeetavate motiveerimine

sotsiaalprogrammis osalema, sest nagu intervjuudest selgus, ei ole paljud kinnipeetavad selleks motiveeritud ning programmi võidakse läbida üksnes „linnukese“ saamiseks. Uus sotsiaalprogramm (nt SMART (vt käesolevas töös lk 34)) võiks juba iseenesest kinnipeetavates tekitada huvi selle läbimise kohta.

Vägivallakuritegusid ennetavate meetmetena võib kaaluda ka kinnipeetavate eluosakondade lahtiolekuaegade pikendamist. See suurendab kinnipeetavate vabadust ning võimalust eralduda oma kambrikaaslasest. Kuna enamus kinnipeetavaid peavad päevast suure osas veetma kahekesi kambris, siis tahes-tahmata lõppevad kambrikaaslaste vahel ära ühised jututeemad ning asemele võivad tulla konfliktid.

Samuti võib vägivallakuritegusid täiendavalt ennetada kokkusaamiste suurendamine. Üheks võimalusena nähakse siinkohal oma lähedastega videokohtumiste läbiviimist, mille korraldamine ei ole tänapäeval sugugi võimatu. Selle arvelt suurenevad kokkupuuted lähedastega võivad motiveerida kinnipeetavaid paremini käituma, sest oma lähedase tihedam nägemine tekitab soovi olla koos nendega. Samuti võib see suurendada tunnet, et isikud on oodatud tagasi koju. Ka uuringud on näidanud, et mida rohkem kokkusaamisi isikul on, seda väiksem on vägivaldse teo toimepanemise tõenäosus (vt käesolevas töös lk 27).

Vastuseks uurimisprobleemile, kuidas on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates? Tuleb eelkõige keskenduda vägivallakuritegude riskiteguritele, sest ainult nii on võimalik vägivaldne käitumine lõpetada. Eesti vanglates rakendatakse juba praegu mitmeid meetmeid vägivallakuritegude ennetamiseks, mis leiavad ka teoreetiliste allikate poolt toetust. Kuigi osades meetmete rakendamisel esineb puudusi, tuleb siiski jätkata nende meetmete rakendamist ning keskenduda samal ajal puuduste kõrvaldamisele. Samuti tuleks kasutusele võtta magistr töö raames välja pakutud lisameetmed, millega on võimalik täiendavalt vähendada vanglates vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust. Positiivne on see, et osade välja pakutud meetmete rakendamise suunas Eesti vanglad ka juba liiguvad.

Tulenevalt magistr töö kirjutamise käigus tekkinud tähelepanekutest, teeb magistr töö autor ettepanekud edasist uurimist vajavate teemade osas:

- Uurida vanglaametnike ja tugipersonali pädevust töötamaks vaimsete häiretega isikutega vähendamaks nende isikute õigusrikkumisi vanglas.
- Uurida vanglas läbiviidavate sotsiaalprogrammide tõhusust, sealhulgas analüüsida sotsiaalprogramme läbiviivate isikute kvaliteeti ja kinnipeetavate arusaamist sotsiaalprogrammides käsitletava kohta.
- Kuna naissoost kinnipeetavate poolt toime pandud süütegude arv vanglates on meeste omast oluliselt väiksem, siis tuleks analüüsida selle põhjuseid ning tuvastada kas meessoost ja naissoost kinnipeetavate kohtlemisel on vanglates erinevusi.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö koostati teemal „Vägivallakuritegusid ennetavad meetmed Eesti vanglates“. Kuigi vangistuse eesmärk on kinnipeetavate suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitse, jätkab teatud hulk kinnipeetavaid vägivaldset käitumist vangistust kandes, mis tõstatab **uurimisprobleemina** küsimuse: kuidas on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?

Uurimisprobleemile vastuse saamiseks püstitati kolm uurimisküsimust:

1. Millised on vägivaldset käitumist esile kutsuvad riskitegurid vanglates?
2. Milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks?
3. Millised on Eesti spetsialistide ja vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate hinnangutel lisameetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates?

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada meetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates. Eesmärgi saavutamiseks püstitati neli uurimisülesannet:

1. Koguda ning analüüsida erinevaid teoreetilisi allikaid ja seisukohti ning luua ülevaade vägivaldse käitumise olemusest, selle riskiteguritest ning vägivaldset käitumist ennetavatest meetmetest vanglates.
2. Viia läbi intervjuud vanglas vägivallakuritegusid sooritanud kinnipeetavate ja valdkonna spetsialistide seas, et selgitada välja, milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks.
3. Analüüsida intervjuusid, et selgitada välja Eesti vanglates kinnipeetavate poolsete vägivallakuritegude põhjused ning võimalikud meetmed selle vähendamiseks.
4. Teoreetiliste allikate analüüsi ja intervjuude tulemuste sünteesi abil esitada täiendavad meetmed, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates.

Magistritöö eesmärk ja uurimisülesanded said täidetud ning uurimisprobleemile ja küsimustele leiti vastused.

Kuigi vägivalda liigitusi ja vorme on erinevaid, keskenduti käesolevas töös just füüsilisele ja psüühilisele vägivaldale, mille kasutamine on Eesti karistusõiguse kohaselt kriminaalkorras karistatav. See võimaldas hoida magistritöö kompaktselt ja sihetatuna.

Vägivalda soodustavad riskitegurid jagas magistritöö autor kaheks - individuaalseteks ja sotsiaalseteks. Individuaalseteks vägivaldset käitumist esile kutsuvateks riskiteguriteks on tegurid, mis on inimeses endas, nagu näiteks vanus, sugu, vaimne alaareng, isiksusehäired, impulsiivsus, alkoholi tarvitamine jne. Sotsiaalsete riskitegurid on välised mõjutajad. Vanglates võivad sellisteks vägivaldakuritegusid soodustavateks teguriteks olla sotsiaalne keskkond (kaaskinnipeetavad), range institutsionaalne režiim, füüsiline keskkond, subkultuur jne. (vt käesolevas töös alapeatükk 1.2).

Vägivalda ennetusteooriaid, mis sobivad vanglates vägivaldakuritegusid ennetama on mitmeid, kuid kõige asjakohasemad on kolmanda taseme kuriteoennetus ja situatsiooniline kuriteoennetus. Kolmanda taseme kuriteoennetus, mis on suunatud juba vägivalda kasutanud kinnipeetavatele, võimaldab pakkuda neile erinevaid harivaid ja rehabiliteerivaid programme. Situatsioonilise kuriteoennetuse eesmärgiks, mis keskendub peaaesjalikult keskkonnale, on muuta kuriteod vanglates vähem atraktiivseks. Selle konkreetseteks meetmeteks võivad olla valvuritest eeskujude loomine, probleemsete kinnipeetavate eraldamine, otsene videojärelevalve, ühekohalised kambrid jne. (vt käesolevas töös alapeatükk 1.3).

Magistritöö empiirilise uurimusega leiti vastused uurimisprobleemile ja kolmele püstitatud uurimisküsimusele. Magistritöö uurimisstrateegiaks valiti võrdlev juhtumiuuring, mille andmed koguti poolstruktureeritud intervjuudega. Intervjuude valimi moodustasid üheltpoolt kinnipeetavate vägivaldakuritegude lahendamiste või ennetamistega kokku puutuvad spetsialistid ning teiselt poolt perioodil 2019-2021 vanglates vägivaldakuritegusid toime pannud meessoost eesti keelt kõnelevad kinnipeetavad, kes olid vanglas toime pandud kuriteo eest süüdi mõistetud. Kokku intervjueriti 6 spetsialisti ja 7 kinnipeetavat. Intervjuud helisalvestati, transkribeeriti analüüsimist võimaldavasse vormingusse ning seejärel toestati intervjuude kvalitatiivne sisuanalüüs kasutades programmi NVivo 20 abi. Intervjuude tulemusi võrreldi ning seeläbi saadi vastused uurimisküsimustele.

Peamised riskitegurid, mis soodustavad vanglates vägivaldset käitumist, tulenevad isiku kuritegelikust taustast, mõnuainete tarvitamisest, vaimsetest häiretest, impulsiivsusest, puudulikest sotsiaalsetest oskustest, suhtest kaaskinnipeetavatega, eraelulistest probleemidest, vangla töötajatest, vangla režiimist ja füüsilisest keskkonnast. Kõige peamiseks riskiteguriks on suhted kaaskinnipeetavatega, mille alla liigituvad olmeprobleemid, subkultuur, arvete klaarimised, võimuvõitlus ja erinevad väärtushinnangud.

Eesti vanglate meetmete kogum, mida rakendatakse vägivallakuritegude ennetamiseks, on laialdane. Vanglad eraldavad kinnipeetavaid konfliktide vältimiseks, rakendavad neid hõivetegevustega, nõustavad individuaalselt, pakuvad erinevaid sotsiaalprogramme, hindavad kinnipeetavate riske, koguvad operatiivinfot kinnipeetavate eluosakondades toimuvast, koolitavad ametnikke jne. (vt käesolevas töös lk 64-66). Küll aga selgus, et vanglad peaksid panema suuremat rõhku hõivetegevusele, suurendades nii selle valikuid kui ka hõivetegevuses osalevate kinnipeetavate arvu. Kuna kinnipeetavate tegevusetus võib soodustada vägivallakuritegude või üldse kuritegude toimepanemise tõenäosust, on oluline, et kinnipeetavad oleksid piisavalt hõivatud. Samuti tuleks parandada operatiivinfo kogumist ja kinnipeetavate riskide hindamise kvaliteeti, mille tulemusel paraneks ohtu tekitada võivate isikute või olukordade avastamine. Kokkuvõttes selgus osaliselt vastusena uurimisprobleemile siiski, et vanglate poolt seni kasutuses olevad ennetusmeetmed on laias vaates kasulikud ning nende rakendamistega tuleb jätkata.

Lisaks eelnevale pakuti välja seitse lisameedet, mille rakendamisel on võimalik vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust Eesti vanglates:

- Kinnipeetavate majutamine ühekohalistesse kambritesse;
- Ametnike avatud suhtlus kinnipeetavatega;
- Rinnakaamerate kasutuselevõtt;
- Rahunemisruumi loomine;
- Uued vägivaldset käitumise ennetavad sotsiaalprogrammid;
- Kinnipeetavate eluosakondade lahtiolekuageade pikendamine;
- Kinnipeetavate kokkusaamiste suurendamine.

Antud magistritöö vajalikkus tuleneb Eesti ühiskonnas eksisteerivast kõrgest vägivallakuritegude arvust ja kriminaalpoliitika suunast vähendada vägivallakuritegude arvu läbi tõhusa ennetustöö. Uuringu tulemusel välja pakutud lisameetmed on praktikas rakendatavad.

SUMMARY

The title of the Master's thesis is „Measures to prevent violent crimes in Estonian prisons“. Although the objective of execution of imprisonment is to help prisoners lead law-abiding life and to defend public order, a number of prisoners continue to engage in violent conduct while incarcerated. That raised the problem of the thesis: how is it possible to reduce the probability of violent crimes committed by prisoners in Estonian prisons?

Research questions of the thesis are the following:

1. What are the risk factors for violent behavior in prisons?
2. What measures are currently being used in Estonian prisons to prevent violent crimes?
3. According to specialists and prisoners who have committed violent crimes in prison, what are the additional measures that can be used to reduce the probability of violent crimes being committed in Estonian prisons?

A qualitative study was carried out for the thesis at hand. The study was a comparative case study. The data collection method was semi-structured interviews. The author of the master's thesis interviewed six specialists and seven prisoners who had committed a violent crime in Estonian prisons.

The results of the interviews were analyzed and compared. In response to the problem of the thesis, it became clear that Estonian prisons should continue to implement the preventive measures currently in place, but in addition to the current preventive measures, 7 new measures were proposed to reduce the likelihood of committing violent crimes in Estonian prisons:

- Accommodation of prisoners in single cells.
- Open communication of officials with prisoners.
- Implementation of breast cameras.
- Creating a space for calm.
- New social programs to prevent violent behavior.
- Extension of the opening hours of the prison units.
- Increasing prisoner visitations.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Aadel, A., 2017. *Korduvkuritegevuse ennetus Eestis ja Euroopas. Magistritöö*. Tartu: Tartu Ülikool.

Abel, L., 2016. Vangistusseaduse praktilised võimalused kinnipeetavate radikaliseerumise vastu võitlemiseks. *Juridica*, IV, lk 283-291.

Allen, J. A. & Anderson C. A., 2017. Aggression and Violence: Definitions and Distinctions. *Reacherch gate*, pp 1-14.

Alvarez, A. & Bachman, R., 2008. *Violence: the enduring problem*. Los Angeles: SAGE Publications.

Andrews, D. A. & Bonta, J., 2010. *The psychology of criminal conduct*. 5th ed. New York: Matthew Bender & Company.

Arbach-Lucioni, K., Martinez-García, M. & Andrés-Pueyo, A., 2012. Risk factors for violent behavior in prison inmates: a cross-cultural contribution. *Criminal Justice and Behavior*, 39(9) pp. 1219-1239.

Augustyn, R. & Sample, L. L., 2017. Prisoner reentry as secondary crime prevention. Book: Teasdale, B. & Bradley, M. toim-d. *Preventing crime and violence. Advances in prevention science*. Cham: Springer, pp. 327-336.

Auty, K., Cope, A. & Liebling, A., 2017. Psychoeducational programs for reducing prison violence: a systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 33, pp. 126–143.

Barash, D. P., 2001. *Understanding violence*. Boston: Allyn and Bacon.

Bartol, C. R. & Bartol, A. M., 2014. *Criminal behavior: a psychological approach*. 10th ed. Harlow: Pearson.

Bierie, D. M., 2012. Is tougher better? The impact of physical prison conditions on inmate violence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(3), pp. 338–355.

Bierie, D. M., 2013. Procedural justice and prison violence: examining complaints among federal inmates (2000-2007). *Psychology Public Policy and Law*, 19(1), pp. 15–29.

Boden, J. M., Fergusson, D. M. & Horwood, L. J., 2012. Alcohol misuse and criminal offending: findings from a 30-year longitudinal study. *Drug and Alcohol Dependence*, 128(1-2), pp. 1-7.

Bonta, J., 2002. Offender risk assessment: guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), pp. 355–379.

Bottoms, A. E., 1999. Interpersonal violence and social order in prisons. *Crime and Justice*, 26, pp. 205–281.

Brantingham, P. J. & Faust, F. L., 1976. A conceptual model of crime prevention. *Crime & Delinquency*, 22(3), pp. 284–296.

Briggs, C. & Sundt, J. & Castellano, T., 2003. The effect of supermaximum security prisons on aggregate levels of institutional violence. *Criminology*, 41, pp. 1341-1376.

Brinkmann, S., 2014. Unstructured and semi-structured interviewing. Book: Leavy, P. toim-d. *The Oxford handbook of qualitative research*. Oxford: Oxford University Press, pp. 277-299.

Butler, M., McNamee, C. B. & Kelly, D., 2021. Risk factors for interpersonal violence in prison: evidence from longitudinal administrative prison data in Northern Ireland. *Journal of Interpersonal Violence*, pp. 1-23.

Clarke, R. V., 2009. Situational crime prevention: theoretical background and current practice. Book: Krohn, M. D., Lizotte, A. J. & Hall, G. P. toim-d. *Handbook on crime and deviance*. New York: Springer, pp. 259–276.

Council of Europe, 2021. *Peace and Violence*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.coe.int/en/web/compass/peace-and-violence> [Kasutatud 01.12.2021].

Cunningham, M. D. & Sorensen, J. R., 2007. Predictive factors for violent misconduct in close custody. *The Prison Journal*, 87(2), pp. 241–253.

Dahlberg, L. L. & Krug, E. G., 2002. Violence - a global public health problem. Book: Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B. & Lozano, R. toim-d. *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization, pp. 1-22.

Day, J. C., Brauer, J. R. & Butler, H. D., 2015. Coercion and social support behind bars: testing an integrated theory of misconduct and resistance in U.S. prisons. *Criminal Justice and Behavior*, 42(2), pp. 133–155.

De Claire, K. & Dixon, L., 2017. The effects of prison visits from family members on prisoners' well-being, prison rule breaking, and recidivism: a review of research since 1991. *Trauma, Violence, & Abuse*, 18(2), pp. 185–199.

Dolovich, S., 2012. Two models of the prison: accidental humanity and hypermasculinity in the L.A. county jail. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102(4), pp. 965-1118.

Durrant, R., 2017. *An introduction to criminal psychology*. 2nd ed. New York: Routledge.

Esbec, E. & Echeburúa, E., 2010. Violence and personality disorders: clinical and forensic implications. *Actas espanolas de psiquiatria*, 38(5), pp. 249–261.

Fanaei, A., 2019. Religious violence: fact or fiction? *The Journal of Human Rights*, 13(2), pp. 3-30.

Farrington, D. P., 2015. Prospective longitudinal research on the development of offending. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 48(3), pp. 314–335.

Fawole, O. I., 2008. Economic violence to women and girls: is it receiving the necessary attention? *Trauma, Violence, & Abuse*, 9(3), pp. 167–177.

Flick, U., 2009. *An introduction to qualitative research*. 4th ed. California: SAGE Publications.

Galtung J., 1990. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), pp. 291–305.

Gilligan, J., 2001. *Preventing violence*. London: Thames & Hudson.

Goffman, E., 1961. *Asylums: essays on the social situations of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books.

Graham, J. & Bennet, T., 1998. *Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas*. Tallinn: Kriminaalpreventsiooni Nõukogu.

Hanson, R. K. & Harris, A. J. R., 2000. Where should we intervene? Dynamic predictors of sexual offense recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1), pp. 6–35.

Harer, M. D. & Langan, N. P., 2001. Gender differences in predictors of prison violence: assessing the predictive validity of a risk classification system. *Crime & Delinquency*, 47(4), pp. 513–536.

Hawkins, P. & Kim, B., 2014. *The encyclopedia of theoretical criminology*, pp. 1-3.

Hensley, C., Koscheski, M. & Tewksbury, R., 2002. Does participation in conjugal visitations reduce prison violence in Mississippi? An exploratory study. *Criminal Justice Review*, 27(1), pp. 52–65.

Hilborn, J., 2007. *Ülevaade kuriteoennetuse planeerimisest*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Homel, R. & Thompson, C., 2005. Causes and prevention of violence in prisons. *Griffith University*, pp. 1-15.

Hope, T., 1995. Community crime prevention. *Crime and Justice*, 19, pp. 21-89.

Howard, R. C., 2017. Psychopathy, impulsiveness and violence: how are they linked? *Journal of Behavior*, 2(1), pp. 1-7.

Howard, R. C., Huband, N., Duggan, C. & Mannion, A., 2008. Exploring the link between personality disorder and criminality in a community sample. *Journal of personality disorders*, 22(6), pp 589–603.

Hurd, N. N., Zimmerman, M. A. & Reichl, T. M., 2011. Role model behavior and youth violence: a study of positive and negative effects. *The Journal of Early Adolescence*, 31(2), pp. 323–354.

Iadicola, P. & Shupe, A. 2013. *Violence, inequality, and human freedom*. 3rd ed. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Jewkes, R., Sen, P. & Garcia-Moreno, C., 2002. Sexual violence. Book: Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B. & Lozano, R. toim-d. *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization, pp. 147-182.

Johnsen, B., Granheim, P. K. & Helgesen, J., 2011. Exceptional prison conditions and the quality of prison life: prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology*, 8(6), pp. 515–529.

Jones, T. R. & Pratt, T. C., 2008. The prevalence of sexual violence in prison: the state of the knowledge base and implications for evidence-based correctional policy making. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(3), pp. 280–295.

Justiitsministeerium, 2021. *Vägivallaennetuse kokkulepe 2021–2025*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/vagivallaennetuse-kokkulepe>
[Kasutatud 12.03.2022].

Justiitsministeerium, 2022a. *Kuritegevus Eestis 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2021/> [Kasutatud 23.02.2022].

Justiitsministeerium, 2022b. *Registreeritud kuriteod aastatel 2003–2021*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/kuritegevus-eestis>
[Kasutatud 23.02.2022].

Kalju, B., 2008. *Vägivalla subkultuur vanglas. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Kaminski, M. M., 2003. Games prisoners play: allocation of social roles in a total institution. *Rationality and Society*, 15(2), pp. 188–217.

Karistusseadustik (2001) RT I, 28.04.2022, 27.

Kriminaalasi A. K. süüdistuses KarS § 142 lg 2 p 1 järgi (2007) 3-1-1-25-07.

Kriminaalmenetluse seadustik¹ (2003) RT I, 06.05.2020, 14.

Lab, S. P., 2014. *Crime Prevention: Approaches, Practices, and Evaluations*. Amsterdam: Anderson Publishing.

Laherand, M.-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. 2. trükk. Tallinn: OÜ Sulesepp.

Lahm, K. F., 2009. Inmate assaults on prison staff: a multilevel examination of an overlooked form of prison violence. *The Prison Journal*, 89(2), pp. 131–150.

Lapan, S. D., Quartaroli, M. T. & Riemer, F. J., 2012. Introduction to qualitative research. Book: Lapan, S. D., Quartaroli, M. T. & Riemer, F. J. toim-d. *Qualitative research: An introduction to methods and designs*. San Francisco: Jossey-Bass, pp. 3-18.

Lille, T., 2020. *Sotsiaalprogrammi agressiivsuse asendamise treening mõju vägivaldse kuriteo toime pannud õigusrikkujatele. Lõputöö*. Tallinn: Tallinna Tervishoiu Kõrgkool.

Maculan, A., Ronco, D. & Vianello, F., 2013. *Prison in Europe: overview and trends*. Rome: Antigone Edizioni.

Maldonado-Molina, M. M., Reingle, J. M. & Jennings, W. G., 2011. Does alcohol use predict violent behaviors? The relationship between alcohol use and violence in a nationally representative longitudinal sample. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 9(2), pp. 99–111.

Martí Barrachina, M., 2019. Prisoners in the community: the open prison model in Catalonia. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 106, pp. 211-231.

Maxwell, J., 1997. Designing a qualitative study. Book: Bickman, L. & Rog, D. J. toim-d. *Handbook of applied social research methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications, pp. 69-100.

McNeeley, S., 2021. Situational risk factors for inmate-on-staff assaults. *The Prison Journal*, 101(3), pp. 352–373.

Meško, G. & Hacin, R., 2019. Social distance between prisoners and prison staff. *The Prison Journal*, 99(6), pp. 706–724.

Mets, L., 2015. Vangla kodukord ja selle vaidlustamise viisid. *Juridica*, X, lk 679-685.

Michalski, J., 2015. Status hierarchies and hegemonic masculinity: a general theory of prison violence. *British Journal of Criminology*, 57, pp. 40-60.

Miller, K. R., Vernon, M. & Capella, M. E., 2005. Violent offenders in a deaf prison population. *J Deaf Stud Deaf Educ*, 10(4), pp. 417-25.

Mjåland, K., Laursen J., Schliehe A. & Larmour S., 2021. Contrasts in freedom: comparing the experiences of imprisonment in open and closed prisons in England and Wales and Norway. *European Journal of Criminology*, 0(0), pp. 1-22.

Morash, M., Jin, S. & Zang, N. L., 2010. An exploratory study of the characteristics of men known to commit prisoner-on-prisoner sexual violence. *The Prison Journal*, 90(2), pp. 161–178.

Murray, J. & Farrington, D. P., 2010. Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 55(10), pp. 633–642.

Ortiz, J. M. & Jackey, H., 2019. The system is not broken, it is intentional: the prisoner reentry industry as deliberate structural violence. *The Prison Journal*, 99(4), pp. 484–503.

Patton, M. Q., 2015. *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. 3rd ed. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Phillips, S., Matusko, J. & Tomasovic, E., 2007. Reconsidering the relationship between alcohol and lethal violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(1), pp. 66–84.

Prison SMART Europe, 2022. *What is prison smart?* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.prisonsmart.eu/about/what-is-prison-smart/> [Kasutatud 17.05.2022].

Rapley, T., 2007. *Doing conversation, discourse and document analysis*. London: SAGE Publications.

Ray, L., 2011. *Violence & Society*. London: SAGE Publications.

Reisig, M. & Mesko, G., 2009. Procedural justice, legitimacy and prisoner misconduct. *Psychology crime and law*, 15(1), pp. 41-59.

Riigikogu, 2020. *Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. Otsus. RT III, 13.11.2020, 6.*

R. K. kaebus tunnistada õigusvastaseks Tartu Vangla toiming, millega keelduti võimaldamast ligipääsu Interneti-lehekülgedele www.coe.ee, www.oiguskantsler.ee ja www.riigikogu.ee, ning vanglale ettekirjutuse tegemiseks (2009) 3-3-1-5-09.

Rocheleau, A. M., 2013. An empirical exploration of the “pains of imprisonment” and the level of prison misconduct and violence. *Criminal justice review*, 38(3), pp. 354–374.

Sarkar, J., 2019. Borderline personality disorder and violence. *Australasian Psychiatry*, 27(6), pp. 578–580.

Saulep, E., 2022. *Kriminaalmenetluste statistika kasutamine magistritöö kavas [E-kiri]* (25.03.2022).

Shader, M., 2003. *Risk Factors for Delinquency: An Overview*. s.l.: U.S Department of Justice.

Siennick, S. E., Mears, D. P. & Bales, W. D., 2013. Here and gone: anticipation and separation effects of prison visits on inmate infractions. *Journal of research in crime and delinquency*, 50(3), pp. 417–444.

Solodov, S., 2009. *Kinnipeetavate viktimisatsioon. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Sootak, J. & Pikamäe, P., 2021. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. 5. trükk. Tallinn: Juura.

Stanko, E. A., 2001. Violence. Book: McLaughton, E. & Munie. J. toim-d. *The Sage dictionary of criminology*. London: SAGE Publications, pp. 315-318.

Zakrison, T. L., Milian Valdés, D. & Muntaner, C., 2019. Social violence, structural violence, hate, and the trauma surgeon. *International Journal of Health Services*, 49(4), pp. 665–681.

Teddle, C. & Yu, F. 2007. Mixed methods sampling: a typology with examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), pp. 77–100.

The European Institute for Gender Equality, 2017. *Glossary of definitions of rape, femicide and intimate partner violence*. Vilnius: The European Institute for Gender Equality.

Tilley, N., 2009. *Crime Prevention*. Portland: Willan Publishing.

United Nations, 2002. *Guidelines for the prevention of crime ECOSOC Resolution 2002/13, Annex*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/CrimePrevention.html> [Kasutatud 22.01.2022].

Van der Helm, P., Stams, G. J. & Van der Laan, P., 2011. Measuring group climate in prison. *The Prison Journal*, 91(2), pp. 158-176.

Van der Laan, A. & Eichelsheim, V., 2013. Juvenile adaptation to imprisonment: feelings of safety, autonomy and well-being, and behaviour in prison. *European Journal of Criminology*, 10(4), pp. 424–443.

Vangistusseedus (2000) RT I, 06.05.2020, 43.

Vanglateenistus, 2019. *Asutused*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vangla.ee/et/asutused> [Kasutatud 23.02.2022].

Vanglateenistus, 2022a. *Vanglateenistuse 2021. aasta ülevaade*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vanglateenistuse-2021-aasta-ulevaade> [Kasutatud 23.02.2022].

Vanglateenistus, 2022b. *Uudised ja arvud*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/uudised-ja-arvud> [Kasutatud 24.05.2022].

Vervaeke, L., 2010. The violence of incarceration: a response from mainland Europe. *Race & Class*, 51(4), pp. 27–38.

Vitacco, M. J., Neumann, C. S. & Wodushek, T., 2008. Differential relationships between the dimensions of psychopathy and intelligence: replication with adult jail inmates. *Criminal Justice and Behavior*, 35(1), pp. 48–55.

Volavka, J., 1999. The neurobiology of violence. *Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 11(3), pp. 307-314.

Welsh, B. & Farrington, D. P., 2007. Saving children from a life of crime. *Criminology & Public Policy*, 6, pp. 871-879.

Williams, K. R. & Flewelling, R. L., 1988. The social production of criminal homicide: a comparative study of disaggregated rates in American cities. *American Sociological Review*, 53(3), 421–431.

Wolfgang, M. E. & Ferracuti, F., 1982. *The subculture of violence: towards an integrated theory in criminology*. Beverly Hills: SAGE Publications.

Wortley, R., 2002. *Situational prison control: crime prevention in correctional institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

LISAD

Lisa 1. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused spetsialistidele

Teema 1: Vägivallakuriteod vanglates.

1. Milline on Teie arvates Eesti vanglates vägivallakuritegude hetkeseis? Kas peate seda probleemiks?

Teema 2: Vägivaldse käitumise riskitegurid vanglates.

1. Kuidas Teie hinnangul kinnipeetavad ennast praegu Eesti vanglates tunnevad (turvalisus, toetus, jne.)?
2. Mis ajendab/tõukab Teie arvates praegusel ajal Eesti vanglates kinnipeetavaid vägivallakuritegusid toime panema (töötajad, kaaskinnipeetavad, füüsiline keskkond, vangistuse pikkus, jne)?

Teema 3: Vägivallakuritegusid ennetavad meetmed vanglates.

1. Milliseid meetmeid kasutatakse praegu Eesti vanglates kinnipeetavate vägivallakuritegude ennetamiseks?
2. Millised on Teie hinnangul eelnevalt väljatoodud meetmete plussid ja miinused?
3. Kas vanglad jätavad midagi tegemata või teevad midagi halvasti/valesti kinnipeetavate vägivallakuritegude ennetamisel? Kui jah, siis mida?
4. Milliste täiendavate meetmete abil oleks Teie arvates võimalik vähendada Eesti vanglates vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust?

Lisa 2. Poolstruktureeritud intervjuu küsimused vägivallakuritegusid vanglates sooritanud kinnipeetavatele

Teema 1: Isiku varasem taust.

1. Palun rääkige mulle endast (vanus, haridustase, perekond).
2. Kokkupuude õigusrikkumistega (mis vanuses, seos vägivallaga, kokkupuute põhjused).
3. Kinnipidamisasutusse sattumine (esimest korda vanglasse sattumine, mitmes kord vanglas, vangistuse põhjused, käesoleva vangistuse pikkus).

Teema 2: Vägivaldse käitumise riskitegurid vanglas.

1. Mis ajendas/tõukas Teid vanglas vägivallakuritegu toime panema?
2. Milline on teie varasem kokkupuude vägivallaga vanglas (vägivalla ohvriks langemine, vägivalla pealt nägemine, jne)?
3. Mis või kes teid vanglas olles häirib (töötajad, kaaskinnipeetavad, füüsiline keskkond, vangistuse pikkus, jne)?

Teema 3: Vägivallakuritegusid ennetavad meetmed vanglates.

1. Mis ennetaks/takistaks teil vanglas järgmist vägivallakuritegu toime panemast?
2. Mida saaks vangla täiendavalt teha, et vähendada kinnipeetavate vägivallakuritegude toimepanemise tõenäosust?

Lisa 3. Nõusolek intervjuu andmiseks

Mina, _____, annan nõusoleku enda intervjuerimiseks Hendrik Tamp'i poolt magistritöö „Vägivallakuritegusid ennetavad meetmed Eesti vanglates“ (pealkirja sõnastus võib muutuda) raames. Samuti annan käesolevaga nõusoleku intervjuu heli salvestamiseks ja selle transkriptsiooni (heli salvestuse ümberkirjutis) kasutamiseks magistritöös.

Olen teadlik, et magistritöös käsitletakse minu isikuandmeid anonüümsena.

(allkiri)

(kuupäev)

Nõusoleku võttis: _____

(nimi)

(allkiri)

Lisa 4. Intervjuude analüüsi kodeerimistabel

Tabel 30. Nvivo andmeanalüüsi kategooriad ja koodid seotuna uurimisküsimustega (autori koostatud NVivo faili alusel)

Uurimus- küsimused	Kategooria/kood/alamkood	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
Uurimisküsimus nr 1	Vägivaldse käitumise riskitegurid Eesti vanglates		
	Suhted kaaskinnipeetavatega		
	Olmeprobleemid	11	36
	Subkultuur	11	21
	Arvete klaarimised	6	13
	Võimuvõitlus	4	8
	Erinevad väärtushinnangud	3	5
	Isikust tulenevad riskitegurid		
	Vägivaldne minevik	11	47
	Sõltuvusprobleemid	10	25
	Eraelulised probleemid	9	26
	Vaimsed häired	7	16
	Varasem vangistus	7	9
	Impulsiivsus ja sotsiaalsete oskuste puudulikkus	7	25
	Haridus	3	6
	Vangistuse mitteaktsepteerimine	2	3
	Vangla töötajad		
	Vanglaametniku kvaliteet	9	18
	Ametniku väär käitumine	8	21
	Personali puudus	6	9
	Tugipersonali kvaliteet	4	5
	Vangla režiim		
	Kambris paiknemise aeg	5	7
	Keelatud esemete eemaldamine	3	3
	Kinnipeetavate arvukus seksioonides	3	4
	Karistused	2	4
Füüsiline keskkond	9	14	
Kinnipeetavate tegevusetus	5	13	
Uurimisküsimus nr 2	Vägivallakuritegevust ennetavad meetmed Eesti vanglates		
	Kinnipeetavate eraldamine		
	Konfliktsete kinnipeetavate eraldamine	10	26
	Vaimsete probleemidega isikute eraldamine	2	2
	Joobes isikute eraldamine	1	2
	Hõivetegevus	10	23
	Hõivetegevuse suurendamine	6	22
	Individuaalsed nõustamised	9	24
	Sotsiaalprogrammid	8	29
	Puudused	7	14
	Vägivallajuhtumite menetlemine	9	17
	Kinnipeetavate avatus ja tahe muutuda	7	12
	Kambertüüpi kaasaegsed vanglad	6	17
	Kontrollitud keskkond	0	0
	Videojärelevalve	5	10
	Liikumiste kontrollimine	5	8

	Ametnike erialane väljaõpe	5	16
	Info kogumine		
	Isiku riskide hindamine	4	9
	Operatiivinfo kogumine	5	12
	Omavahel sobivate isikute kokkupaigutamine	5	5
	Ainete ja esemete keelustamine		
	Mõnuainete leviku piiramine	2	3
	Kehavigastust tekitada võivate esemete keelamine	1	2
	Avavangla võimalus	2	2
Uurimisküsimus nr 3	Lisameetmed Eesti vanglates vägivallakuritegude ennetamiseks		
	Ühekohalised kambrid	8	23
	Ametnike avatud suhtlus kinnipeetavatega	5	10
	Rinnakaamerate kasutuselevõtt	3	4
	Rahunemisruum	2	4
	Uued vägivalda vähendavad sotsiaalprogrammid	2	4
	Rohkem avatud režiimi rakendamine	2	4
	Kokkusaamiste suurendamine	2	3
	Stressi maandavad tegevused	1	3
	Taastava õiguse rakendamine	1	1
	Kinnipeetavate materiaalne toetamine	1	1